

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ UNKAPANI SEMTİ'NİN TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema GÖNCÜOĞLU

120121004

İSTANBUL, 2015

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ UNKAPANI SEMTİ'NİN TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema GÖNCÜOĞLU

120121004

Danışman: Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

İSTANBUL, 2015

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sema GÖNCÜOĞLU

15.10.2015

DÜZELTME METNİ

1. Tezin kapağı yeniden hazırlanmıştır.
2. Özet, önsöz, kısaltmalar, içindekiler bölümleri yeniden düzenlenmiştir.
3. Teze abstract eklenmiştir.
4. Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzenlenmiştir.
5. Bölüm başlıkları yeniden düzenlenmiştir.
6. Fotoğraf ve harita listeleri yeniden düzenlenmiştir.
7. Eksik olan arşiv belgeleri tamamlanmıştır.

ÖZET

Miladi 600, 1200, 1500, 1600 ve 1700 yıllarında dünyanın en kalabalık şehri olarak öne çıkan İstanbul, 1453 yılı sonrası Osmanlı başkenti olmasıyla beraber yaklaşık 250 yıl boyunca dünyanın en kalabalık şehri olma vasfını sürdürmüştür. Böyle kadim bir şehrin gıda sorununu ise, büyük bir organizasyonla çözerken, Akdeniz dünyasının tahıl ihtiyacını da karşılayan bir üst olma vasfını da korumuştur.

İşte bütün bu iktisadi ve sosyal organizasyonun İstanbul içerisinde yönetim merkezi, devasa Haliç limanı arasında Unkapanı Sempti'nde teşekkül ettirilmişti.

Bu tez çalışmamızın, birinci bölümünde, böyle bir teşekkülün oluşmasındaki coğrafi şartların oluşumunun ardından Unkapanı Sempti'nin İstanbul Şehri içerisindeki sınırları ve tarihi gelişimi belirtilmiş olup, devamı bölümlerde sırasıyla semtin tarihi mirası olan, cami-mescid yapıları, tekke ve sinagog binaları ile çeşme, sebil, hamam ve hazireleri ile ayazması incelenmiştir. Ve günümüze ulaşmamış, yeni imar yolların açılması sırasında yıktırılan veya afetler sebebiyle günümüze ulaşmamış eserler de arşiv fotoğraflarıyla belgelenmeye çalışılmıştır.

Tez akışı içerisinde kamu yapıları olan, karakol binası, köprü, değirmen binası, askeri fırın gibi yapılar da bu incelemeler içerisinde ortaya konulmuştur.

Bu tez çalışmasında amacı, Unkapanı Sempti'nin monografyasının ortaya çıkarılmaya çalışılması olup, semtin dünü ve bugünü ile yaşadığı fiziki ve sosyal değişim de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul'un Fethi, Unkapanı Kapısı, Buğday Ticareti, Limanlar

ABSTRACT

Istanbul, which is known as the most populous city in the World in 6th, 12th, 15th, 16th and 17th century A.C. continued its character approximately 250 years for being the capital of Ottoman Empire after 1453. The problem of nutrition such a huge city was being solved with a huge organization and it was also protected to be the first in supplying the needs of grains of Mediterranean.

So, all of these social and economic organizations had been realized in Istanbul at Haliç Port in the quartier of Unkapanı.

In the first chapter of our study it was aimed to demonstrate the formation of geographic conditions of this realization as a result of the description and historical development of Unkapanı in Istanbul, the continuous chapters it was aimed to examine the buildings that was called as historical heritage, like mosque, tekke, synagogue, fountain, Turkish baths and other sacred buildings and structures. It was tried to document the pieces or the creations disappeared with the photos in archives because of the disasters or reconstruction.

In the study, other public buildings such as bridge, police station, mill, military bakery etc. were examined, also.

The aim of this study is to demonstrate the monographic of Unkapanı and its physical and social changes of this quarter.

Key Words: The Conquest of Istanbul, Unkapanı Gate, Wheat Trading, Ports

ÖNSÖZ

İstanbul, bir koloni olarak kuruluşunun ardından şehir devleti olmuş ve İmparatorluklara başkentlik yaparak bu günlere kadar daima gözde ve ilk tercih edilen şehirlerden biri olmuştur. Bin yıllardan beri özelliğini yetirmeden devam ettirebilmiş kadim şehirlerden biri olması vasfı yanında pek çok afet ve yıkımları yaşamışlığın ötesinde, kadim şehir olma vasfının getirdiği demografik zenginlik ve nüfus yoğunluğu ile öne çıkmıştır.

Yazılı tarih boyunca, yoğun bir nüfusa sahip bu şehir, iaşenin sağlanmasına bağımlı bir sosyo-iktisadi şehir olarak dünya insanlık tarihinde de yerini alır.

Miladi 600, 1200, 1500,1600 ve 1700 yıllarında dünyanın en kalabalık şehri olarak öne çıkan İstanbul, 1453 yılı sonrası ilk Osmanlı başkenti olmasıyla yaklaşık 250 yıl boyunca dünyanın en kalabalık şehri olma unvanına sahip olmuştur. Bu unvan İstanbul'u aynı zamanda obur bir şehir haline getirmiştir. Çünkü, İstanbul kendi kendine yetebilen bir şehir olmadığı için, iaşesi Tekirdağ, Varna, Burgaz, Güney Ukrayna, Kırım, Mısır gibi uzak bölgelerle ticarete ve özellikle de gemilerle yapılan sevkiyata bağımlı olmuştur. Ve şehrin iaşe temini uzun yıllar değişerek gelişen bu organizasyona bağlı kalmıştır.

Osmanlı dönemi, Şehrin ihtiyacı olan tahıl ticaretinin limanı, gümrüğü, depoları, perakende piyasasına dağıtımı, değirmenleriyle bir kapan teşkilatı olarak bugün dahi pek çok araştırmalarla hala anlatılmaya çalışılan ciddi bir kurumlaşma olarak Unkapanı'nda teşekkül ettirilmişti.

Unkapanı ticari yapısıyla öne çıkan özelliği yanında, sosyal hayatın bütün evrelerinin yaşandığı bir İstanbul semti idi. Bu semt, fetih sonrası kurulan ilk Osmanlı semtlerinden biri idi.

Tasavvuf hayatı, ilmiye sınıfının varlığı ve Osmanlı şehirciliğinin ilk devreleri ve gelişimiyle de ilginç bir ticaret semti idi.

Bu tez çalışmamız da, bütün bu yönleriyle Unkapanı Senti'nin monoğrafyasını ortaya koymaya çalıştık.

Bu tez çalışmasında, sayın hocam Prof. Dr. Abdulkadir Özcan'ın tez danışmanlığında, kendilerinin ilmi tecrübeleriyle Unkapanı Senti'ne yeni bir bakışla bakabilmeyi başarabilmiş olmanın yanında, kendisiyle çalışmış olmanın onur ve gururuna sahip olmuş oldum.

Tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen sayın bölüm başkanımız Prof. Dr. Fahameddin Başar'a da ayrıca teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTA LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAF LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
UNKAPANI SEMTİ VE SINIRLARI	3
1.1. Bölgenin Tarihi Gelişimi ve İskân Özellikleri	5
1.2. İstanbul'un İaşesi ve Unkapanı Esnafı	12
1.3. Unkapanı Semti'ndeki Diğer Esnaf Teşkilatları	20
1.4. Unkapanı Köprüsü ve Atatürk Bulvarı'nın Bölgeye Etkileri ve Sonuçları.....	27
1.5. Bölgede Meydana Gelen Büyük Yangınlar ve Afetler	34
1.6. Semtin Kültür Mirası Mimarinin Gelişimi ve Eserleri.....	37
İKİNCİ BÖLÜM.....	44
CAMİ VE MESCİDLER.....	44
2.1. Üç Mihraplı Camii (Üç Mihraplı Hoca Hayreddin Camii)	44
2.2. Atlamataşı Camii (Hoca Halil Attar Mescidi).....	45

2.3. Yavuzer Sinan Camii (Sağrıçılar Camii).....	46
2.4. Voynuk Şucauddin Cami (Arabacılar Cami)	48
2.5. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii)	50
2.6. Şebsefa Hatun Camii	54
2.7. Hacı Kadın Camii (Hızır Bey Mescidi).....	56
2.8. Azepler Cami (Elvanzade Mescidi)	58
2.9. Papazoğlu Mescidi	59
2.10. Unkapanı Sinagogu	61
2.11. Şazeli Tekkesi.....	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66
HAMAMLAR.....	66
3.1. Azebler Hamamı.....	66
3.2. Hacı Kadın Hamamı	67
3.3. Kemankeş Hamamı	68
3.4. Mehmed Paşa Hamamı.....	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	70
ÇEŞMELER VE SEBİLLER.....	70
4.1. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi	70
4.2. Hasodabaşı Hasan Ağa Çeşmesi.....	72
4.3. Kaptan-ı Derya Köse Ali Paşa Sebili	73
4.4. Unkapanı Sarnıcı	73
4.5. Unkapanı Ayazması (Ayın Biri/Meryem Ana Kilisesi/Vefa Ayazması)	74

BEŞİNCİ BÖLÜM	76
UNKAPANI'NDAKİ KAMU YAPILARI	76
5.1. Unkapanı Köprüsü (Hayratiye Köprüsü)	76
5.2. Unkapanı Değirmeni	79
5.3. Unkapanı Karakolhanesi	82
5.4. Unkapanı Askeri Tahiniye Fabrikası.....	84
5.5. Unkapanı Hali ve Hal Binaları	86
5.6. Atatürk Bulvarı.....	90
5.7. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı	93
5.8. Mektepler.....	95
5.8.1. Unkapanı Merkez Mekteb-i Rüştîyesi	95
5.8.2. Şebsefa Hatun Sıbyan Mektebi.....	96
5.8.3. Süleyman Subaşı Sıbyan Mektebi	97
ALTINCI BÖLÜM	98
SEMTİN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLERİ	98
6.1. Horosi (Horoz) Dede	99
6.2. Kapânî Deli Sefer Dede.....	99
6.3. Kapânî Mehmed Dede.....	100
6.4. A'zeb Baba	100
6.5. İstanbul'un İlk Kadısı Hızır Bey	101
6.6.Evliya Çelebi	103
SONUÇ	105
ARŞİV BELGELERİ	107
KAYNAKLAR	108

EKLER	112
BELGE ÖRNEKLERİ	112
EK 1: BELGE I BOA. , HAT 1500 / 52.....	112
EK 2: BELGE II BEO 3390 / 254186-1.....	113
EK 3: BELGE III BEO 3390 / 254186-3	114
EK 4: BELGE IV MF.MKT 177 / 86-1	115
EK 5: BELGE V BOA.,Y.PRK.ASK 65 / 116.....	116
EK 6: BELGE VI BEO 614 / 45977	117
EK 7: BELGE VII BEO 1404 / 105227	118
EK 8: BELGE VIII BEO 1734 / 130029-1	119
EK 9: BELGE IX BEO 1734 / 130029-3	120
EK 10: BELGE X BOA., Y.PRK. BŞK 27 / 75.....	121
EK 11: BELGE XI BEO 3545 / 265851-1	122
EK 12: BELGE XII BEO 3545 / 265851-3.....	123

HARİTA LİSTESİ

Harita 1.	Necip Bey Haritası, 1924 (Göncüoğlu Arşivi).....	3
Harita 2.	Ekrem Hakkı Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, C5, İstanbul 1958.	33
Harita 3.	Unkapanı Sementi İçerisinde Yer Alan Tarihi Eserlerin 1933 Tarihli Pervititch Haritası Üzerindeki Gösterildiği Şekli İle.	40
Harita 4.	Unkapanı Sementi İçerisinde Yer Alan Tarihi Eserlerin Günümüzdeki Vaziyet Haritası Üzerinde Gösterildiği Şekli İle.....	41
Harita 5.	Pervititch Haritası, Pafta No; 20a, 1933 Yılı.	53
Harita 6. (a)	Unkapanı Bölgesi.....	81
Harita 6. (b)	Unkapanı Bölgesi.....	81

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1.** Unkapanı Bölgesinde, Önemli Ölçüde Değişimlere Yol Açacak Büyük İmar Düzenlemelerine Başlamadan Önceki Vaziyet Durumunu Gösteren 1938 Tarihli Hava Fotoğrafı (Göncüoğlu Arşivi)..... 4
- Fotoğraf 2.** Claude-Marie Ferrier Tarafından Çekilmiş 1859 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf 5
- Fotoğraf 3.** Galata Sırtlarından, Unkapanı ve Cibali Bölgesine bir Bakış. (Göncüoğlu Arşivi) 11
- Fotoğraf 4.** Unkapanı Limanı (Arşiv) 12
- Fotoğraf 5.** Galata Sırtlarından Unkapanı semti ve Köprüsüne Genel Bakış. 20. Yüzyıl başı. (Göncüoğlu Arşivi) 20
- Fotoğraf 6.** 1958 Tarihli Yeni İmar Yolları Düzenlemesi Sonrası Unkapanı Bölgesi, Unkapanı Köprüsü ve Eminönü Unkapanı Arasında Uzanan Ragıp Gümüşpala Caddesi (Göncüoğlu Arşivi)..... 26
- Fotoğraf 7.** Unkapanı Köprüsü (wowTURKEY.com) 28
- Fotoğraf 8.** İstanbul Manifaturacılar Çarşısı veya Kısa İsmiyle İMÇ Binalarının İnşa Edileceği Unkapanı'ndaki Alanın 1956 Senesinde Başlayacak İstimlâkler Öncesi Durumu (Göncüoğlu Arşivi)..... 31
- Fotoğraf 9.** 1894 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf Karesi. 33
- Fotoğraf 10.** Unkapanı Yeni İmar Yolu Yıkımları (Göncüoğlu Arşivi) 37
- Fotoğraf 11.** 1893 Tarihli Unkapanı Semti, Köprübaşı ve Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf 42

Fotoğraf 12. Üç mihraplı Camii (Üç Mihraplı Hoca Hayreddin Camii), 1958 Senesi. (Göncüoğlu Arşivi).....	44
Fotoğraf 13. Yavuzer Sinan Camii (Sağrıcular Camii) 1957 Tarihi Öncesi Durumu	46
Fotoğraf 14. Voynuk Şucauddin Camii (Arabacılar Camii), 28 Kasım 1940. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	48
Fotoğraf 15. Arkitekt Dergisi, 415, Haziran 1994, 88.	50
Fotoğraf 16. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii) Plan ve Kesitleri, (Göncüoğlu Arşivi).....	52
Fotoğraf 17. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi'nde 576 Nolu Dosyada Yer Alan Şubat 1944 Tarihli Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii) İle İlgili Rapor.....	53
Fotoğraf 18. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii) , 6 Mart 1941. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	54
Fotoğraf 19. a) 1940 Senesinde Şebsefa Hatun Cami'nin Durumu (Göncüoğlu Arşivi)/ b) Caminin 1944 Senesindeki Durumu(Göncüoğlu Arşivi) .	54
Fotoğraf 20. Atatürk Bulvarı İnşası Sırasında Şebsefa Hatun Camii'nin Geçirdiği Değişim (Göncüoğlu Arşivi).....	55
Fotoğraf 21. Hacı Kadın Camii (Hızır Bey Mescidi), Eminönü Camileri, 83.....	56
Fotoğraf 22. 6 Mart 1941. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	58
Fotoğraf 23. Papazoğlu Mescidi, 25 Ocak 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)	59

Fotoğraf 24. Papazoğlu Mescidi Planı, 25 Ocak 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)	61
Fotoğraf 25. Şazeli Tekkesi	63
Fotoğraf 26. Azebler Hamamı Unkapanı Köprü ve Atatürk Bulvarı Düzenlemeleri Çalışmaları Sırasında Yıkılırken. 1941 Senesi (Göncüoğlu Arşivi)	66
Fotoğraf 27. Hacı Kadın Hamamı ve Hızır Bey (Hacı Kadın Cami) Görülmektedir. 1942 Senesi (Göncüoğlu Arşivi)	67
Fotoğraf 28. Hacı Kadın Hamamı, 1941	68
Fotoğraf 29. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi, 18 Eylül 1944 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	70
Fotoğraf 30. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi'nin Eski Durumu, 18 Eylül 1944 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	71
Fotoğraf 31. a) Meydan Çeşmesinin Eski Hali / b) Meydan Çeşmesinin Bugünkü Hali	71
Fotoğraf 32. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi'nin Kitabesi, 18 Eylül 1944 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi).....	72
Fotoğraf 33. Unkapanı Sarnıcı'nın Plan ve Kesiti	73
Fotoğraf 34. Unkapanı Ayazması	74
Fotoğraf 35. 19. yüzyıl (Eugene Flandin) "Hayratiye Köprüsü"	76
Fotoğraf 36. Tarihi Ahşap Hayratiye Köprüsü (Claude-Marie Ferrier Tarafından Çekilmiş 1859 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf)	78
Fotoğraf 37. 1894 Tarihli Unkapanı Bölgesi Fotoğrafı	79

Fotoğraf 38. Unkapanı Değirmeni'nin Dört Duvar Kalmış Hali. (Fusun Seçer Kariptaş'dan).....	80
Fotoğraf 39. Unkapanı Bölgesi (1940)	82
Fotoğraf 40. Unkapanı Karakolhanesi 1890 Senesi (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Arşivi).....	83
Fotoğraf 41. Cibali Tütün Deposu ve Fabrikası Binasının Yakınında Yer Alan Askeri Tahiniye Fabrikası	84
Fotoğraf 42. Unkapanı Hali ve Hal Binaları, 1948 Tarihi. (Göncüoğlu Arşivi)....	86
Fotoğraf 43. Eminönü-Unkapanı Yolu	87
Fotoğraf 44. Atatürk Bulvarı.....	90
Fotoğraf 45. a) Unkapanı Kavşak Çalışması (1958) / b) Çalışmanın Bitmiş Hali (Göncüoğlu Arşivi)	91
Fotoğraf 46. Unkapanı Atatürk Bulvarı	92
Fotoğraf 47. İMÇ Blokları 1967 (Göncüoğlu Arşivi).....	92
Fotoğraf 48. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın (İMÇ) İnşa Edildiği Alanın 1954 Tarihindeki Durumu (Göncüoğlu Arşivi)	93
Fotoğraf 49. İMÇ Bloklarının İnşası Sürerken 1965 Tarihi (Göncüoğlu Arşivi) ...	94
Fotoğraf 50. Şebsefa Hatun Sıbyan Mektebi'nin 1941'deki Durumu (Göncüoğlu Arşivi).....	96

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.s.	: Aleyhisselam
ASK.	: Bab-1 Asafi Sadaret Kalemî
B	: Receb
B.O.A.	: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri.
BEO.	: Babıali Evrak Odası Evrakı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
İKSA	: İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi
İSTA	: İstanbul Ansiklopedisi
MF.	: Maarif Nezareti
MKT.	: Mektubi Kalemî
MTV.	: Mütenevvia Kısmı Belge
MVL.	: Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri
Ra	: Rebî'ü'l-evvel
S	: Safer
Ş	: Şaban
TB	: Tezkiret ül-Bünyan

TE : Tezkiret ül-Ebniye

DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

Y.PRK. BŞK: Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

Z : Zilhicce

ZA : Zilkade

GİRİŞ

Unkapanı, Osmanlı İstanbul'unun buğday gümrüğü olan ve bu sebeple de un fabrikaları ve fırınları ile öne çıkan semt olması yanında fetih sonrası Fetih gazilerinden Yavuzer Sinan tarafından ilk kurulan Türk-İslam mahallerinden biridir. Ve beraberinde Haliç Limanı'nın Osmanlı dönemi ticari hayatının teşekkülüne önemli rol oynayacak semtlerden bir olarak yer alacaktır.

Her daim değişen ve gelişen şehir-i İstanbul'un en büyük afetlerinden olan, depremler ve yangınlar bu kadim semtin her 100 yılda bir yıkılmasına ve her 30 sene de bir yanarak silüetinde değişikliklerin yaşanmasına neden olacaktır. Ve her yıkımın akabinde iskân düzeninde sürekli bir değişim yaşanmasına da yol açacaktır.

Unkapanı İsmi, bir İstanbul kapanı olarak, buğday ve un ticaretinin Merkez Kapanı olması hususiyeti sonucu olarak semtin isim kaynağı olmasına vesile olacaktır.

Unkapanı gümrüğü-kapanı, sadece İstanbul şehri ile sınırlı kalmamıştır. Balkan coğrafyası, Kırım ovasına değin buğday üretiminin bütün Osmanlı ve Akdeniz dünyasına nakli ve ticaretinin de yönlendirildiği merkez olarak uzun yıllar boyunca bir merkez olmanın yanı sıra semtin gelişiminde ve devamlı değişiminde etken olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Unkapanı'ndaki ticari hayat, sadece buğday ve un üzerinden dönen bir ticaretle de sınırlı da kalmamıştır. İstanbul'un en eski kereste depolarının ve ticari faaliyetlerinin merkezi de olmuştur.

Osmanlı İstanbul'unun ilk dönemlerinden itibaren kuyumculuk mesleğinin de bölgedeki yeri yadsınamaz. Öte noktada, gölge oyunları eğlencesi içerisinde, Unkapanı Senti'nin merkez olduğu da bilinmektedir.

Unkapanı Senti, ticari hayat ile sınırlı olmayan sadece bir liman bölgesi olmanın ötesinde, sosyal, dini ve demografik zenginliği ile tipik bir Osmanlı liman yerleşimiydi. Ve 19. Yüzyılın ortalarından itibaren de her türlü imalathane ve

fabrikaların yükselen bacaları içerisinde ilk sanayii semtlerimizden biri olarak öne çıkacaktır.

Unkapanı Senti, Cumhuriyet dönemi ile başlayan yeni imar yolları açılması ve Eminönü-Unkapanı sahil yolu ile Atatürk Bulvarı'nın oluşturulması için gerçekleşen istimlakler sonucu sosyal ve fiziki dokusunu tamamen kaybetmiştir.

Bugün, Tarihi Yarımada içerisinde bir kavşak noktası olarak ve sadece son dönem kitle mimarisi ile İMÇ blokları ötesinde dikkat çekmeyen bir kadim İstanbul semti olarak tarihi yerini tamamlamaktadır. Tarihi Yarımada'nın uğradığı bilinçsizce gerçekleşen yeni imar planları uygulamaları içerisinde kötü bir örnek olarak semt bugünün kadim semti olmanın çok uzağında, sadece İstanbul'a doğru gerçekleşen nüfus göçünün ilk durak semtlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

UNKAPANI SEMTİ VE SINIRLARI

İstanbul geneli ve Haliç bütünü olarak, Unkapanı ve bölgesi; Kadim ticaretin merkez noktalarından biri olması yanında, Osmanlı İstanbul'unun ilk kurulan semtlerinden biridir¹.

Günümüz, yerleşim düzeniyle ifade edilecek olunursa, Atatürk Bulvarı'nın başlangıç noktası, Unkapanı Semt'i'nin merkezi idi. Bugün Bulvarın doğusu, semtin geri kalan ama aynı zamanda kadim bölgesini teşkil ettirmektedir.

Harita 1. Necip Bey Haritası², 1924 (Göncüoğlu Arşivi)

¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Yayına Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı c I. , İstanbul 2003, s.56.

Semtin Batısında, Cibali ve Zeyrek Semtleri, Doğusunda, Süleymaniye ve Güneyinde ise, Vefa Senti yer almaktadır. Unkapanı Senti, bu sınırlar içerisinde yer almakla beraber, mimari eserlerden müteşekkil tam sınırı çizilecek olunursa da; sahilden sınırını Üç Mihrablı Camii, Küçükpazar Senti ile sınırını teşkil etmektedir. Sahil şeridinden düz bir şekil çekildiğinde, Üç Mihrablı Cami'den yukarıya doğru devam edip, Hacı kadın Caddesi üzerinden güney sınırı oluşturup Şebsefa Hatun Camii bitiminden Atatürk Bulvarı ile birleşerek aşağıya Unkapanı Köprüsü'ne doğru bir üçgen içerisinde semtin sınırı ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf 1. Unkapanı Bölgesinde, Önemli Ölçüde Değişimlere Yol Açacak Büyük İmar Düzenlemelerine Başlamadan Önceki Vaziyet Durumunu Gösteren 1938 Tarihli Hava Fotoğrafı (Göncüoğlu Arşivi)

² **Necip Bey Haritaları**, 1914 - 1918 yılları arasında, İstanbul Şehremaneti Harita Şubesi Müdürü mühendis Necip Bey tarafından çizilmiş haritalara verilen addır. 1/5.000 ölçeklidir. Bütün paftaların künyesinde, "İstanbul Şehremaneti Harita Şubesi Müdürü Mühendis Necip bey. Şehremaneti Heyet-i Fenniyece istikşaf tarzında tanzim ve tertip edilip, Viyana'da basılmıştır" açıklaması yer almaktadır. Birinci Osmanlıca kopyalar 1918 yılında Viyana'da, Fransızca kopyası ise 1924 yılında Ahmed İhsan Matbaası'nda basılmıştır.

Semtin Cibali Sınırını; Şazeli Tekke-Camii ile kuzeydoğuya doğru ki son nokta sınırını da Tarihi Cibali Arıtma Tesisi belirlemektedir. Semtin kuzeydeki son noktasını Şazeli Tekke-Camii teşkil etmektedir.

1.1. Bölgenin Tarihi Gelişimi ve İskân Özellikleri

Fotoğraf 2. Claude-Marie Ferrier Tarafından Çekilmiş 1859 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf

Tarihi Yarımada İstanbul'un Haliç ile olan bu kıyıları, Bizans döneminde, ilk dönemlerde, Armatiu diye isimlendirilirken, geç dönemler de ise, Platea veya Plateia ismi ile ifade edilir olmuştur. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni olarak kaynaklar, kıyı ile yukarıya doğru uzanan yamaç arasında kıyıya paralel uzanan ve düz bir arazinin buraya hâkim olmasından dolayı olduğunu iddia ederler³. Platea sözcüğü düz alanları ifade etmekteydi.

Bütün Haliç kıyıları boyunca uzanan ve Unkapanı bölgesini de içerisine alan ilk kadim surlar Büyük Roma İmparatorluğu'nun ilk başkenti olduğu dönem de inşa ettirilmişti. Ve İmparator Constantinius adını taşıyan bu surların Haliç'deki son noktası Unkapanı koyuna kadardı⁴. Osmanlı dönemine ulaşan ve Unkapanı bölgesini

³ Anonim, "Unkapanı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII. , (1994), s. 325.

⁴ I. Konstantin veya Büyük Konstantin bütün imparatorluğun başına imparator olduğunda (miladi 324 - 22 Mayıs 337), İstanbul'u yeniden inşa ettirecektir. 13 Mayıs 330 tarihinde İstanbul başkent olduğunda şehrin sınırlarını surlar belirlemektedir.

içerisine alan Haliç surları ise, İmparator II. Theodosius (408-450) döneminde genişletilen surlar dönemine ait idi⁵.

Unkapanı'na açılan bu sur kapısı, Haliç sur kapılarından 13. Kapıyı teşkil etmekteydi. Ve o dönem ki ismi ile Platea Kapısı (Porta Platea) denilmekteydi. Buondelmonti⁶'in ise, Messa Kapısı olarak isimlendirdiği bu kapı⁷, İstanbul'un eski planlarında, Porta de la Farina (Unkapısı) olarak geçer⁸. Unkapanı Köprüsü'nün açıldığı cadde boyunun başlangıcının olduğu alan bir meydan olup, şehrin ehemmiyetli meydanlarından biri idi. Çeşitli geçitler burada yapılmaktaydı. Bu alan çevresinde, St. Laurantius'a ve peygamber İsaia'ya ithaf edilmiş kiliseler bulunuyordu. Unkapanı'ndan Marmara'ya bağlanan bugünkü bulvar gibi, Bizans döneminde de Porta Platea (Platea Kapısı)'ndan Marmara'ya yani Theodosios Limanı'na bağlanan bir ana yol bulunmaktaydı⁹.

Bir köprü, geçit anlamına gelen bağlama ya da birleştirme yeri olarak kullanılan Zeugma kelimesinin Unkapanı bölgesi için de kullanıldığını görmekteyiz¹⁰. Antik dönem topografyası olarak içeriye doğru geniş bir girintiye sahip Unkapanı koyunun doğal ve korunaklı bir liman olmasının ötesinde buradan Marmara'ya kara yolu ile de olsa bağlanması bölgeye İstanbul'un Zeugması olma vasfını da taşıttırmaktaydı.

---

⁵ Anonim, "Surlar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII. , (1994), s. 75.

⁶ **Cristoforo Buondelmonti**, miladi 1385–1430 tarihlerinde yaşamış, Floransalı, İtalyan papaz ve seyyahdır. Buondelmonti'nin 15. Yüzyılın ilk çeyreğine ait bir dönem de çizdiği İstanbul (Konstantinopolis) planı, şehrin topografyasını açığa kavuşturan önemli bir belgedir.

⁷ 15. Yüzyılın ilk çeyreğine ait bir dönem de çizdiği İstanbul (Konstantinopolis) planında görüldüğü üzere.

⁸ Anonim, "Unkapanı", **DBİA**, c. VII. , s. 325.

⁹ Eremya Çelebi Kömürciyan, **XVII. Asırda İstanbul Tarihi**, yayına hazırlayan; Kevork Pamukçiyen, İstanbul 1988, 162.

¹⁰ Wolfgang Müller-Wiener, **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, çeviri, Erol Özbek, İstanbul Kasım 1998, 12-13.

Zeugma, bugünkü Unkapanı bölgesinin Bizans dönemindeki adlarından biridir. Bu ismin, Konstanopolis’le Galata arasında sefer yapan deniz araçlarının buradan hareket etmesi üzerine verildiği de bilinmektedir. Zeugma aynı zamanda iki yaka arasındaki geçiş noktası anlamında da kullanılmaktaydı

Albrecht Berger’in aktardığına göre bu kelimenin kökeni aslında miladi 500’lü yıllarda yaşamış olan Aziz Anikia İuliana ile ilgili söylencelerde yatmaktadır. Buna göre İuliana’nın vücudu bir tekne ile burada karaya çıkarılmış ve katırların çektiği bir arabaya bindirilmiştir. Anıtsal bir haçla dekore edilen Zeugma’ya, 6-10. yüzyıllar arasında sıkça değinilmiş, fakat bu tarihlerden sonraki kaynaklarda rastlanmamıştır. Bizim için kesin olan bir bilgi, bu yerin Unkapanı civarında olduğudur.

Unkapanı Kapısı dışında bir iskele olmasından dolayı, bugünkü Unkapanı bölgesinde, Haliç kıyısındaki limanlardan birinin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Heptaskalon Limanı adındaki bu limanla ilgili de, Albrecht Berger’in anlattığına göre, bu limanın adına ilk defa dokuzuncu yüzyılda Ayios Akakios Kilisesi’nin yerini tanımlayan bir yazmada rastlanır.

Geç Bizans dönemi imparatoru ve tarihçisi İmparator VI. İoannes Kantakuzenos’un yazmalarından birinde Heptaskalon Limanı’ndan defalarca söz edilmektedir. Fakat yazarın sözünü ettiği liman, büyük ölçüde bu liman değil, Sofia Limanı olarak bilinen liman olmalıdır. Çünkü Kantakuzenos devri yazmalarında, bu limanla birlikte Akakios Kilisesi’nden hiç söz edilmemektedir. Günümüzde ne bu limandan ne de limanın civarında yer aldığı söylenen Ayios Akakios Kilise’sinden izlere rastlamak maalesef mümkün değildir.

Miladi 1324 tarihli bir Venedik belgesinde, İmparator II. Andronikos Paleologos döneminde, Rabia adı verilen bir buğday pazarının burada bulunduğu bilgisine de sahibiz¹¹. Semtin Osmanlı döneminde de bir Kapan (kabban) merkezi olarak, Bizans döneminden, 1970’li yıllara kadar uzanacak dünyanın en eski un ticaretinin merkezliğini yapan bir bölge olduğu inkâr edilemez.

¹¹ Anonim, “Unkapanı”, **DBİA**, c. VII. , s. 325.

Osmanlı dönemi itibariyle Unkapanı bölgesi ile ilgili bilgilere bakılacak olunursa, bu dönemle ilgili olarak geçmiş bin yıllar içerisinde burada yürütülen ticaretin aynen ve kurumsal olarak devam ettiğini görmekteyiz. Fetih sonrası, iskân politikaları gereği bu bölge de ağırlıklı olarak İslam yapısının kuvvetlendirildiği görülüyor. Evliya Çelebi'den de takip edilebildiği gibi, ilk fetih gazilerinden bazılarının burayı şenlendirmek¹² üzere bölgede yer tahsis edilmiştir. Ayrıca, Unkapanı-Küçükpazar-Cibali semtlerine Karadeniz kıyılarından, bilhassa Bartın, İnebolu ve Cide'nin yerleşik halkının da buraya yerleştiği bilinmektedir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinden, fetih kuşatması sırasında fetih alameti olarak görülen Osmanlı askerinin şehre buradan girilmesinde katkısı olan kişinin Alperenlerden ve Hoca Ahmed Yesevi'nin dervişlerinden olan **Horosi Dede (Horoz Dede)**¹³ olduğunu öğrenmekteyiz. Yine Çelebi'nin Seyahatnamesine göre Unkapanı'nın ilk İslam iskânını gerçekleştiren kişi de Horosi Dede'dir.¹⁴

Osmanlı dönemi Unkapanı Kapısına verilmiş olan Horoz veya Horozlukapı adının menşei hakkındaki bilgiler kapı yakınında kabri bulunan Horosi Dede'ye atfedilir. Eremya Çelebi Kömürciyan'da, Unkapanı'nın iç tarafında, sol üst eşiği üzerinde yer alan horoz tasvirinin Bizans döneminden kalma olduğunu da belirtir. Unkapanı olarak anılan bu kadim kapının 19. Yüzyıldan önce yıkılmış olduğu bilinmektedir.

Unkapanı bölgesinin isminin bugünkü kullanıldığı hali ile ifadesinin ise, 19. yüzyıl içerisinde oturduğu görülmektedir. Arapça olarak, tartım yapılabilen depo anlamına gelen Kabbandan gelen bölge ismi, 19. yüzyıla kadar Un Kabbanı olarak kullanılır idi. Sultan II. Mahmud döneminde iki yakayı birbirine bağlayan köprünün

---

¹² Osmanlı dönemi imar faaliyetlerinde **şenlendirme** ifadesi, bayındır hale getirme, mamur etme, iskân faaliyetlerine başlanarak ihya etme manalarına gelmektedir.

¹³ Evliya Çelebi 'ye göre, bu yaşlı zat, Fatih sultan Mehmed ile İstanbul'un fethine katılmış erenlerdendir. Ve Hacı Bektaş-ı Veli ile Horasan'dan gelen Hoca Ahmed Yesevi Dergâhı mensubudur. Fetih sırasında, İslam ordusu içerisinde, gece gündüz yirmi dört saatte bir yirmi dört defa horoz sesi çıkartıp, "kalkın ey gafiller" diye gazileri uyandırdığı için Horoz Dede ismiyle maruf olmuştur. Kabri de, Sağrıçılar çarşısı içerisinde, Yavuzer Sinan Camii haziresindedir.

¹⁴ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, c.1. , İstanbul 1314, s.541 Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Yayına Hazırlayan; Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, c. I. , İstanbul 2003, s. 61; Hüseyin Ayvansarayı, **Hadikat'ül Cevami**, c.1, s.238

buraya inşa edilmesi ile yaşanan imar düzeninde yaşanan değişiklik gibi bölge isminde de *Un Kabbanı*'ndan Unkapanı'na geçiş yaşanılacaktır.

İstanbul genelinde yaşanan depremler ve yangınlarla yaşanan büyük yıkımlar, İstanbul'un her kadim semtinde yaşandığı gibi Unkapanı'nda da büyük imar ve iskân değişikliklerine yol açmıştır. Bu deprem ve yangınlardan ayrı, semt içerisinde Osmanlı dönemi itibariyle en büyük imar değişikliği, Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) miladi 1836 tarihli, Azapkapı ile Unkapanı'nı yakasını birleştiren Hayratiye Köprüsü'nün yapılmasıyla yaşanmıştır.

Yoğun gemi ve insan hareketliğinin yaşandığı bu bölgede, Sultan II. Mahmud döneminde inşa ettirilen köprü ile buğday ve un ticareti Odunkapısı'na doğru kayacaktır. Un ve buğday depoları, Unkapanı ile Küçükpazar arasında yoğunlaşacaktır. Bu sebepten dolayı Unkapanı ile ilgili çalışmalarda yanlışlıkla Küçükpazar Semti de Unkapanı içine dâhil edilmektedir.

Fetih sonrası, iskân politikaları içerisinde, Osmanlı ülkelerinden birçok meslek erbabı, esnaf ve sanatçı aileleri ile beraber, padişahın fermanı ile İstanbul'un onarımı için şehre getirildi. Trabzon, Sinop ve Kastamonu'dan ferman icabı valiler beş bin hane halkını İstanbul'a göndermişlerdir. Her gelene birer bölge tahsis edilerek, mescid inşa ettirilmiştir. İlk İstanbul semtleri de bu şekilde oluşmuştur. Unkapanı bölgesi de bu iskânlar içerisinde ilk oluşturulan şenlendirme bölgelerindedir.

İlk devirden itibaren bu bölgeye Anadolu ve diğer Osmanlı coğrafyalarından gelen nüfus değişimi her daim sürecektir. Bunda en büyük etken bölgenin bir ticaret bölgesi olmasıdır. Bölgede İskân olan nüfus olarak, yirminci yüzyıl ortalarında, Kastamonu'ndan yeni gelen bir nüfus göçü ile karşılaşmaktayız. Günümüzde ise, 20 yıl öncesinde Doğu ve Güneydoğu illerimizden gelen dar gelirli ailelere ev sahipliği yaparken, halende ağırlıklı olarak Suriye'den hicret edenlere ev sahipliği yapmakta olan bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Semti son otuz yılda çok sık devreden bir iskân alanı ve değişimin yaşandığı bir tarihi semt olarak görmekteyiz.

Bölgenin nüfus değişimi ile ilgili olarak da bir dönem Ermeni un ve fırın ticareti ile uğraşanların varlığını görülmektedir.¹⁵

Ticari ve sosyal hareketliliğin getirdiği bu renkliliğin içerisinde tasavvufi teşkilatlanmaları da dikkate almak gerekmektedir.

Unkapanı yolu üzerinde Servi Fırını karşısındaki Pehlivan Şüca Tekkesi, Güreşçi Pehlivanlar Esnafının sık uğradığı iki tekkeden biridir. Diğeri ise Zeyrek Yokuşu ayağında Pehlivan Demir Tekkesi'dir. Bu esnafın piri Hz. Mahmut Pir-i Yarı Veli'dir.

23 Ağustos 1961 tarihinde temelleri atılan ve ilk aşaması, 22 Nisan 1967 tarihinde, İkinci aşaması da 1968 senesinde hizmete açılan ve Süleymaniye Külliyesi ile Unkapanı semti arasındaki ilişkiyi kesen İMÇ Blokları, gerisinde sıkıştırdığı tarihi Süleymaniye mahallesinin işçi ve bekâr odaları haline dönüşümünü hızlandıracaktır. İMÇ içerisindeki sektörlerin faaliyete geçmesiyle bölge yeni bir hüviyete bürünecektir. 1962-64 yıllarında SSK yapı kompleksinin tamamlanarak hizmete girmesi ile de artık Unkapanı semti yeni sosyal ilişkilerin hâkim olduğu bir ticaret merkezi olacaktır.

---

¹⁵ Kömürciyan, **a.e.**, s.17.

Fotoğraf 3. Galata Sırtlarından, Unkapanı ve Cibali Bölgesine bir Bakış. (Göncüoğlu Arşivi)

1.2. İstanbul'un İaşesi ve Unkapamı Esnafı

Fotoğraf 4. Unkapanı Limanı (Arşiv)

Geçmiş bin yıllık dönemde olduğu gibi İstanbul, siyasi ve askeri vasfının demografik yapısı itibariyle dünya tarihi içerisinde en çok nüfusa sahip şehirlerden biri olması hasebiyle, Robert Mantran'ın da ifade ettiği gibi bir “mide şehir” idi. En büyük buğday depoları, ordu iaşe merkezleri, büyük mezbahaneler İstanbul'da bulunmaktaydı. İstanbul'un fethi ile beraber bu özellik hiç değişmeden gelişerek ve hatta daha da kurumsallaşarak devam etmiştir.

Payitaht İstanbul'un iaşesinin sağlanması yönetim zorunluluğu olduğu gibi, üretimi çok sınırlı olan İstanbul, Kırım, Balkan bölgesi ve Mısır diyarından tahıl

ihtiyacıyla beslenerek toplum refahını ancak sağlayabilen bir kadim şehir olarak öne çıkmaktaydı. Bugün de olduğu gibi toplumun her açıdan sağlıklı idare edilebilmesinin yolu fiziki açlık ihtiyacının giderilmesinden geçmekteydi.

İstanbul'a zahirenin getirilişi o kadar organize ve geniş bir coğrafya üzerinden elde edilmekteydi ki, fetihlerin büyük bir kısmının seyri bile buna göre düzenlenmekteydi. Sadece Karadeniz kıyılarındaki limanlardan İstanbul'daki Unkapanı İskelesi'ne kadar süren güzergâh şu şekildeydi; Tuna (Donavis) Nehri'nin kıyılarından, Romanya ve Bulgaristan coğrafyası içerisinde, Mangala'dan, Köstence'den. Kili (Özü (Ocakov)-Silistre)'den, Varna'dan, Akkirman'dan, İbrail (Romanya'daki Braila şehri) ve İsmail'den, Beştepe ve Karaharman'dan, Sünker'den, Kızılca'dan, Balçık'dan. Arnavud Galas'dan, Tulça'dan, Kavarna'dan, Burgaz'dan, Tuzla'dan, Gelagra'dan ve Kırım-Kefe'den gelirlerdi.

Unkapanı kıyısı ve Haliç'in bu noktasında deniz yüzeyi, iskelede duran sayısız gemilerden ayrı, üç dört sıra dizilmiş vaziyette arz ederlerdi. Karadeniz bölgesinden gelen gemilerin her biri büyük miktarda buğdayı bu iskeleye getirirlerdi¹⁶. İskele ise, darı arpa ve buğday yığınları ile dolu vaziyetteydi. Madrabaz'ların hummalı bir şekilde, iki tarafta bulunan ambarları kışa hazırlamak üzere yeni gelen mahsulleri yerleştirmek için koşturmalarıyla yaşanan yoğunluktan ayrı, Unkapanı İskelesi yakınlarında yer alan değirmenler için getirilmekte olan değirmen taşı, halatlar ve edevatlar iskele ve çevresinde büyük bir hareketlilik sağlardı. Bu hareketliliğin yanı sıra kepek ve saman taşıyan kayıklar iskeleye harıl harıl mal getirip mal indirmektedir.

Öte yandan, mübaşir veya yasağcı denilen görevliler gemi yüklemelerini hızlandırmak ve başkente doğru tahıl hareketlerini çabuklaştırmak konusunda da gemicilere müdahale etmekteydiler. Ve toptancı armatör veya reislerin teknelerini İstanbul'dan başka bir yere

---

¹⁶ Kömürciyan, a.e., s. 16.

götürmemeleri için, kadılar veya mübaşirler teknelere, reislerin yüklendikleri sorumluluklara uymalarını sağlayacak bir belge veya gözcü koyma emrini almışlardı. Bazen donanmaya ait gemiler özellikle Ege Denizinde kaçakçılığa başvuran tahıl yüklü ticaret gemilerini izleyip, yakaladıktan sonra, onları İstanbul'a gitmeye zorluyorlardı¹⁷.

17. yüzyılın ikinci yarısı için, İstanbul genelinde en az 133 fırın bulunmaktaydı. Tarihi yarımada İstanbul'da 84, Eyüp'te 11, Üsküdar da 14, Galata ve Yeniköy havalisinde ise 25 adet fırın hizmet vermekteydi¹⁸. Evliya Çelebi ise, ekmekçi esnafının 999 dükkânı ve 10 bin üyesi bulunduğunu kaydetmektedir¹⁹.

133 fırın esas alındığında, İstanbul'un fırın esnafına gündelik 11.700 kile²⁰ buğday sağlanması gerekmektedir. Askeri kışlalar, imaretler ve saray ihtiyacı da göz önüne alındığında kaba hesapla 20 bin kile yaklaşık 500.000 kg buğdaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyaçtan ayrı bir de, kış ayları ve kuraklık dönemleri dikkate alınarak stok oluşturulması gerekmektedir. Bu stokların düzenlenmesi için de, her fırın için gündelik 4 müd²¹ yaklaşık 500 kg depolanması gerekmektedir²². Yaz kış devamlı Unkapanı'na yanaşan her bir buğday gemisinde ise yaklaşık, 300 mort buğdayla yüklü bulunurdu. Bir mort 20 kileye denk geldiği göz önüne alınırsa, İstanbul *kilesini* esas aldığımızda 25 kilograma eşittir. Yani 150 bin kilo ya denk gelmektedir. Ordu bütün ağırlığı ile İstanbul'da bulunduğu anda ve padişah ile bütün maiyeti şehirde buldukları vakit, ekmek ve diğer yiyecek maddelerinin sarfiyatı çoğaldığı dikkate alındığında, gemi sayısındaki artış ve onlara sunulan boşaltma ve malların depolamasında sergilenen gayret görülmeye değer bir organizasyon ifade etmekteydi.

---

¹⁷ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, çeviri; Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, İstanbul 1990, s. 177.

¹⁸ Robert Mantran, *a.e.*, s. 169.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Yayına Hazırlayan; Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı c. II., İstanbul 2003, s.491

²⁰ İstanbul *kilesi* 25 kg'a eşitti.

²¹ *Müd* 20 *kileye* eşittir.

²² Robert Mantran, *a.e.*, s. 169.

Bu muazzam uğraş pek çok kurumsallaşmanın sağlanması ile mümkün idi. İstanbul'un ardında kısa sürede Unkapanı bölgesi içerisinde İslam yerleşimi oluşturulurken, ticari örgütlenme de hızlıca tamamlanmıştır. Haliç'in diğer bütün ticari merkezleri gibi Unkapanı'nda da, buradaki ticaret erbabının sorunlarının giderilmesi üzere *Ehl-i hiref divanhanesi* teşekkül ettirilmiş ve bina olarak da hayata geçirilmiştir²³.

Ehl-i hiref divanhanesi teşekkül ettirilmiştir ama ondan önce Unkapanı Limanı'na getirilen zahirenin, satıcı-alıcı-toptancı ve perakendeci arasında fiyatlandırılmasının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi gerekmektedir. Esasında, bu iktisadi düzen, Osmanlı ekonomisinin en önemli yaşayış temelini oluşturmaktaydı. Bunun sağlıklı yürümesi içinde sağlıklı bir denetim mekanizması oluşturulmuş olması gerekiyordu. Ve Unkapanı'ndan yönetilmekte olan bu organizasyonun taşra teşkilatlarında kusursuzca işleyebilmesi için, devlet tahılın geleceği eyaletleri belirlemekte, toptancıların sonradan kadı veya naiblere arz edecekleri satın alma izinlerini vermekte, kadı veya naib de bu izin belgesinin arkasını damgalayarak, alıcının adını, geminin adını, teknenin sahip ve reisinin adını, geminin varış ve kalkış tarihlerini, satın alınan tahılın cins, miktar ve fiyatını yazmaktaydı. Toptancı veya gemici bu belgeyi Unkapanı naibine vermek zorundaydı. Tezkire denilen bu evrakın bir kopyası da Unkapanı'na, İstanbul Gümrüğü'ne ve Divan Kalemine gönderilirdi²⁴. Devlet mekanizmasının da tahılın satın alındığı fiyatın da denetim altına alınabilmesi gerekiyordu. Çünkü başkentteki buğday satış fiyatları bu alım fiyatlarından geniş ölçüde etkilenmekteydi. Üretim bölgelerindeki satış fiyatı yani taban fiyat o bölgenin kadısı veya voyvodası tarafından, üretimin durumuna göre rayiç fiyat üzerinden belirlenmekteydi. İç piyasaya arzı ise, İstanbul kadısı, armatörler ve fırıncılarla anlaşma halinde belirlenmekteydi. Buğday alımlarında, üreticiye fiyatların peşin ödenmesi zahire ticaretinde en önemli hususiyetlerden biri idi. Böylece, devlet yönetime, bu aşamada müdahale edebilmekteydi. Bu fiyat

²³ Pakalın, "Kapan", *Tarih Terimleri Sözlüğü*, c. II. , (1993), s. 164; Evliya Çelebi, *a.e.* , s. 61.

²⁴ Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları – Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul 2001, 66; *BA*, ZD, nr. 21, s.15, hk. 1, fi evâir-i sene1215/14-22 Temmuz 1800.

saptandıktan sonra, ya cari fiyat, ya da resmi fiyat mubayaaya temel olmaktadır, fakat bu fiyata her zaman uyulmamaktaydı. Bunun nedeni ise, yönetim buğdayı mümkün olan en düşük fiyattan İstanbul'a göndermek istiyordu. Satıcı ise, resmi fiyattan daha yüksekini elde etmeye uğraşmaktaydı. Bunun sonucu, toptancı ile satıcı arasında bir pazarlık başlamaktadır ki, hükümet görevlileri olan mübaşir ve yasakçının görevi bu aşamada devreye girerek bunu önlemek veya sınırlandırmaya çalışmaktır.²⁵.

Zahire ticaretinin üretim yapısından ayrı, zahirenin fiyatlandırılması, üreticiden alınıp nakliye-depolama ve tekrar fiyatlandırma yapılması gibi konularda çıkacak sorunların giderilmesi için yarı sivil yarı devlet katılımlı bir oluşum meydana getirilmesi gerekiyordu. Bu da bu konuda kurumsallaşma demektir. Bundan yola çıkarak her mal ve emtianın halk ve devlet nezdinde oluşturulacak bir merkezi oluşması gerekmektedir ki, iktisadi ve sosyal kontrolün düzenli ve sağlıklı yürütülmesi sağlanabilsin. Ve bu amaçla çeşitli merkezler oluşturuldu.

Unkapanı Osmanlı döneminden günümüze kadar Haliç'in ticari bölgesinde kadim ismiyle yaşayan semtlerden biridir. Unkapanı, bir ticari merkez olduğu gibi, İstanbul'un ihtiyacı olan unun temin edildiği tek nokta idi. Bunun yanında Unkapanı uzun yüzyıllar, Karadeniz bölgesi, Balkan coğrafyası ve Mısır'daki buğday ticaretinin yönlendirildiği uluslararası buğday ticaretinin yönetim merkezi idi. Yani bir **Kapan** idi.

Başkent'in belirli çarşı mekânlarına ve çevresindeki mahallelerine **kapan** denildiği görülür. Unkapanı, Yağkapanı, Balkapanı bu ticari merkezlerden biridir. **Kapanlar**, şehrin ihtiyaçlarına yönelik her türlü ticari malların merkezleri olmakla beraber esasında en önemli özellikleri, özelleştirilmiş iç gümrük olmalarıydı. Yani miri emanet merkezleriydi. Tekelleşmenin engellendiği sosyal-ticari merkezler olması yanında, kalite denetiminin yapıldığı, narhın belirlendiği, depolamanın yapıldığı, stok ihtiyacının belirlendiği, piyasaya dağıtımını v.s. kısaca bütün ticari organizasyonun gerçekleştiği büyük ve yarı sivil bir örgütlenmedir. Evliya Çelebi'de,

---

²⁵ Robert Mantran, a.e. , s. 176-177; Salih Aynural, a.e. , s. 68.

Esnâf-ı Ümenâ-yı Sultânî (Çarşı Eminleri Esnafı) başlığı altında, İstanbul'da, en önemli kapan olan Unkapanı'ndan başlayarak şehrin kapanlarının konumlandığı miri emanetler sıralanır; *Un, kahve, ipek, balmumu, gümüş teli, yağ, balık, esir, tuz, peksimet, şarap, siyah barut, çuha, buğday, arpa, odun, saman, pastırma, et, sebze ve meyve, yapı malzemesi, at gibi mallara ayrılmış belirli yerlerin dışında, darphane, miri kiler ve mutfak, çardak, nüzul ve tersane emanetleri ile kara ve deniz gümrükleri*²⁶.

Ticaret gemilerinin iskelelere getirdikleri hububat satın alındıktan sonra tartılmak üzere **kapan** adı verilen büyük terazi ve kantarlar götürülür, bölgedeki kadı naibinin nezaretinde kethüda, yiğitbaşı gibi esnaf temsilcilerinin de hazır bulunmasıyla tartılırdı. Kapanlar, devletin önemli gelir kaynaklarından biri olduğu için buradaki işlemler devlet adına emin, naib, kethüda gibi memurlar tarafından yapılır, mallar ağırlık, kalite ve çeşitlerine göre tasnif edilip kapan defterine kaydedilirdi.

Kaydı yapılan hububat kapan naibinin izni olmadan kapan dışına çıkarılamaz ve esnafa dağıtılamazdı. Dağıtım işi ancak yine adı geçen kişiler huzurunda vergi ve narha tabi tutulup fiyatı belirlendikten sonra yapılabilirdi. Söz konusu işlemlerin yapıldığı kapanlar, satın alınan malların ismiyle beraber kullanıla geldiğinden zamanla, tartı aleti ismi olmaktan çıkmış ve Unkapanı (kapan-ı dakik), kontrol altındaki zahire ticaretinin yapıldığı bölgenin adı olmuştur²⁷.

Unkapanı, şehrin buğday ve un ihtiyacını temin eden ambarların, değirmenlerin ve fırınların bulunduğu muazzam bir kapan idi. Bu merkez bünyesinde, Evliya Çelebi'nin tespitine göre²⁸, 600 neferden ibaret olan uncu esnafının 400 adet dükkânının birçoğu Unkapanı'nın iç tarafında bulunuyordu²⁹.

---

²⁶ Namık Günay Erkal, Osmanlı İstanbul'unun Ağırlık Merkezleri: Kapanların Mimarisi ve İpek Mizanı Hoca Hanı, **Arka Oda Toplantısı**, (30 Ocak 2014)

²⁷ Anonim, "Unkapanı", **a.e.**, s. 325; Salih Aynural, "Kapan", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. XXIV., (2001), s. 338.

²⁸ Çelebi, **Seyahatname**, (Hazır) Kahraman- Dağlı, c. II., s.495

²⁹ Kömürciyan, **a.e.**, s. 162.

Gerek Eremya Çelebi'ye ve gerek Evliya Çelebi'ye muasır sayılabilen Fransız seyyah Michel Baudier, şehrin ekmek ihtiyacını temin etmek için biriktirilen buğday ambarlarından bahsederken, buğday ve hububatın, demir kapılı ve çok kalın duvarlarla yapılmış depolarda saklandığını ve bu ambarlarda üç sene de bir yenileştirilen buğday mevcudunun uzun senelere kifayet edecek miktarda olduğunu yazar³⁰. Sevkiyattan arta kalan zahire de olur ise bunlar kapan tüccarları tarafından satın alınarak çevredeki başka depolarda saklanırdı.

Ayrıca, buradaki kurşunlu kapandan yani büyük un deposundan, İmaretlerin, medrese talebelerinin ve askerlerin ekmekleri için ihtiyaç olan ununda buradan sağlandığını kaydeder. Yine Unkapanı Sementi'ndeki fırınlarda, normal ekmeğin yanında, çörek, kata, kadayıf, baklava, simit, gevrek, peksimet, lavaş, çakıl fodula, Halep ve Şam böreği, gözleme, francala da pişirilir, yağlı ve yağsız taze kuru lokma da imal edilirdi³¹. Ayrıca, yeni ve eski saray ve ekâbir konakları için yapılan Hünkâr'ın has ekmeğinden olan ekmeği de bu çeşitler arasında saymak gerekmektedir.

İstanbul'un zahire ambarı olduğu kadar, en kütleli üretimine sahip un değirmeniyle Unkapanı'nın bütün denetimi, alışverişin zapt ve raptına nezaret eden Ekmekçiler kâhyası ile İstanbul Efendisi'nin buradaki Naibi'nin her gün kaydettiği kayıtlar nezdinde sağladıkları düzen idi.

İstanbul'un fethinden bu yana, Osmanlı iktisadi yapısı içerisinde zahire merkezliği ve İstanbul'un Buğday borsası olma vasfını her daim devam ettiren Unkapanı ve semti için 19. Yüzyıl, buradaki iktisadi ve sosyal düzenin değişim döneminin başlangıcı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari ve sanayinin yapısını devam ettiren ve düzenleyen kapan sistemi ve gedik usulünün koyduğu kuralların dışında, Batı coğrafyasında gelişmekte olan yeni kapitalist iktisadi yapı 19. Yüzyılda dünya ticari yapısında söz sahibi olmaya başlamıştı. Ve asırlardır değişmeksizin yürütülmekte

³⁰ Kömürciyan, a.e. , 162; Michel Baudier, *Historie Générale du Serrail et de la Cour du Grand Seignur des Turcs*, Paris 1626, s. 16.

³¹ Kömürciyan, a.e. , s. 17.

olan kapan sistemi bu yeni yapıya ayak uyduramaz hale gelmişti. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu konuda geri kalındığı fark edilmeye başlanmış, gedik usulü 1855'ten sonra yavaş yavaş kaldırılmış, 1864-1873 yılları arasında “İslah-ı Sanayi Komisyonu” kurularak, esnaf şirketler halinde birleştirilerek, yeni bir özel sektör yaratma çabalarına girilmiştir³².

Unkapanı'nın, İstanbul Şehri ve Osmanlı coğrafyasının genel yapısı içerisindeki iktisadi ve sosyal önemini ilk ciddi şekilde yitirmesi ise, tarihimiz içerisinde **93 Harbi** olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile olacaktır. Bu savaş sonrası Osmanlı Devleti sahip olduğu önemli tarım coğrafyalarını yitirecektir. Birinci ve İkinci Balkan Harbi ile de, Balkanlardaki buğday ihtiyacının karşılandığı her noktanın kaybedilmesiyle artık Unkapanı'da buğday merkezi olma vasfını kaybedecek ve yeni değişimlere şahit olacaktır.

Tanzimat Dönemi içerisinde, kendisini yenilemeyen Osmanlı sanayi kollarının rekabette gerilemesi ve çökmesi bir çözüm arayışını doğurmuştur. Bu kapsamda Unkapanı'nın sanayi yapıları olan değirmenlerindeki (Kapan-ı Dakik) sorunlar iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bu iyileştirme de eski mevcut tesisleri genişletmek ve yeni fabrikaların kurulması şeklinde olmuştur.

---

³² Mehmet Seyitdanhoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi (1839-1776)”, 28/46. , **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, (Ankara 2009), s. 55-56. **Bakınız**; Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul 1927, s. 717-768; Adnan Giz, “1868'de İstanbul Sanayicilerinin Şirketler halinde Birleştirilmesi Teşebbüsü”, *İ.S.O.D.* , c. 34. , (Aralık, 1968), s. 16-19; Rıfat Önsoy, “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası”, **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. II. , (1984), s. 5-12; Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara 1970, s. 111-112-113.

Fotoğraf 5. Galata Sırtlarından Unkapanı semti ve Köprüsüne Genel Bakış. 20. Yüzyıl başı. (Göncüoğlu Arşivi)

1.3. Unkapanı Semti'ndeki Diğer Esnaf Teşkilatları

Buğday ve un kapanı olması yanında Unkapanı Semti içerisinde pek çok esnaf teşkilatı da faaliyet göstermekteydi. Unkapanı'nın bazı esnaf ve sanatkârların merkez yeri olduğu da bilinmektedir. Evliya Çelebi 17. Yüzyıla ait Seyahatnamesinde, Unkapanı Semti sınırları içerisinde faaliyet gösteren 18 Adet esnaf teşkilatından bahsetmektedir. Bunlar semtin zengin bir ticari ve sosyal hayata sahip olduğunun da göstergesi idi³³.

Bin yılı aşan bir geçmişi olan Unkapanı Semti'nin esasını oluşturan buğday ticareti ve işlenişinden ayrı onunla ilgili gelişmiş olan mesleklerin bu semt içerisinde

³³ Çelebi, **Seyahatname**, (Hazır) Kahraman- Dağlı, c. II. , s.490, 495, 526, 530, 537, 563, 573, 580, 581, 582, 587, 660.

faaliyeti yanında, bugün çok ilginç gibi gözükse ama ham madde veya kimyasal alt yapı malzemesi sağlayan meslek erbaplarının da buradaki varlıklarını tarih serüveni içerisinde izleyebilmekteyiz.

Bir buğday kapanı olarak Unkapanı, İstanbul'a gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl ve ambarları ile burada bulunan zahire tüccarlarının da ayrı ayrı özellikleri ve konumları bulunmaktaydı.

Sultan III. Selim Döneminde (24 Aralık 1761-28 Temmuz 1808), şehrin zahire ihtiyacını karşılayan fakat kapan dışında kurulup kapan yönetimini de içine alan ***bir Zahire Nazırlığı*** kurulacaktır. Nazırlığın kurulması, hem dönemin ihtiyacı hem de ticari organizasyonda bir modernleşme çabasıdır. Zahire Nazırlığının kuruluşu ile Kapan Naipliği kaldırılacaktır.

Kapan Naipliği, İstanbul'un buğday ihtiyacının karşılanmasında, kapan tüccarları ve onların yetersiz kalmasında devreye giren, bu alanda ticaretle uğraşan ve kapan tüccarları haricindeki diğer tüccarlarla ilişkiyi organize eden, aralarında doğan ticari anlaşmazlıklara bakan ve sorunları gideren bir Unkapanı teşkilatıydı.

Mübayaacılık, İstanbul'un ihtiyacı olan ucuz zahire ihtiyacını karşılayan bir aracı meslek olan mübayaacılık, Kapan Naipliği'ne bağlı bir meslek idi. Mübayaacılık mesleğini icra eden kişiler, ferdi olarak buğday alımı yaptıkları köylülere, parasını tam ödememeleri veya geç ödemelerinden kaynaklanan pek çok şikâyetinde merkezinde idiler. Kapan Naipliği ve Mübayaacılık 1840 tarihi sonrasında ortadan kalkacaktır.

Unkapanı Buğdaycı-zahire-uncu esnafına ait ayrı bir giyim şeklide bulunmaktaydı. En barizi ise, gayrimüslim uncu esnafı, kendini Müslüman esnafından farklı kılabilmek için taktığı ve manlifke denilen çok ince bir şap kaydı.³⁴

Unkapanı Senti esnaf teşkilatları ile ilgili bilgileri daha çok Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi içerisinde öğrenebilmekteyiz. Bu da bize Evliya Çelebi'nin yaşadığı

---

³⁴ A.e., s.495.

yıllar olan miladi 1611-1682 tarihleri arasının verilerini sunmaktadır. Bunu dikkate alarak semtteki esnaf teşkilatlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

Buğday ve Arpa Navluncuları, Unkapanı'na gelen buğday ve arpa gemilerinden elde ettikleri ucuz buğday ve arpayı kendi depolarında depolayarak, sert geçen kış günlerinde ve kuraklık mevsiminde, bunların satışını yapanlara denilirdi. Evliya Çelebi, “*kıtlık zamanlarında kıratla satarlardı*”³⁵ diye ifade eder.

Sağrıcular Esnafı; Unkapanı'nın en kadim mesleklerinden biridir. Ve bu mesleğe ait bir de cami bulunmaktadır. Semtte bir arada bulunan ve 12 dükkândan ibaret olan sağrıcular esnafının etrafı da bir çarşı olarak gelişmiş idi. Sağrıcu esnafı, şehir haricinde ölen hayvanların derilerini yüzer, sağrı³⁶ kısmını alırlar, diğer kısımlarını da kalburcu esnafına verirlerdi. Bu mesleğin Piri'de Ahı Ervan Dedesi Şeyh Siraceddin Lahsevi'dir³⁷.

Sirkeci Esnafı, Unkapanı Sempti'nin iç taraflarında, Üç Mihraplı Cami civarındaydılar. Fetih döneminin akabinde teşekkül etmiş, kadim İstanbul mesleklerindedir. Sarayın sirke ihtiyacını da sağlayan buradaki dükkânların, vitrinleri ve içerisi, kırk elli yıllık sirke şişeleri ile süslenmişti. Çok büyük ölçekli fiçileriyle da meşhur olan bu sirkeci esnafına ait sirke fiçileri içine on-on beş insanın girebileceği büyüklükteydi. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle, Bartın ve İngiliz fiçilerinden ayrı, Mora'nın ardıç ağacı fiçileri ve Alman fiçileri da anlatılamaz özellikte etkileyiciydi. Enez ve Mağrip'in, Atina'nın büyük küplerinden otuz kırk yıllık sirkeler vardı. Ayrıca, buradaki dükkânlarda, adam sığacak büyüklükte, sırça şişeler içinde gül sirkesi, amber sirkesi, hurma sirkesi, köknar sirkesi, misket sirkesi, elma sirkesi ve daha yüzlerce renk meyvelerden sirkeler yapılırdı³⁸.

Akide şekerliliği ile ilgili Evliya Çelebi, İstanbul'un pek çok kadim semtinde, akide şekerliliği yapan şahıs ve dükkânlardan bahsetmektedir. Burada üretilen şeker

---

³⁵ A.e., s.506.

³⁶ Omurgalı memeli hayvanların belle kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlak kısmın üzerindeki deriye sağrı denir.

³⁷ A.e., s.563-599.

³⁸ A.e., s.526.

beş sene dursa da bozulmamasıyla meşhur idi. Evliya Çelebi'nin ifadesi ile *Yemen Akiki gibi taptaze dururdu*. Bu akidecilerin daha 17. Yüzyılda önceliğinin olması, şekerci Ali Muhiddin Hacı Bekir'den bir yüzyıl öncesine dikkat çekmektedir. Unkapanı'nın meşhur akidecisi de, Mevlevi Ahmed Çelebi idi.

Kuyumcu Esnaftı, Unkapanı Sempti, zengin zahire tüccarlarına da ev sahipliği yapmasından mıdır bilinmez, kuyumcu esnafının gözde yerlerindendi. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Trabzon'da ikamet ettikleri dönemde ilgi duydukları kuyumculuk sanatını İstanbul'da da desteklemeye devam etmişlerdi. Ve buradaki kuyumcu esnafına destek vermişlerdi. Kanuni Sultan Süleyman'a kuyumculuk sanatını öğreten ustalardan biri de Unkapanı'ndaki Rum Kostanta adlı bir kuyumcu ustası idi.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Unkapanı'ndaki kuyumcu esnafından bahsederken, yine burada yer alan ***kuyumcu kalemkârların*** ününe de yer verir. Gayet maharetli olan kuyumcu kalemkârları, cevahirlerin işlerine güzellik verip, bu kıymetli taşların çevresini çeşitli mine ve bukalemun nakışlarıyla tezyin ederlerdi. Unkapanı'nda 17. Yüzyıl içerisinde faaliyet gösteren bu kalemkâr ustalarından biri olan Simitçioğlu Urum Mihayil, o yüzyıl içerisinde, Osmanlı coğrafyası dışındaki hükümdarlara yapıp gönderdiği işleri ile meşhur olmuştu. Unkapanı'ndaki diğer bir usta da Ermeni Haçator'du. Unkapanı sanatkârlarının, nadir işler ortaya koyan usta sanatkârlar olmalarının sebebi de inanılması zor eserler ortaya koymaları ile öne çıkmalarıydı. Bunlardan biri de, İcat edenin Efrasiyab olduğu ve bir tür Acemborusu sayılan nadir sarı pirinç boruculuğunu (?) halen yapmakta olan Kiryazi adlı Rum usta idi.³⁹

Cevahir Esnaftı, Unkapanı'nın ünlü cevahircisi, Evliya Çelebi'nin Babası sarayda kuyumcu olan Mehmet Zillî idi. Bir diğer usta ise, babasının öğrencisi Laz Ali idi. Cevahir Laz Ali, Sultan IV. Murad'ın tahtının cevahir işlerini yapmış olup, burada gösterdiği sanatkârlığı ile dikkati çekmişti. Semptin cevahir dükkânları ise,

---

³⁹ A.e., s.581-582.

lâ'l, yakup, zebercet, elmas, firuze gibi değerli taşların tezgâhlarındaki varlığı ile dikkati çekmekteydi⁴⁰.

Tüfekçi Esnafı, Cibali ile Unkapanı Kapısı arasında faaliyet göstermekteydiler. Bu esnafın işi esasında ince bir demircilik mesleği idi. Ve bu sebepten pirleri de hazreti Davut peygamber idi. Ateşli silah yapan ve barut imal eden bu Tüfenkhane'nin bulunduğu bölgede bir de Mimarbaşı Koca Sinan tarafından inşa edilmiş Tüfekhane Cami bulunmaktaydı.

Bozacı Esnafı, bu yüzyıl itibariyle İstanbul'un bozacı esnafı içerisinde Unkapanı bozacılarının boza türü, diğerlerinden farklı tada sahip bir boza idi. Bu bozacıların yeri de Azaplar Hamamı çevresinde idi. Bu bozacılarında en ünlüsü hamam önünde olan Ahmed Usta bozası idi. Unkapanı'nın tatlı bozası, Tekirdağ'ın darısından yapılan bir tür beyaz süt gibi olur ve bir kâse içerisindeki görüntüsü bulamaç şerbetini andırırdı. Hamile kadınlar için bol süt, bebekleri için de sağlıklı ve gülbüz olmalarını sağlayan bir boza idi⁴¹.

Unkapanı Semti'nde, Evliya Çelebi'nin yaşadığı yüzyıl içerisinde bilgisini verdiği esnaf ve sanatkârların dışında, yakın tarihlere kadar uzanan bazı esnaf ve sanatkârların da merkez yerleri olduğu bilinmektedir. Semtin bu kadim mesleklerinden biri de, **gölge oyunu**, halk arasındaki ismi ile **Karagöz ve Hacivat Oynatıcılığı**⁴² idi. Bu meslek ayrıca, İstanbul'un en eski geleneksel mesleklerinden de biriydi. Evliya Çelebi'nin mesleklerin resmigeçidinde, gölge oyunu ustası *Şeyh Küşteri* adını musikişinaslar arasında zikrettiğini görmekteyiz.

Tarihi dönemi içerisinde, **Karagöz ve Hacivat** gölge oyunları, esasında çocuklara yönelik bir eğlence olmayıp büyükler için yapılmakta olan hiciv içerikli

---

⁴⁰ A.e., s.574.

⁴¹ A.e., s.656.

⁴² Hayal oyunu İslam ülkelerinde ilk olarak 12. yüzyıldan itibaren Mısır'da görülüyor. Bağdat'ta ise şüpheli olmakla beraber 9. yüzyılda bilindiği kabul ediliyor. Hayal oyunun Osmanlı'ya hangi yolla geldiği ise bilinmiyor. Ancak hayal oyununu oynatan kişinin Şeyh Küşteri olduğu ve Karagöz olarak isimlendirilen bu oyunun tamamen Türk olduğu kesin bir bilgi olarak karşımıza çıkıyor. (Bakınız; Dürrüşehvar Duyuran, **Karagöz, Topkapı Sarayı'ndaki Tasvirlerle**, İstanbul 2000, s. 5.)

günümüzün sit-com eğlence anlayışının o dönemdeki haliydi diyebiliriz. Ve Müzik, gölge oyunun en önemli unsurlarından biriydi.

Günlük yaşam içerisinde yaşananların taklit ve karşılıklı konuşmayla, iki boyutlu tasvirlerle perdede oynatılan gölge oyunu olarak Karagöz Hacivat gölge oyunları, Mısır Çarşısı'nda Paçacılar Kapısı'na giden güzergâh üzerinde, Bayezid'deki Şimkeşhane içerisinde, Galata'da bir set üstü kahvesinde gibi meslek yoğunluğu olan belli merkezlerde icra edilirken, daimi olarak oynatılan Karagöz Hacivat perdesi ise Unkapanı'n da idi. Her dönem bu mesleğin pirinin olduğu yer Unkapanı Senti olup, Unkapanı Meydanı'na bakan bir yerde daima bir Karagöz Hacivat perdesi bulunmaktaydı⁴³.

İstanbul'un gayrimüslim halkının yaşamında önemli bir parça olan, hayat ve adetlerindeki yeri yanında, yeni edebiyatımızda da meyhane ve meyhaneci esnafı ile ilgili kaynaklar dikkat çekicidir. İstanbul'un bu renkliliğini yine Evliya Çelebi Seyahatnamesinden takip edebilmekteyiz. Evliya'ya göre, gayrimüslim ve ecnebinin bulunduğu mahallerde yer alan meyhanelerden, başta Galata bölgesi olmak üzere, Üsküdar gibi liman bölgeleri ve Unkapanı'nda da bulunmaktaydı⁴⁴. Evliya'nın, "*meyhaneciyan esnafının kârhane ve mekârhanelerinin 1060, cümle delâletâyin kefere ve fecere olarak neferatının 6000, olduğunu, 100 dükkânları olan Yahudi meyhanecilerin de 600 nefere*" sahip olduğunu söyler.

Un Değirmeni esnafı, devletin en sıkı kontrol altında tuttuğu esnaf teşkilatlarından biridir. Gece gündüz her türlü bakım ve onarımlarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmek zorundaydılar. Suriçi İstanbul'da bulunan 42 un değirmeninden ayrı İstanbul genelindeki en büyük un değirmini de Unkapanı'nda yer almaktaydı.

---

⁴³ Mehmet Tacettin Diker'le *sözlü Tarih Çalışması* (İstanbul TRT1 Radyo Mart 2010), Mehmet Tacettin Diker; 1923 yılında İstanbul'da doğdu. 1930'lu yıllardan itibaren karagöz ve kukla ile ilgilenmeye başladı. İlk kez 1948 yılında Beylerbeyi'nde bir bahçede Karagöz gösterisi yaptı. Akbank Karagöz ve Kukla Tiyatrosu'nu 1976-2011 arasında yönetti. 1997'de açılan Çocuk Vakfı Karagöz Okulu'nun sanat yönetmenliğini sürdürdü. 1 Nisan 2014 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

⁴⁴ Çelebi, **Seyahatname**, (Hazır) Kahraman- Dağlı, c. II. ,s.660; Kömürçiyen, **a.e.** , s.219.

Bütün zamanların değişmez mesleği olan *toptancılar* da Unkapanı esnafının daimi bir parçasıydı. O dönemki isimleri ile *madrabazlar* yani buğday toptancıları, kapan adına çalışırlardı. İlerleyen tarihlerde, kapanlar dışında toptancı olarak sınırlı sayıda ve küçük ölçekli iç yapabilen bağımsız madrabazlar da bulunacaktır. Bunlar iktisadi ve sosyal yapıyı etkilemez durumdaydılar. 18. Yüzyıla gelindiğin de ise, zahire fiyatlarında belirleyici ve denetleyici olan devletin serbest piyasa anlayışıyla buğday ticaretini serbest bırakmasıyla, satıcıların talep ettikleri fiyatlardaki belirsizlik ve toptancı esnafının da piyasaya arz ettikleri buğday fiyatlarıyla devamlı oynamaları sonucu İstanbul'daki tahıl ihtiyacında büyük daralmalar meydana gelecektir. Bu gelişmeler üzerine, devlet yönetimince acil karar alınıp, tekrar fiyat denetimi yapılması yöntemine geri dönelecektir⁴⁵.

Yaşanan bu acı tecrübe sonucu, buğday toptancılarına verilmiş olan ve yüzyıllardır sadece bu mesleği ifade eden madrabaz adı artık bir düzenbazlık anlamında kullanılır olmuştur.

Fotoğraf 6. 1958 Tarihli Yeni İmar Yolları Düzenlemesi Sonrası Unkapanı Bölgesi, Unkapanı Köprüsü ve Eminönü Unkapanı Arasında Uzanan Ragıp Gümüşpala Caddesi (Göncüoğlu Arşivi)

⁴⁵ Lütfü Güçer, **XVI-XVII Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler**, İstanbul 1964, s. 120.

1.4. Unkapanı Köprüsü ve Atatürk Bulvarı'nın Bölgeye Etkileri ve Sonuçları

Haliç'in iki yakası, Azapkapı ile Unkapanı arasını bağlayan miladi 1836 tarihli ilk ahşap köprü'nün 1872 ve 1912 tarihlerinde yenilenmesi ile kara bağlantı noktalarında mimari ve sosyal değişiklikler oluşturmuştu. Miladi 1859 tarihli fotoğraflardan itibaren 1939 senesine kadar olan değişimleri gözlemleyebilmekteyiz.

Fakat, 1940 tarihinde hizmete giren ve *Gazi Mustafa Kemal Köprüsü* adıyla hayata geçirilen yeni Unkapanı Köprüsü ilk ciddi imar yıkımlarını da beraberinde getirmeye başlamıştır. Yeni Unkapanı Köprüsü'nün açılması ardından faaliyete sokulması için çalışmalara başlanan Atatürk Bulvarı için istimlâkler başlayacaktır. Köprü'nün Unkapanı'na bağlandığı nokta üzerinde ve yakınında yer alan Süleyman Subaşı Cami, ibadete kapatılırken, Tüfenkhane Mescidi'nin bakiyesi ve yeri de yola dâhil edilecektir.

Atatürk Bulvarı'nın açılması sırasında, Unkapanı Sempti ikiye bölünecektir. Ve Cibali Sempti tarafında kalan kısmı maalesef büyük bir istimlâk ve yıkım sonucu semtin bir parçası olmaktan çıkacaktır. Bir ticaret ve konut bölgesi olma vasfını kaybedecek olan Unkapanı, ana aks yol güzergâhı ve ticari yapıları ile öne çıkan bir konuma ulaşacaktır. Konut kesimi Küçükpazar Sempti'ne doğru yer almaya başladığından zaman zaman Unkapanı ile Küçükpazar Sempti birbirine karıştırılmaya başlayacaktır. Tarihi kereste ve odun pazarının bir kısmı Cibali Sempti'ne doğru kayarken, büyük depo gerektirenler buradan taşınmaya başlayacaktır. Abdülezel Paşa Caddesi güzergâhı dahi değişikliğe uğrayacaktır.

Atatürk Bulvarı'nın açılmasıyla, yapılan istimlâkler sonucunda, Azebler Hamamı ve Camii'nden ayrı, Eski Unkapanı Köprüsü'nün İstanbul tarafındaki başında bulunan ve mermer sütunlu cephesiyle empire üslûbunda iki katlı bir yapıya sahip olan Unkapanı Karakolu ise ilk yol genişletilmesi çalışmasında yani 1941 senesinde yıktırılacaktır. Hasodabaşı Hasan Ağa Çeşmesi ise, Bulvarı'nın açıldığı sırada sökülerek yol gerisine taşınacaktır.

Fotoğraf 7. Unkapanı Köprüsü (wowTURKEY.com)

11 Ekim 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, Şehzadebaşı ile Gazi köprüsü arasındaki Keresteciler Çarşısı ile Unkapanı Karakol binasının istismâl edileceği haberi yer almaktadır. İstanbul'da faaliyet yürütmekte olan keresteci esnafının merkezi olan Unkapanı Köprüsü başından, bugünkü İMÇ Bloklarına doğru ki alan üzerinde bulunan depo-dükkânlar, yeni köprü-bulvar bağlantı düzenlenmesiyle bu tarihten itibaren tamamen kaldırılacaktır. Bir kaç kereste esnafı da, Cibali Sementi'nde faaliyet gösteren diğer esnafın yanına yerleşecektir.

Yine, 1 Ocak 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde görüldüğü üzere, Gazi Bulvarı üzerindeki tarihi eserlerin tespit çalışmalarının tamamlandığı ve Belediye Fen Heyeti müdürü Nuri Tezer'in Müzeler İdaresi'ne giderek, Unkapanı ile Gazi Bulvarı üzerinde muhafaza edilecek tarihi eserlerin aynen korunacağı ve bunlardan, Unkapanı civarındaki Süleyman Subaşı Camii'nin eski mevkiini muhafaza edeceğini belirtilmektedir. Elvanzâde Camii'nin, yolun daha kenarına alınacağı ve bu saha dâhilinde 16 parçadan mürekkep bulunan çeşmelerden bir kısmının yolların kenarlarına tevzii edileceği. Unkapanı'nda Bizans zamanından kalma sur parçaları harap bir hale geldiğinden ve muhafazasına imkân bulunmadığından bunların da yıktırılacağı bildirilmektedir. Buradaki Papazzâde Camii de harap bir halde bulunduğu için yıktırılacak olduğu haberi verilmektedir.

1950-59 Adnan Menderes döneminde, Unkapanı Köprüsü ve Atatürk Bulvarı temel alınarak Eminönü-Eyüp ve Unkapanı-Aksaray Aksı düzenlemelerinde, 1939-1941 tarihleri arasındaki istimlâk ve yıkımlardan daha büyük ölçüde bir yıkım yaşanacaktır. Atatürk Bulvarı'na paralel inşa edilecek olan İMÇ Blokları yani İstanbul Manifaturacılar Çarşısı bölgedeki imar ve sosyal canlılığı beraberinde getirir. Fakat yeni bir şehir düzenlemesine gidilirken, bazı kadim mimari mirasın istimlâki de dikkate alınmayacaktır.

1940'lı yıllarda yapılan modern sebze ve meyve hali başlangıçta düzenli, temiz ve güzel bir bina iken gitgide kendisi ve çevresi bir pislik ve kargaşa merkezi durumuna girmiş ve nihayet 1980'lerde yıktırılmıştır.

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı veya kısa ismiyle İMÇ Blokları Atatürk Bulvarı paralelinde yer almaktadır. Unkapanı Dakik Fabrikası binası bitiminden eski Hıfzıssıhha binasına kadar olan alan üzerine kuruludur. 1.117 adet dükkândan ibaret bir çarşı olan İMÇ Blokları, bir kooperatif birliği kuruluşu olmuştur.

1954 yılında kurulan ve *Sınırlı Sorumlu İstanbul Manifatura ve Kumaşçılar Çarşısı Yapı Kooperatifi* adı taşıyan bu esnaf teşkilatının, dönemin yöneticileri tarafından desteklenmesi ile bugünkü çarşı yeri belirlenmiştir. Atatürk Bulvarı'na paralel uzanan alan üzerinde yapılan istimlâkler sonucu çarşının inşaatı gerçekleştirile bilmiştir.

Bu bölgenin imar planının yapıla bilmesi için 1958 yılında bir yarışma düzenlenmiş ve bu yarışmada Cihan Fındıkoğlu, Kemal Bayur, Tarık Aka, Niyazi Durunay ve Özdemir Akverdi'nin hazırladığı proje seçilmiştir. Akabinde, boşaltılan bu arazi 1959 yılında kooperatife satılmıştır. Satış sonrası da, kazanan proje esas alınarak bölgenin mevzii imar planı haline getirilmiştir. Bu hukuki düzenlemeler yapılırken ise, istimlâk değerlerinin ödenmemesinden dolayı buradaki asıl mülk sahipleri mağdur olmuş ve bu mağduriyet hukuki arayışları da meydana getirmiştir.

Burada yapılan istimlâklerin 959 ev sahibini kapsamakta olup, kadim Osmanlı mirası çeşme, cami bakisi ve hazirelerin bunun dışında tutulduğu dikkate

alınırsa çok ciddi bir istimplâk değeri ile karşılaşılmaktadır. 27 Mart 1956 tarihinde Milliyet Gazetesi'nde çıkan haber, Belediye'nin bu sahada istimplâkine karar verdiği 959 evin istimplâk bedelini henüz ödemediği halde, bu evlerde oturanlara birer tebligat göndererek evlerin tahliyesini ve istimplâk kararından bugüne kadar geçen 1 yıla yakın zaman içinde kira bedellerinin ödenmesi isteği ile karşılaştıklarını bildirmektedir. Bu durum karşısında evlerde oturan toplam 1500 ailenin, Reisi Cumhuriyet'e ve diğer ilgili makamlara müracaata karar verdiklerinin haberini geçmektedir.

1956 senesinden itibaren başlanan istimplâklerin sağlıklı bir hukuk üzerinde gerçekleştirilmemiş olması çarşının inşa süresinin uzamasına neden olmuştur. 19 Şubat 1960 tarihinde düzenlenen mimarlık yarışmasında, yarışmaya katılan 11 projeden, Doğan Tekeli, Sami Sisa ve Metin Hepgüler'in ortak tasarımı birincilik ödülünü kazanmıştır. 27 Mayıs İhtilalinin gerçekleşmesi üzerine ertelenen temel atma töreni ise, 23 Ağustos 1961 tarihinde gerçekleşecektir. Böylece İMÇ Bloklarının ilk aşaması olan 1-2-3 binalarının temelleri atılmış olacaktır. Çarşının İlk aşamasının açılışı da, 22 Nisan 1967 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁶. İkinci aşaması da 1968 senesinde tamamlanmıştır.

---

⁴⁶ 15 Ocak 1967 tarihinde tamamlanmasına rağmen İstanbul Belediyesince Manifaturacılar Çarşısı'na iskân izni verilmemiş ve 17 Şubat tarihinde Başbakan'ın yapacağı açılış ertelenmiştir. İlgili Belediye, kararı ertelenmenin sebebi olarak; çarşıya gelecek kamyon ve otomobillerin durabileceği otoparkın yapılmamasını sebep göstermektedir. Otopark olmadığı ve ruhsat süresi sona erdiği için Belediye Manifaturacılar Çarşısı'na "İskân müsaadesi" vermedi. 6 yıldan beri yapımı devam eden çarşının I. Kısım inşaatının tamamlanmadığı kabul edilmekteydi. Bu kısımda bulunan dükkânlara elektrik ve su bağlanması için, Belediye'nin yapının projesine uygun ve kullanılmasında sakınca olmadığını belirten İskân Müsaadesini vermesi gerekmekteydi. Ancak otopark yapılmadığı için müsaade henüz verilmemesine rağmen Belediye'ye İstanbul Valisi'nin imzasıyla gelen 2 ayrı yazıda otoparktan vazgeçilerek çarşıya iskân müsaadesinin verilmesi istenmiştir.

Belediye yetkilileri ise; Vilâyet yazısının kanunî yönden bir gerekçeye dayanmadığını, otopark olmadığı ve 400 bin lira tutarındaki iskân harcının Belediye'ye yatırılmaması sebeplerinden ötürü çarşıya iskân müsaadesinin verilemeyeceği, esasen bu inşaata ait ruhsatın İmar Kanunu'nun 10. maddesinin tayin ettiği süreyi doldurması sebebiyle yeniden inşaat ruhsatına bağlanması gerektiği, bu haliyle çarşının bugün kaçak inşaat durumuna girdiği belirtmekteydi. (16 Ocak 1967 / 18 Ocak 1967 Milliyet Gazetesi)

Fotoğraf 8. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı veya Kısa İsmiyle İMÇ Binalarının İnşa Edileceği Unkapanı'ndaki Alanın 1956 Senesinde Başlayacak İstimlâkler Öncesi Durumu (Göncüoğlu Arşivi)

İMÇ Bloklarına ait binaların inşasında, Atatürk Bulvarı'nın açılması çalışmalarında, sökülerek yol güzergâhının gerisine taşınan Hicri 1184/miladi 1770 tarihli, Hasodabaşı Hasan Ağa Çeşmesi ise, İMÇ Bloklarının inşası öncesi tekrardan sökülerek Hacı Kadın Cami yanına taşınacaktır. Hoca Teberrük Mescidi ise, Hasodabaşı Hasan Ağa Çeşmesi gibi korunan yapılardan olmayacaktır. Yerini yeni binalara terk edecektir.

Yapılan istimplâklerle Azepler (Elvanzade) Camii ve Hamamı'nın, harap bir halde bulunduğu ileri sürülerek Papazzâde Camii'nden ayrı Voynuk Şucaüddin Camii, Tüfenkhane Mescidi, Unkapanı Karakol binası da yıktırılır. 16 parçadan mürekkep çeşmelerin bir kısmının yolların kenarlarına tevzii edileceği belirtilmiş fakat iki çeşme haricindeki diğer çeşmeler tamamen yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu 14 çeşmenin maalesef tespiti bile yaptırılmadığı için çeşmelerle ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

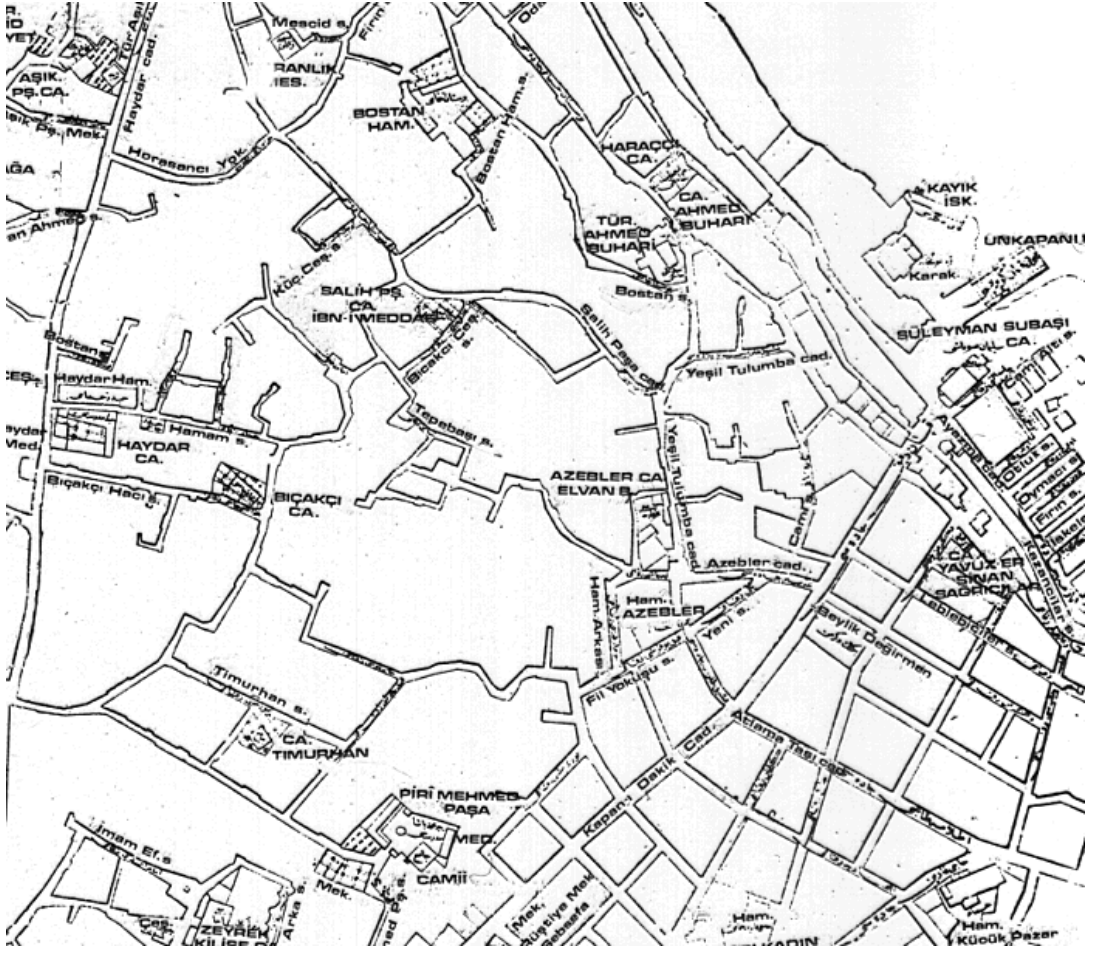
Unkapanı bölgesini kuşatan kadim Haliç surlarından geri kalan sur parçaları ise, harap bir hale geldiği ve muhafazasına imkân bulunmadığı belirtilerek 1941 senesinde yıktırılacaktır⁴⁷.

1986 tarihinde, Haliç ve çevresini düzenleme çalışmalarında, Unkapanı'ndan Eminönü'ne doğru uzanan zahire ve gıda toptancılarına ait depo ve dükkânlar kaldırılarak, dükkânların Rami'ye taşınmasına karar verilmiştir. Buradaki yapılar boşaltılıp istimplâkleri yapılarak bu alan park alanı haline getirilecektir. Bugün Eminönü'nden Unkapanı ve Haliç'e doğru uzanan ve Haliç'e paralel kıyı şeridinde yer alan park alanları da bu dönemde oluşturulacaktır.

Bugün, Unkapanı bölgesi, bir ticari alan olma işlevini bu istimplâkler ile kaybederek, ağırlıklı olarak bir trafik kavşağı ve köprü bağlantı noktası olma vasfıyla kimliksiz bir semt olmuştur.

---

⁴⁷ 1 Ocak 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haber.

Harita 2. Ekrem Hakkı Ayverdi, 19. Asırda İstanbul Haritası, C5, İstanbul 1958.

Fotoğraf 9. 1894 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf Karesi.

1.5. Bölgede Meydana Gelen Büyük Yangınlar ve Afetler

Haliç yangınlarının çoğunun başlangıç yerinin Odunkapısı, Unkapanı ve Cibali Semtleri olduğu ve yangınların buradan başlayarak bütün Tarihi Yarımada'yı yakıp kül ettiğini söylemek abartılı olmayacaktır. Bu büyük yangınlar semtlerin dışına taşarak bütün Suriçi İstanbul'u etkileyen yangınlar olacaktır. Her on yılda bir yaşanan bütün Tarihi Yarımada'yı etkileyen bu yangın afeti, şehrin topografyası ve mimarisinde büyük değişikliklere sebep olacaktır. Yaşanan yangın sonrasında enkaz yığını kaldırılmayıp bulunduğu zemine dağıtılmış ve yeni alanların bunun üzerine inşasıyla toprak kotu yükselmiştir. Her büyük yangın sonrası, tarihi sokak dokuları ortadan kalkmış yeni sokak ve mahalle düzenlemeleri ile demografik değişiklikler birbirini kovalamıştır. Bugün pek çok mimari örnekler hakkında malumat edinilemediği gibi, 1850 tarihinden itibaren çekilmiş Unkapanı'nı gösteren fotoğraflarda, pek çok mimari ve yerleşim dokusunda büyük değişiklikler olduğunu gözlemlemekteyiz.

Unkapanı bölgesi bitişiğinde Tüfenkhane gibi sanayi yapılarının olması gibi odun ve keleşte depolarının mevcudiyeti, Unkapanı iskele bitişiğinde yer alan kalafat yeri, iskân alanı ve bu meskenlerde mangal gibi ısıtıcıların kullanılması Unkapanı yangınlarının hazırlayıcısıydı.

İskân alanı olarak, Unkapanı ile Cibali arasındaki alan, 15. yüzyıldan 17. yüzyıl başlarına değin Yahudi nüfusun iskân alanı idi. Buradaki iskân girift bir yerleşim mahalliydi. Diğer İstanbul mahallerine göre daha kalabalık idi. Semt Yahudhâne denilen, her odasında bir Yahudi ailenin yaşadığı kalabalık büyük evler, Rum meyhaneleri, kayıkçı kahveleri, kalafat yeri ve odun-keleşte depolarıyla hareketli ve yangına müsait, her halin yaşam bulduğu bir bölge olarak öne çıkmaktadır.

Bütün bu yangına sebep olabilecek unsurlardan dolayı, İstanbul'un ilk yangın gözetleme kulelerinden biri olarak, miladi 1750 tarihinde, **Küçükpazar yangını**ndan sonra Ağakapusu'nda yani Yeniçeri Ağası Sarayı yanında bir ahşap yangın kulesi inşa edilecektir. Bu yangın kulesi de bir süre sonra bölgede meydana gelen yangında

yanarak çökecektir. Ağakapusu Sarayı yeniden inşa edilirken, bina burnuna yangın gözetlemek için bir de ahşap kule ilave edilecektir. Bu kuleye *yangın köşkü* gözcülerine de *köşklü* denilmiştir. Bu tarihten sonra 1923 yılına kadar kulelerde gözetleme yapan ve yangını duyuran kişilere *köşklü* adı verilmiştir.

Bölgede meydana gelen en şiddetli yangınlardan biri olan yangın 2 Eylül 1633 tarihli yangındır. Sultan IV. Murad (1623-1640) İstanbul yangınlarına karşı her ne kadar sert önlemler aldı ise de İstanbul, tarihinin en korkunç yangınlarından biri bu tarihte yaşanacaktır. Cibali'deki bir kalafatçı dükkânından çıkan ve tarihe *büyük Cibali yangını* olarak geçen bu afet, üç gün sürecektir. Unkapanı dâhil olmak üzere, bölgenin tamamı neredeyse kül olmuştur. Şiddetli bir poyraz yüzünden yangın, Küçükmustafapaşa Çarşısı, Hamza Paşa Sarayı, Unkapanı, Kurşuncubaşı Sarayı, Sultanselim, Zeyrek, Atpazarı, Âşıkpaşa, Fatih, Büyükkaraman, Küçükkaraman, Saraçhane, Sarıgüzel Semtleri'ni tamamen yakıp yıkacaktır.

Miladi 1633 tarihli büyük Cibali yangınından sonraki ikinci büyük yangın ise tarihe Ayazma Kapısı yangını olarak geçen, 4 veya 14 Temmuz 1660 Cumartesi günü meydana gelen İstanbul'u yakıp kavuran afet olacaktır. Ahi Çelebi Camii civarından çıkan yangın Haliç sahili boyunca atlayarak, Unkapanı'ndaki kerestecilere sirayet ederek bütün kereste depolarına sıçrayarak büyüyecektir. Ateş, Unkapanı'nı sardığı gibi, sur kapılarından içeriye girerek kollar halinde Haliç yamaçlarını, Bayazid'dan Süleymaniye'ye kadar bütün mahalleleri, Kapalıçarşı, Mahmudpaşa, Tahtakale, Fatih, Şehzadebaşı, Hocapaşa, Sultanahmet, Kumkapı, Kadirga, Nişanca, Samatya, Davutpaşa, Langa Bostanı ve Cerrahpaşa'yı üç gün boyunca kasıp kavuracaktır. Bir tarafı Gülhane'ye diğer tarafı Samatya'ya varacak bu yangının bilançosunda, 2700 kişi yanmıştır. 120 saray, 100'den fazla mahzen, 360 cami, 40 hamam ve sair binalar harap olmuştur. Yangının sona ermesinin ardından Unkapanı'nın gördüğü büyük zarar üzerine şehir de bir süre kıtlık zuhur edecektir⁴⁸.

Sultan II. Ahmed'in (1691-1695) saltanat yıllarına denk gelecektir. 7 Haziran 1693 tarihli bu yangında, Cibali'de Karanlık Mescid civarında başlayan yangın,

---

⁴⁸ Kevork Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, yayına hazırlayan; Osman Köker, İstanbul 2002, s. 91-92.

Unkapanı, Zeyrek Yokuşu, Zeyrek Kilise Camii'ne ve Atpazarı'na kadar genişleyerek etrafı yangın yeri alanına çevirecektir. Bu yangın sonrası yapılan tespitlerde, 838 ev, 98 dükkân, 3 medrese, 1 mektep, 4 havra, 1 kilisenin tamamen yandığı saptanmıştır.

17 Temmuz 1718 tarihinde vukuu bulan Cibali ile Unkapanı arasındaki Tüfenkhane'de çıkan yangın poyrazın etkisiyle önce Unkapanı'na yayılarak, oradan kollar halinde dağılarak Küçükpazar, Kantarcılar, Zeyrek, Süleymaniye, Vefa, Şehzadebaşı, Eski Odalar, Acemi Oğlanlar Kışlası, Çukurçeşme, Laleli, Küçük Langa, Aksaray, Davutpaşa, Altımermer semtleri, beri tarafta Kumkapı, ayrıca Fatih civarını yakarak son bulacaktır.

Miladi 1756 senesinin 6 Temmuz günü çıkan Cibali yangını, İstanbul'un en korkunç afetlerinden biri olarak tarihte yerini alacaktır. Cibali Sementi'nden çıkan bu yangın üç koldan Suriçi İstanbul'a doğru genişleyecektir. Unkapanı, Süleymaniye, Vefa, Saraçhane, Langa, Aksaray, Etmeydanı, Avratpazarı, Yenikapı bir kez daha yangın afeti ile karşılaşacaktır.

1782 senesinin Cibali yangını da Odun Kapısı'na zarar verirken, Unkapanı'nda ne kadar hasara sebep olduğu bilinmemektedir. 22 Ağustos gecesi çıkan bu yangında, Sultan I. Abdülhamid, Beşiktaş Sarayı'ndan bir kayıkla Unkapanı'na gelmiş ve yangını devamlı yer değiştirerek takip etmiştir.

Bir senenin ardından, 31 Ağustos 1833 tarihinde Unkapanı'nın hemen bitişiğinde yer alan Tüfenkhane'de başlayan yangın ile ilgili tarihçi Lutfi Efendi, Unkapanı'ndaki evlerine ateş sirayet edince hocasının Haydar Hamamı'ndaki konağına canlarını zor attıklarını anlatır⁴⁹.

---

⁴⁹ Yahya Başkan, "Haliç Yangınları", **Dünden Bugüne Haliç Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul 2004, s. 302-309; Osman Nuri Ergin, "İstanbul Yangınları", **Mecelle-i Umur-i Belediye**, c. III. , (1995), s. 1183-1239; Necdet Sakaoğlu, "Yangınlar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII. , (1994), s. 427-438.

Fotoğraf 10. Unkapanı Yeni İmar Yolu Yıkımları (Göncüoğlu Arşivi)

Fotoğraf 10’da Unkapanı Köprüsü’nün açılışından önce yapılan yıkım çalışmaları ve bu yıkımlar sırasında ortadan kaldırılan Azebler Hamamı görülmektedir.

1.6. Semtın Kültür Mirası Mimarinin Gelişimi ve Eserleri

Bizans döneminden beri buğday ve un ticaretinin merkezi olarak binen bölge, Osmanlı dönemiyle de uzun yüzyılları alacak bir iktisadi teşekkül ve beraberinde pek çok kurumsal yapılanmayı da getirecektir.

Unkapanı bölgesi bir ticari alan olması yanında, fetih sonrası oluşturulan ilk iskân alanlarından biridir. Bölgenin şenlendirilmesi gayretleri içerisinde, ilk Osmanlı dönemi eserleri, mescid yapıları olmuştur. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nden de öğrendiğimiz üzere, bölgede ilk inşa edilen mescidlerden bahsederken, soyunun dayandığı Yavuzer Bey’in yaptırdığı mescidin yapımını şu şekilde anlatır; “ *O asırda büyük dedemiz Yavuzer Bey, Fatih’in Sancakbeyliği hizmetindeydi. İstanbul’un fethinde bulunup, Unkapanı’nın iç yüzünde Sağrıcalar Camii zemininde olan yapıları ganimet malları olarak almıştır. Fetihden sonra, bir cami ve yüz dükkân yaptırıp*

camiiine vakfetmiştir. Bu hakirin İstanbul içinde (Unkapanı) doğduğu evimizi gaza malından dedemiz yapmıştır. Yaptığı caminin dükkân ve evlerin beratları Fatih'in tuğrasıyla ve hüccet-i şeriyelerin imzaları Emir Buhari hazretleri imzasıyla imzalanmış olup hala soyundan olmamız cihetiyle anılan mütevellilik elimizde olup istediğimiz gibi mutasarrıfız".

Bu metinden de anlaşıldığı üzere, İstanbul'un fethi ardından, dönemin ileri gelen devlet erkânı gazileri ve âlimlerine şehrin şenlendirilmesi (iskân ve ticari canlılığın sağlanması) için mahalleler oluşturacak ve bu mahallelerde pek çok mescid inşası ile karşılaşmaktayız. Bu mahalleleri kuran mescidler görülmeyen bir organizasyon içerisinde semti oluşturmaktaydı.

Osmanlı dönemi Unkapanı Semti'nin kuruluşunda, erken tarihli ilk devir mescidi ve onun etrafında gelişen mahallelerden olan Hızır Bey Mescidi Mahallesi'nden söz edilebilir. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey tarafından yaptırılan, hicri 863/miladi 1458-1459 tarihli Hacı Kadın Camii, fethin hemen ardından inşa ettirilmiş olun, Azepler Camii ve Yavuzer Sinan Camii, miladi 160 tarihli Sarı Bayezid, 1469 tarihli Hoca Hayreddin Efendi ve Fatih Sultan Mehmed'in fetih askerlerinden Voynuk Şucauddin'in ve Süleyman Subaşı'nın miladi 1571 tarihli camileri semtin ilk kuruluşunu teşekkül ettirmişlerdir. Ardından, hicri 1025/ miladi 1614 tarihli Hoca Halil Attar Mescidi ve Sultan I. Abdülhamid'in kadınlarından Şebsefa Hatun'un yaptırdığı küçük ölçekli külliyesinin çevresinde gelişen mahalleleri ile bölge şenlenerek, sosyal ve iktisadi yönden mamur hale getirilmiştir.

Evliya Çelebi'nin, sonradan bir Osmanlı hamamı olarak gelişecek olan Azepler Hamamı ve buradaki sarnıç da Bizans döneminden kalan mimari yapılar idi.

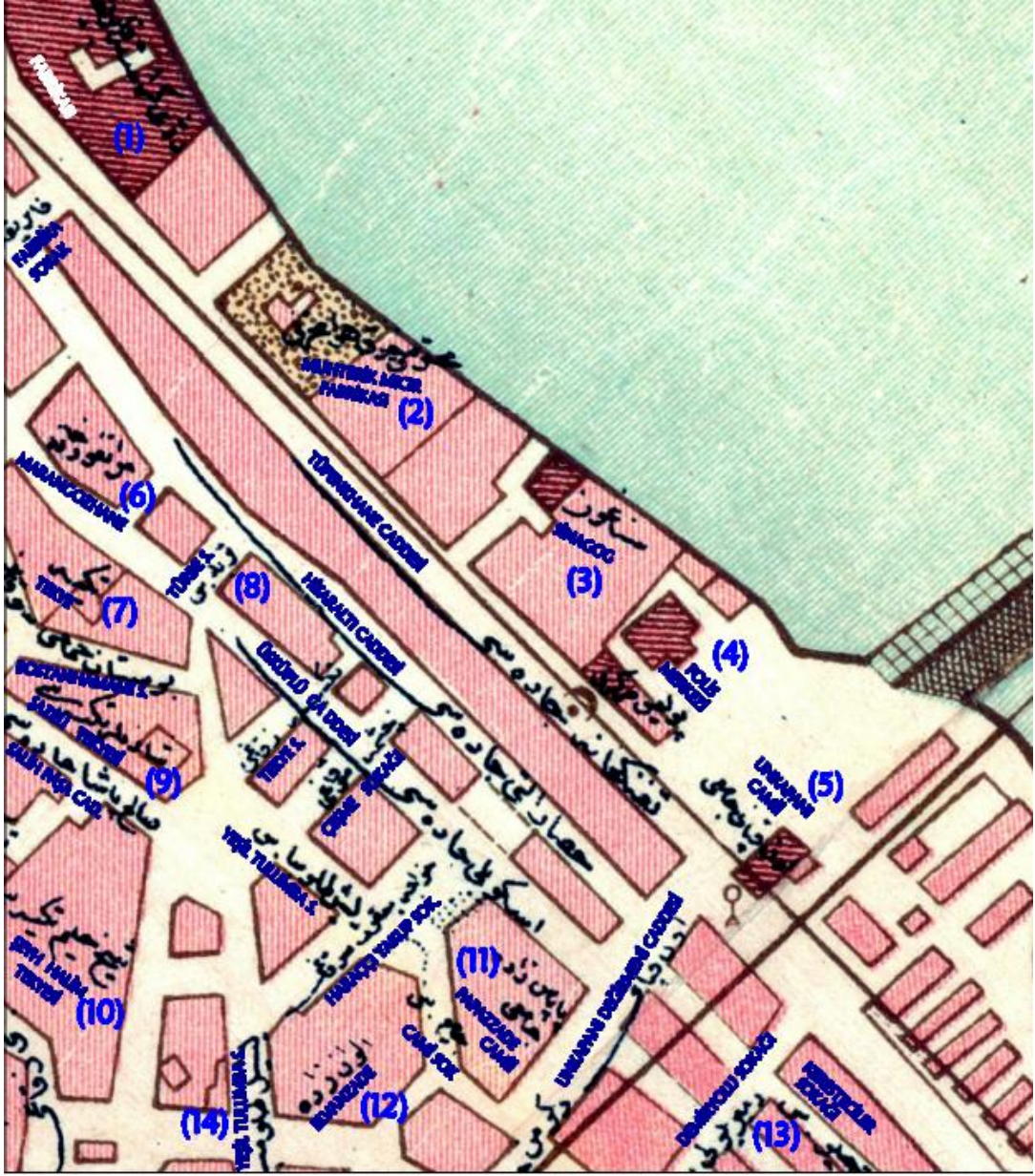
Osmanlı dönemi Unkapanı Kapısına verilmiş olan **Horoz** veya **Horozlukapı** adının menşei hakkındaki bilgiler kapı yakınında kabri bulunan Horosi Dede'ye atfedilir. Eremya Çelebi Kömürciyan'da, Unkapanı'nın iç tarafında, sol üst eşiği üzerinde yer alan horoz tasvirinin Bizans döneminden kalma olduğunu da belirtir. Unkapanı olan bu kadim kapının 19. Yüzyıl öncesinde yıkılmış olduğu bilinmektedir.

Horozlukapı'nın yakınında bir imaret yapısı bulunmakta olduğu da bilinmektedir. Bu imaret binasının da bugün herhangi bir izi bile mevcut değildir. Burada imaret'lerin fodola'sına ve softa'larla askerlerin tayinine mahsus kurşunlu kapan yani büyük un mağazası vardır ki fırıncıların unu da oradan temin edilir. Şehrin ekonomik kontrol mekânları olan Kapanlar, özel bir yapı tipolojisi değilse de, farklı iâşe maddelerinin gereklerine göre çeşitli mekân ve yapı tiplerine sahiptirler. Toptancılar Unkapanı iskelesinin iki kenarında bulunan depoları kış için dolduruyorlardı⁵⁰. Ayrıca, Evliya Çelebi, atasının yaptırmış olduğu buradaki 100 dükkânlık Sağrıcılar Çarşısı'ndan da bahsetmektedir. Bu çarşı da günümüze ulaşmayan önemli yapılardan biridir.

Fetih sonrası, Osmanlı İstanbul'unun ilk hamam yapılarından olan Azepler Hamamı'ndan başka semtin üç hamam yapısı daha bulunmaktaydı. Kemankeş Hamamı, bir meslek hamamı durumunda olan Okçular Tekkesi mensupları için tahsis edilmiş gibiydi. Tek fonksiyonlu yani sadece erkekler bölümü olan Mehmed Paşa Hamamı ve İskenderpaşa'nın, Hacı Kadın ismindeki kızının Unkapanı'nda yaptırdığı çifte hamam, semtin hamam yapılarıydı. Bugün mevcudiyetini sadece Hacı Kadın Hamamı korumaktadır.

---

⁵⁰ Çelebi, **Seyahatname**, (Hazır) Kahraman- Dağlı, c. I. , s. 61.

Harita 3. Unkapanı Semti İçerisinde Yer Alan Tarihi Eserlerin 1933 Tarihli Pervititch Haritası Üzerindeki Gösterildiği Şekli İle.

Harita 4. Unkapanı Semti İçerisinde Yer Alan Tarihi Eserlerin Günümüzdeki Vaziyet Haritası Üzerinde Gösterildiği Şekli İle.

Voynuk Şucauddin Sıbyan Mektebi, Sebsefa Hatun İptida mektebi, Süleyman Subaşı Mektebi ve Unkapanı Merkez Mekteb-i Rüştıyesi semtin eğitim kurumları idi. bugün mevcudiyetini sadece Şebsefa Hatun Camii İptida Mektebi korumaktadır.

Fotoğraf 11. 1893 Tarihli Unkapanı Senti, Köprübaşı ve Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf

Fotoğraf 11’de, Süleyman Subaşı Camii ve Unkapanı Karakolhanesi net görülebilmektedir.

Yeni imar düzenlemelerinde yıktırılan yapıların artık yok olması yanında, bu yapıların topografik düzen içerisindeki iskân alanı hakkındaki malumat ve hazirelerinde yer alan metfunlar hakkında bilgileri de yitirmiş bulunmaktayız. Voynuk Şucauddin Sıbyan Mektebi yıktırıldığında, Şair Necati Efendi’nin kabri de yok edilmiştir. Yine Voynuk Şucauddin Camii haziresinde medfun bulunan İstanbul’un ilk Belediye Başkanı Hızır Çelebi’nin ve Kâtip Çelebi’nin asıl kabri buradan taşınacaktır.

Sentin adını taşıdığı fonksiyonu gibi olan ve bölgede bilinen iki büyük un fabrikasından bahsedebiliriz. Unkapanı Dakik (un) Fabrikası ve Unkapanı Askeri Tahiniye Fabrikası binasıdır. Bugün, hala duvar bakiyelerini korumakta olan

Unkapanı Dakik fabrikasının mimarisi ile ilgili verilere ulaşılabilirken, 19. yūzyıl ortalarında kurulmuş ordunun un ihtiyacının karşılanması amacıyla teřekkūl ettirilmif un değirmeni olan Tahiniye Fabrikası binasının demir dōkūmden imal edilmiş, ūç katlı bir yapı olması dışında akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Cami ve mescid gibi dini yapıların dışında yer alan sinagog ve ayazma şapelleri olarak, Unkapanı Sinagogu'ndan bahsedebiliriz de. Defalarca yenilenerek 1985 tarihine kadar ulaşmış kūçuk ōlçekli bir sinagog binası vardı. Miladi 1685 tarihinden itibaren Cibali Senti ile Unkapanı arasında Yahudi cemaatinin var olduğunu dikkate alarak. Burada bir sinagog binasından sōz edebiliriz. Yeri pek çok kere değişmiş ve son yeri burası olan sinagog binası, Haliç çevre dūzenleme projesi kapsamında yıktırılacaktır. Yahudi inancında yer alan kutsal metinler –telmut tora- dışındakilerin pek ōnemli olmaması sebebiyle mimari değere de sahip olmayan yapı yıkıldığı tarihe kadar mevcudiyetini korumuştur.

Batı mimarisi ūslūbunda inřa edilen Unkapanı Karakolhane binası, sentin ōnemli mimari ve anlamlı yapılarından biriydi. Ve Unkapanı Karakolhanesi'nin mimari ile ilgili olarak mimar G. Fossati olduęunu dūřūndūren mimari ūsluba sahip olması bugūnde geęerlilięini korumaktadır. Mimari deęer olarak korunması gerekli bir eserdi.

Gūnūmūze ulařmıř sentin tek tasavvuf yapısı olan Unkapanı řāzeli Tekkesi binası, miladi 1886 senesinde II. Abdūlhamid tarafından yeniden inřa ettirilmifdir. Tekke binasının ilk inřa ediliři ile ilgili olarak, 18. yūzyılın sonlarında ya da 19. yūzyılın ilk çeyreęinde tesis edilmiř olduęu kabul edilmektedir. Vakfiyesi de, miladi 1793 tarihlidir. 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yūrūrlūęe giren tekke, zaviye ve tūrbeler kanunu ile kapatılan tekke binası, 1988 yılına kadar, mesken, spor kulūbū lokali ve kahvehane olarak kullanılmıřtır. 1989 senesinde tekrar ibadethane olarak kazanılmıřtır.

İKİNCİ BÖLÜM

CAMİ VE MESCİDLER

2.1. Üç Mihraplı Camii (Üç Mihraplı Hoca Hayreddin Camii)

Fotoğraf 12. Üç Mihraplı Camii (Üç Mihraplı Hoca Hayreddin Camii), 1958 Senesi.
(Göncüoğlu Arşivi)

Fetih sonrası ilk inşa edilen ibadet mekânlarındanır. Osmanlı dönemi şehir iskân politikası içerisinde, bölgenin-mahallenin Türk-İslam kimliği ile iskânı (şenlendirilmesi) için yaptırılan Haliç bölgesi camilerdendir.

Caminin banisi, Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından Hoca Hayreddin'dir. Hicri 874/miladi 1469–70 senesinde yaptırılmış. Önce küçük bir cami iken, Fatih Sultan Mehmet'in camiye bir minber koydurmak için mescidin genişletilmesi için ek yaptırdığı ve bu ek bölüme mihrap koydurmasıyla cami mekânı biraz daha büyümüştür. Caminin hemen bitişiğinde Hoca Hayreddin'in gelinine ait olan evin de

bir mihrap koyularak camiye katılmasıyla yapı daha da büyütülmüştür⁵¹. Böylelikle yapı İstanbul'da üç mihraba sahip iki camiden biri olma özelliğine sahip olmuştur⁵². Halk arasındaki yaygın ismi de budur.

Caminin iki ilavesinin, İstanbul depremlerinde yıkılması üzerine Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında tekrardan bu bölümlerin inşa edildiği bilinmektedir. Ancak bu yıkılan bölümlerin kubbeli olup olmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Halen bu bölümler çatı örtü ile kapalıdır. Bugün son cemaat kısmını oluşturan iki kubbe ise, 1959-1960 tarihlerinde inşa ettirilmiştir. Minaresi de 1956 senesinde tamamen yenilenmiştir.

Bugün caminin asıl mihrap alanı olan yer, Hoca Hayreddin Efendi'nin gelinine ait evin olduğu yerdir. Yine de, İstanbul'da üç tane mihrabı olan bir cami olarak, cami imamı tarafından her vakit ayrı mihrapta namaz kıldırılmaya çalışılmaktadır.

İlk bani, Hoca Hayreddin Efendi'nin kabri Mihrap arkasında olup, gelininin kabri de bitişiğinde yer alır.

2.2. Atlamataşı Camii (Hoca Halil Attar Mescidi)

Tarihi Unkapanı Değirmeni yakınında yer alır. Atlamataşı Cami adı dışında, Hoca Halil Attar ve Arabacılar Mescidi olarak da bilinir. Banisi, Hoca Halil Attar'dır. Mescid, hicri 1025/ miladi 1614 tarihinde inşa edilmiştir. Minberini Cemşid Çavuş koydurmuştur.

Bani'nin Rüstempaşa Camii'nin olduğu yerde bir diğer mescidi daha bulunmaktaydı⁵³. Şehrin şenlendirme politikası içerisinde inşa edilmiş kolanotör mescidlerdendir. Tek minareli, kareye yakın plana sahip, ahşap çatılı ve küçük

⁵¹ Ayvansarayi, a.e., c. I., s. 53; Öz, a.e., c.,I. , s148; Ayverdi, a.e., c. III. , s. 512.

⁵² Diğer Şişhane'deki Bedrettin Camisidir.

⁵³ Yenibahçe Senti'nde tekrardan inşa ettirilen mescid, 1957 senesinde Vatan Caddesi'nin açılması çalışmalarında yıktırılmıştır.

ölçülerde bir mahalle mescidi niteliğindedir. Mescidin var olan vakfiyesi, Tahtakale'deki ikinci mescidi ile ortak bir vakfiye senedi şeklindedir⁵⁴.

2.3. Yavuzer Sinan Camii (Sağrıcılar Camii)

Fotoğraf 13. Yavuzer Sinan Camii (Sağrıcılar Camii) 1957 Tarihi Öncesi Durumu

Bugün, Ragıp Gümüşpala Caddesi Üzerinde yer almaktadır. Haliç sahil yolunun 1957 tarihindeki yeniden düzenlenmesinde yol kotunun yükseltilmesi sonucu, caminin doğu duvarının cadde seviyesinin altında kaldığını görmekteyiz.

Cami, Fatih Sultan Mehmed'in alemdarlarından Yavuzer Sinan tarafından, Fethin ardından Suriçi İstanbul'da ilk inşa ettirilen ibadet mekânlarından biridir. Caminin vakfiyesi miladi 1484 tarihlidir. Ve Sağrıcılar Cami olarak kayıtlıdır. Esasında yapı, Unkapanı Senti'nin fetih sonrası ilk meslek camilerindendir.

⁵⁴ Ayvansarayi , a.e., c. I , s. 155; Öz; a.e., c. I , s. 25.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde, Yavuzer Sinan Bey'in atası olduğunu ifade etmektedir. Ve caminin burada inşa ettirilişini şu şekilde bizlere aktarmaktadır; “O sırada büyük dedemiz Yavuzer Sinan Bey Fatih'in Sancakbeyliği hizmetindeydi. İstanbul'un fethinde bulunup Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcılar Cami zemininde olan yapıları ganimet malları ile almıştır. Fetihden sonra bir cami ve yüz dükkân yaptırıp camiine vakfetmiştir. Bu hakirin İstanbul içinde (Unkapanı Semti'nde) doğduğu evimizi gaza malından dedemiz yapmıştır. Yaptığı caminin dükkân ve evlerin beratını Fatih'in tuğrasıyla ve hüccet-i şeriyelerin imzaları, Emir Buhari hazretleri imzasıyla imzalanmış olup, hala soyundan olmamız cihetiyle anılan mütevellilik elimizde olup istediğimiz gibi mutasarrıfız. O yüzden daima vakıfnamelerimize bakıp Fatih'in Padişahlık tarihlerini ve ortaya çıkışlarını iyi biliriz”.

Kaynaklarda Evliya Çelebi'nin bu caminin mütevellisinde yer aldığı da belirtilmektedir⁵⁵. Vakfiyesi miladi 1484 tarihlidir. Vakfiyesine göre, 11750 akçelik geliri olduğu görülmektedir. Mahallesi, Yavuz Ersinan adıyla mevcuttur.

Yaklaşık yüz metrekare kadar genişliğe sahip Yavuzer Sinan Camii (Sağrıcılar Camii), miladi 1895⁵⁶, 1899⁵⁷ ve 1901⁵⁸ senelerinde ciddi onarımlar görmüştür. Almaşık duvar örgülü yapının haziresi mihrap yönündedir.

Banisi Yavuzer Sinan'ın kabri ve Horoz Dede'nin kabri de buradadır. İbadethanenin hazireye bakan cephe pencereleri 1905 tarihli onarımda neoklasik üslupta yenilenmiştir. Horoz Dede'nin kabri buraya daha sonra nakledilmiştir.

---

⁵⁵ Ayvansarayî, a.e., c. I. , s. 242.

⁵⁶ BEO., nr.614/45977, 09 ZA 1312 (4 Mayıs 1895)

⁵⁷ BEO., nr.1404/105227, 15 B 1317 (19 Kasım 1899)

⁵⁸ BEO., nr. 1734/130029,03 B 1319 (16 Ekim 1901)

2.4. Voynuk Şucauddin Camii (Arabacılar Camii)

Fotoğraf 14. Voynuk Şucauddin Camii (Arabacılar Camii), 28 Kasım 1940. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

Tarihi Yarımada İstanbul'unun fetih dönemi ilk inşa edilen camilerinden biridir. Banisi, Voynuk Şucauddin İbrahim'dir. Hadikatü'l Cevami'ye göre caminin yapılış tarihi miladi 1470 olarak verilmiş fakat Ekrem Hakkı Ayverdi caminin daha yakın yıllarda inşa edildiğini savunmuştur. Ahşap çatılı ve kâgir olan yapı, Şubat 1957 tarihinde sebepsiz yere yıktırılmış ve yerine Manifaturacılar çarşısı inşa edilmiştir⁵⁹. Ayrıca, Hafız Hüseyin Ayvansarayı'nın *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserinde, mektebin altında da şair Necati Efendi'nin de medfun olduğunu kaydeder ve yılını miladi 1509 olarak verir. Caminin banisi olan Voynuk Şuca'nın kabri de muhtemelen yıkım sırasında kaybolmuştur. Ekrem Hakkı Ayverdi caminin mihrabı karşısında İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in kabrinin bulunmakta olduğunu⁶⁰, fakat

⁵⁹ Ayvansarayî, a.e., c. I., s. 218; *Eminönü Camileri*, s. 208.

⁶⁰ Hızır Bey'in kendi yaptırdığı Hacı Kadın Cami'nin yanında yer bulunmadığından ikamet ettiği Vefa Mahallesi'ndeki (Arabacı Başı manasına gelen) Voynuk Sücaeddin Mescidi haziresine kızı

şu anda orada bulunan kabrin Hızır Bey'e ait olmayıp sadece sembolik olduğunu ifade etmektedir.⁶¹

Caminin banisinin adıyla anılan mahalle, Hacı Kadın Mahallesi'ne ilave edilmiştir. Mahallede bulunan Voynuk Şuca Mektebi de günümüze ulaşmamıştır. Kible yönünde şair Necati'nin ve bir rivayete göre Kâtip Çelebi'nin kabirleri 1952 yılında mevcut iken, daha sonra onlarda yok olup gitmiştir⁶². 1957 yılında sebepsiz yere yıkılan caminin karşı tarafında bulunan Kâtip Çelebi'nin kabir yerine, Manifaturacılar Çarşısı yapılırken sembolik bir kabir yapılmıştır.

---

tarafından defnolunmuştur. (*Reşid Saffet Atabinen'in, 18. Şubat 1957 tarihli mektubundaki bilgiler. Encümen Arşivi, 518 nolu Dosya*)

⁶¹ Ayverdi, **a.e.**, c. III. , s. 515.

⁶² **A.e.** , s. 515-516.

2.5. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii)

Fotoğraf 15. Arkitekt Dergisi, 415, Haziran 1994, 88.

Mimar Sinan eserlerinden biri olan caminin banisi Süleyman Subaşı'dır⁶³. Unkapanı Köprüsü'nün başladığı yerde miladi 1571 yılında inşa ettirilmiş, bir iskele

---

⁶³ Vakıf defterine göre Süleyman Subaşı bin Abdullah'ın hicri 952 seferinin evailinde (Nisan 1545) vaki olmuş Hasan'ül-Kassâm imzasıyla bir vakfiyesi vardır.

Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikat'ül Cevâmî* adlı eserinde, Kirazlı Mescid bahsinde Süleyman Subaşı için Karabaşı olmuştur demektedir. Kabrinin de Eyüp'te olmadığını, banisi olduğu diğer mescidinin haziresinde medfun olduğunu belirtir. Ve Müzevvir Sûbaşı'nın da bu Süleyman Subaşı olduğunu belirtmektedir.

Süleyman Sûbaşı, Müzevvir Mescidi'nden başka, Mimar Sinan yapısı, Unkapanı Köprüsü başında olup bugün mevcut olmayan cami ile Kirazlı Mescid ismiyle anılan iki mabedden ayrı bir de Unkapanı'nda bir sıbyan mektebinin banisidir. Bunlardan başka, Mimar Sinan yapısı bir de medresesi bulunmaktaydı. Medrese, Kirazlı Mescid'in kuzeyinde yer almaktaydı. Şimdilerde yeri arsa durumundadır. 1914 tarihinde medresenin harap fakat ayakta olduğu kayıtlarda görülmektedir.

başı mabedidir. Bulunduğu topografik konumu ve bölgede meydana gelen yangınlar ve yaşanan depremler dikkate alındığında pek çok onarımlar gördüğü anlaşılmaktadır. Bu onarımlardan biri 17. Yüzyılda Kara Çelebizade tarafından yapılmıştır. Çelebizade'nin yeniden yaptırdığı cami mahzenli, iki katlı, büyük bir kubbe ile örtülmüştü. 1958 tarihinde yıktırılmadan önce, duvarları kesme taştan ve çatısı da ahşap olan cami çeşitli tarihlerde onarım görmüştür.

Onarımlar ve yıkımlar arşiv belgelerinde de görülmektedir.⁶⁴ Yaşanan son büyük yangın olan miladi 1807 senesinde büyük bir tahrip görmüştür. Bu yangın sonrası mabedin son yaşadığı mimari değişiklik ise, 19. yüzyıl sonunda gerçekleşecektir. *Tanzimat Üslubu* denilen usulde, kırma kiremit örtülü, kare planlı olarak yeniden inşa edilecektir⁶⁵.

Fevkani caminin altı ayrıca dükkân olup caminin akarıydı. İnce uzun minareli bir mimariye sahipti. Bir sonraki onarımda fevkani ve duvarları kesme taştan, çatısı ise ahşaptan yapılmıştır.19. yüzyıl mimari üslubunu yansıtan bu cami, Atatürk Köprüsü'nün Unkapanı bağlantı noktasında bir meydan açma ve Ragıp Gümüş Pala Caddesi'nin Eyüp istikametine doğru olan yol güzergâhı üzerinde kaldığından dolayı yıktırılmıştır ve meydana katılmıştır⁶⁶. Bugün yerinde köprü bağlantı kavşağı vardır.

2014 tarihi itibari ile Süleyman Subaşı Camii asıl yerinin gerisinde Haliç sahil parkı üzerine, metro istasyonu karşısına, miladi 1807 tarihli dış cephelerini koruyan hali ile tekrardan inşa edilmektedir. Yeni inşa tekniği ile yapılan ama haziresi, mektep binası ve mahallesi ile eski dönemde bir bütün olarak tasarlanan caminin bugünkü konumunda tek başına yeniden ihyasının nasıl bir anlam taşıdığını

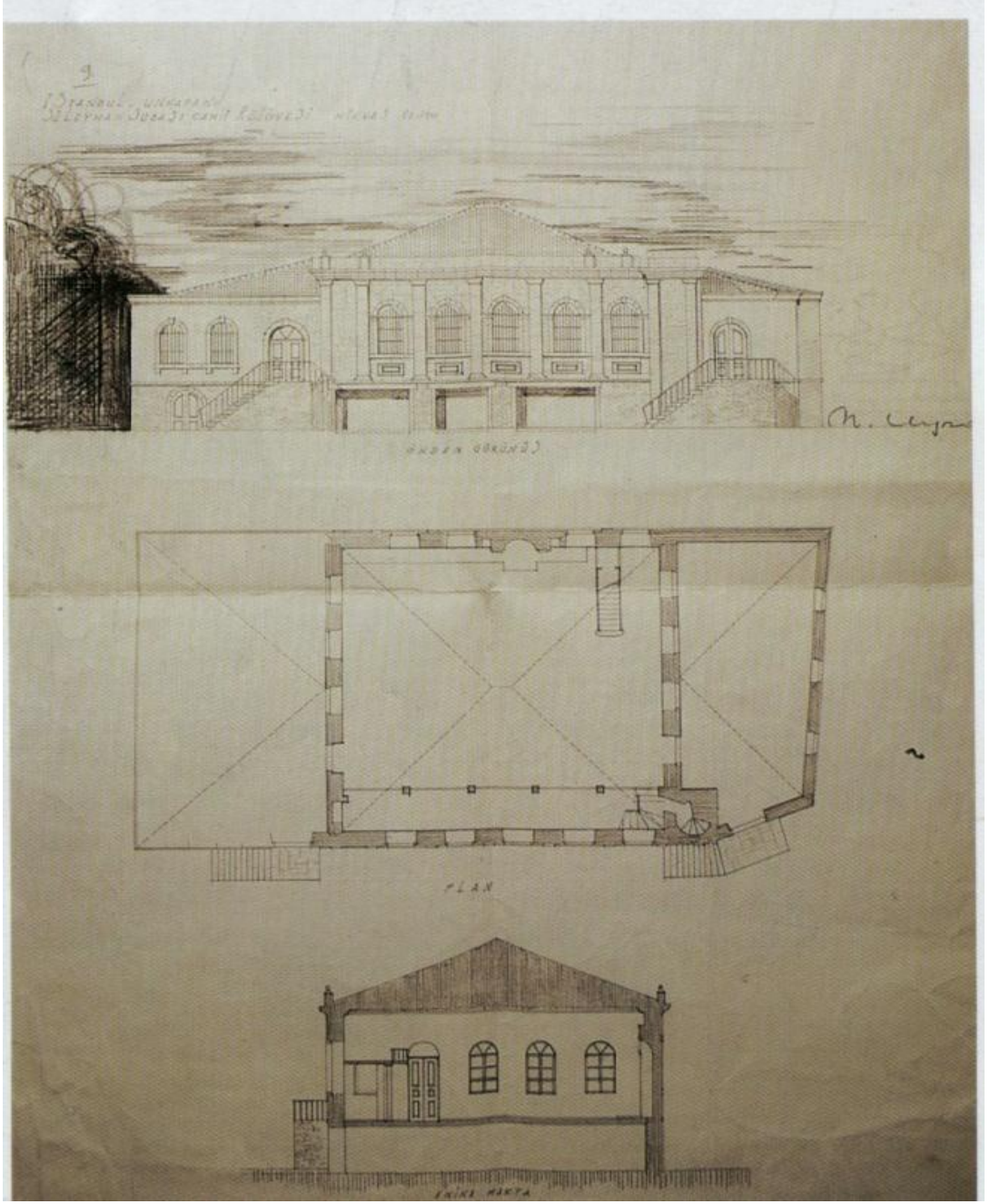
Süleyman Subaşı'nın kabir taşı, dikdörtgen şeklinde kısmen kırık, küçük, basit bir taştır. Ve üzerinde yalnız Kelime-i Tevhid yazılı idi. (Bakınız; Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikat'ül Cevâmî*, c. I. , İstanbul 1281, s. 183, 238, 294-295; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* S: 224 vakıf No: 1315; Mübahat Kütükoğlu, 1869'da Faal İstanbul Medreseleri, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, c. VII.-VIII. , (1977), s. 377.)

⁶⁴ *BEO.* ,nr.3545/265851, 16 RA 1327 (7 Nisan 1909)

⁶⁵ *BOA.* , HAT, nr.1500/52, 29 Z 1288 (10 Mart 1872)

⁶⁶ Ayvansarayî, *a.e.*, c. I. , s. 238; Öz, *a.e.*, c. I. , s. 148; *Eminönü Camileri*, s. 189; Necdet İşli, "Süleyman Subaşı Camii", *Arkitekt Dergisi*, 415, Haziran 1994, s. 88-89; Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Yitik Mirasin Peşinden*, İstanbul Şubat 2008.

yeniden düşünmek gereklidir. Osmanlı şehirciliği ve sosyal dokusundaki önemi ve tasavvufi alt yapısındaki oluşumundan tamamen ayrı, sadece bir yapı mekânı olarak ihya edilişi, bugün popüler olan yeniden ihya algısı alt yapısının sosyal ve kültürel yönden zayıf olduğunu göstermektedir.

Fotoğraf 16. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii) Plan ve Kesitleri, (Göncüoğlu Arşivi)

Fotoğraf 18. Süleyman Subaşı Camii (Unkapanı Camii/Kara Çelebizade Camii) , 6 Mart 1941. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

2.6. Şebsefa Hatun Camii

(a)

(b)

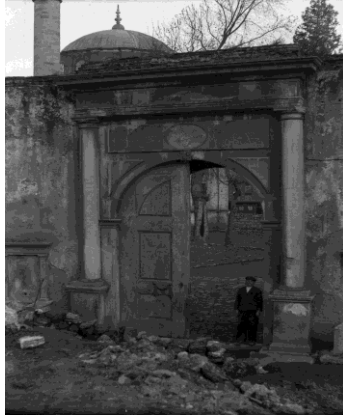
Fotoğraf 19. a) 1940 Senesinde Şebsefa Hatun Cami'nin Durumu (Göncüoğlu Arşivi)/ b) Caminin 1944 Senesindeki Durumu(Göncüoğlu Arşivi)

Şebsefa Hatun Camii Sultan I. Abdülhamid'in kadınlarından Fatma Şeb-Sefa Hatun tarafından oğlu Şehzade Mehmed'in anısına yaptırılan külliye'nin bir parçasıdır. Giriş kapısındaki kitabeye göre miladi 1787 yılında inşa edilmiştir. Tek

kubbeli ve barok tarzda inşa edilen cami, eğimli arazi üzerinde yer almasından dolayı bir set üstüne kurulmuş fakat zaman içinde cadde kotunun yükselmesiyle alçakta kalmıştır. Fevkâni camilerdendir.

Caminin sol tarafında bulunan iptida mektebi fevkâni olarak inşa edilmekle beraber günümüzde cadde seviyesindedir. *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserde kayıtlı olmayan mektepte kız ve erkek çocukların öğrenim gördüğü Hicri 1220/miladi 1885 tarihli vakfiyede belirtilmektedir⁶⁷. Uzun yıllar boş kalmış olan bina farklı dönemlerde, Şebsefa Hatun Camii Şerifi Onarma, Koruma ve Güzelleştirme Derneği binası, Türk Analar Birliği Merkezi, bir ilkokul dershanesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kullanıldıktan sonra halen imam lojmanı olarak değerlendirilmektedir.

1941 ve 1956'da yapılan yol düzenleme çalışmalarında mektebin altında bulunan akar dükkânlar ise toprak tesviyesiyle doldurularak iptal edilmiştir. Caminin banisi olan Şebsefa Hatun, caminin haziresinde medfundur.

Fotoğraf 20. Atatürk Bulvarı inşası sırasında Şebsefa Hatun Camii'nin Geçirdiği Değişim (Göncüoğlu Arşivi)

⁶⁷ Tuğba Erzincanlı, "Şebsefa Hatun Külliyesi", *TDVİA*, c. 38, s. 398.

2.7. Hacı Kadın Camii (Hızır Bey Mescidi)

Fotoğraf 21. Hacı Kadın Camii (Hızır Bey Mescidi), Eminönü Camileri, 83.

Unkapanı Hacı Kadın Caddesi Hızır Bey Sokağı'nda yer alan caminin bânisi İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'dir. Fatih Sultan Mehmed döneminin tanınmış âlimlerinden olan Hızır Bey, Fatih Sultan Mehmed tarafından Bursa Sultan Murad Medresesi müderrisi olarak tayin edilmişti. İstanbul'un fethinden sonra da İstanbul Kadısı olarak görevlendirilmiştir. Fetihden sonra Şehremini vazifesi ile İstanbul surlarını da tamir ettiren Hızır Bey, hicri 863/miladi 1458 senesinde vefat etmiştir. Kabri, yıkılmış olan Voynuk Şücaeddin Cami'nin mihrap duvarı gerisindeki haziresindeydi.

Caminin Hacı Kadın isminin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserde, Koca Mustafa Paşa'da bir cami olan ve İskender Paşa'nın kızı olan Hacı Kadın'ın bir çifte hamam yaptırdığı ve caminin hamama yakın olduğu için bu isimle anıldığı belirtilmektedir. Ekrem hakkı Ayverdi ise Hızır

Bey’inde Hacı Hatun adıyla anılan Sultan Hatun isminde bir kızı olduğunu bundan dolayı bu isimle tanınmakta olabileceğini belirtmiştir⁶⁸.

Hızır Bey Çelebi tarafından hazırlanan caminin vakfiyesinde, tarih olmadığından inşa tarihi kesin tespit olunamamaktadır. Cami, Hızır Çelebi Camii olmasına karşın, Hacı Kadın Camii olarak ifade edilmesi esasında tarihi bir yanlışlığa da yol açmaktadır. Hüseyin Ayvansarâyî’nin Hadikat’ül Cevami adlı eserinde, “*Mescid-i şerîfin sebab-i tesmiyesi Kocamustafapaşa semtinde Hacı Kadın bu câm-i şerîfin civârında bir çift hamâm binâ eylemiş olmağla bu câmi-i şerîfe dahi Hacı Kadın Câmiü demişlerdir. Lâkin Hacı Kadın’ın mescide ve minberinde kat’a alâkası yoktur. Mescid Hızır Beğ Efendinindir. Şu kadar var ki, hamâm-ı mezkûra mescidin suyunun ziyâdesi virilüb mukâbilinde vakfa bir mikdar senevî icâre olunur. Mahallesi vardır.*” Şeklinde kayıt düşülmektedir.

Süheyl Ünver’in verdiği bilgilere göre, Hacı Kadın, Koca Mustafapaşa’daki Hacı Kadın Camii’nin bâniyesi olan Vezir İskender Paşa’nın kızı Mihrişah Hanım değil, Hızır Beğ’in kızı Sultan Hatun şeklindedir. Fakat, İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri’nde⁶⁹ yer alan kayıtlar, Hamam sahibi Hacı Kadın’ın, Hızır Çelebi’nin kızı değil, Hadikat’ül Cevami’de belirtildiği gibi Mihrişah bin İskender Paşa olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Cami fevkâni olarak kemerli bir bodrum üzerine inşa edilmiştir. Çatısı kiremitli olan caminin ilk minberini de, Kazaasker Abdürrahim Efendi’nin damadı Şeyhî-Zade Abdurrahman Efendi Rumeli Kazaskeri iken koydurmuştur⁷⁰.

Vakıf Tahrir Defteri’ndeki kayda göre, Hızır Bey, 2160 iradlı bir başhâne vakfedip imama ayda 110, müezzine de 70 akçe vazife ayırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ise, başhâne yerine bir kervansaray inşa ettirip, imama 130 ve Kırkçeşme’de bir başhâne hissesinden de, müezzine 720 akçe ayırmıştır. Ayrıca, Hızır Bey’e hürmeten mahalle sakinleri tarafından 10 kadar vakıf imam ve müezzine

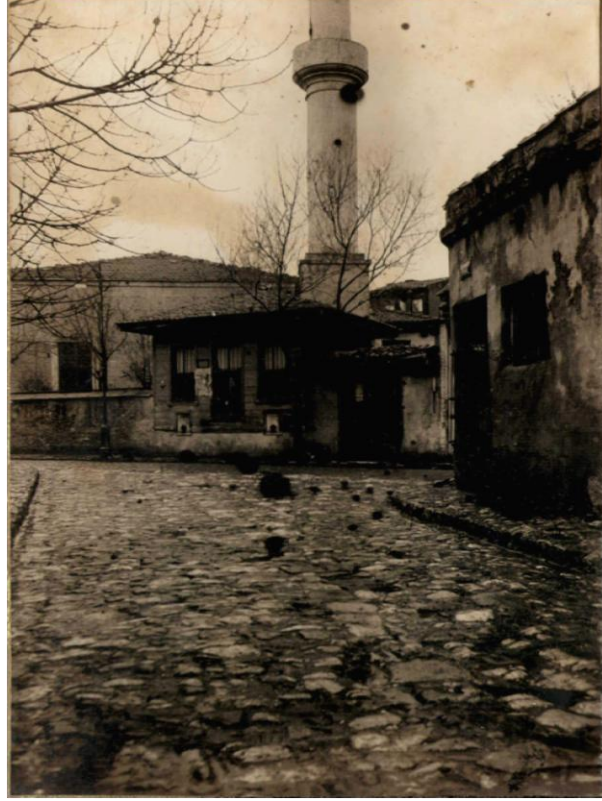
⁶⁸ Ayverdi, a.e., c. III. , s. 415.

⁶⁹ İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri, 953/1546 ve 1009/1600 Tarihli defterler.

⁷⁰ Ayvansarayî, a.e., c. I. , s. 85-86-87; Ayverdi, a.e., c. III. , s. 415; Öz, a.e., c. I. , s. 64-65; Eminönü Camileri, s. 83; Emine Naza “Hacı Kadın Camii”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. III. , (1994), s.477.

hatim indirmeleri karşılığında tahsis edilmiştir. Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa'da bu cami için Silivri'nin Flori Köyü ve ayrıca çeltik ve değirmen vakfetmiştir⁷¹.

2.8. Azepler Camii (Elvanzade Mescidi)

Fotoğraf 22. 6 Mart 1941. (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

Fatih Sultan Mehmed dönemi ulemalarından Hoca Sinan Efendi tarafından yaptırılmıştır. Ama cami haziresinde bulunan, Azeb Baba adlı bir Allah dostunun kabrinden dolayı bu ismi taşımaktadır. Hicri 925/ miladi 1519 tarihli ibadethanenin, mescit iken Cuma kılınır cami haline geçmesi Üskubi Ali Ağa tarafından minber koydurulmasına izin almasıyla başlar.

Yine Evliya Çelebi'ye göre, halk arasında bu camiye *Şeftali Camii* denilmekteydi. Evliya'ya göre sebebi de, inşa edildiği sene mihrap duvarı dışında yetişen ve her şeftalisi dört okka gelen şeftali ağacından sebeptir.

⁷¹ Ayverdi, a.e., c. III. , s. 415.

Cami, Sülün Muslu Sultan Sarayı'ndan çıkan yangının büyümesi sonucu bölgede meydana gelen yangında harap olmuştur. Uzun yıllar bakiyesi kalmış caminin dışında hala faal olan şadırvanı ile beraber 1942 senesinde Atatürk Bulvarı için yapılan istimlâklerde yıktırılmıştır⁷². Bugün Yerinde, eski Tekel Genel Müdürlüğü binası olan şimdiler de, Medipol Üniversitesi Diş Hastanesi olarak kullanılmakta olan bina yer almaktadır.

2.9. Papazoğlu Mescidi

Fotoğraf 23. Papazoğlu Mescidi, 25 Ocak 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

1934 İstanbul Şehir Rehberi'nde yer alan konumuna göre, mescid Hoca Yakub Sokağı üstünde yer almaktaydı. Unkapanı Köprüsü bitiminde, açılan köprübaşı meydanının hemen kenarında, Atatürk Bulvarı'nın başlangıç noktasında bulunuyordu.

Papazoğlu Mustafa adlı şahıs tarafından inşa ettirilen mescid ile ilgili olarak, *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserde inşa kitabesinin hicri 1158 senesi olduğu bildirilir⁷³. İbrahim Hakkı Konyalı ise, hicri 1158 tarihinin hatalı olduğunu bunun hicri 1148

⁷² Ayvansarayî, a.e., c. I. , s. 168; Öz, a.e., c. I. , s. 26; Ayverdi, a.e., c. III. , s. 493; **Eminönü Camileri.**, s. 102.

⁷³ Ayvansarayî, a.e., c. I., s. 60.

tarihli olması gerektiğini belirtir⁷⁴. 1935 senesinde, kadro harici kaldığından harap bir vaziyete dönüşse de mimari yapı nizamıyla gayet iyi durumda olduğu, yıkım sırasında çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Kadro dışı kalışının ardından bir süre de depo olarak kullanılmıştır. Mescid, 1942 tarihinde Bulvar düzenlemesi çalışmaları içerisinde yıktırılmıştır⁷⁵.

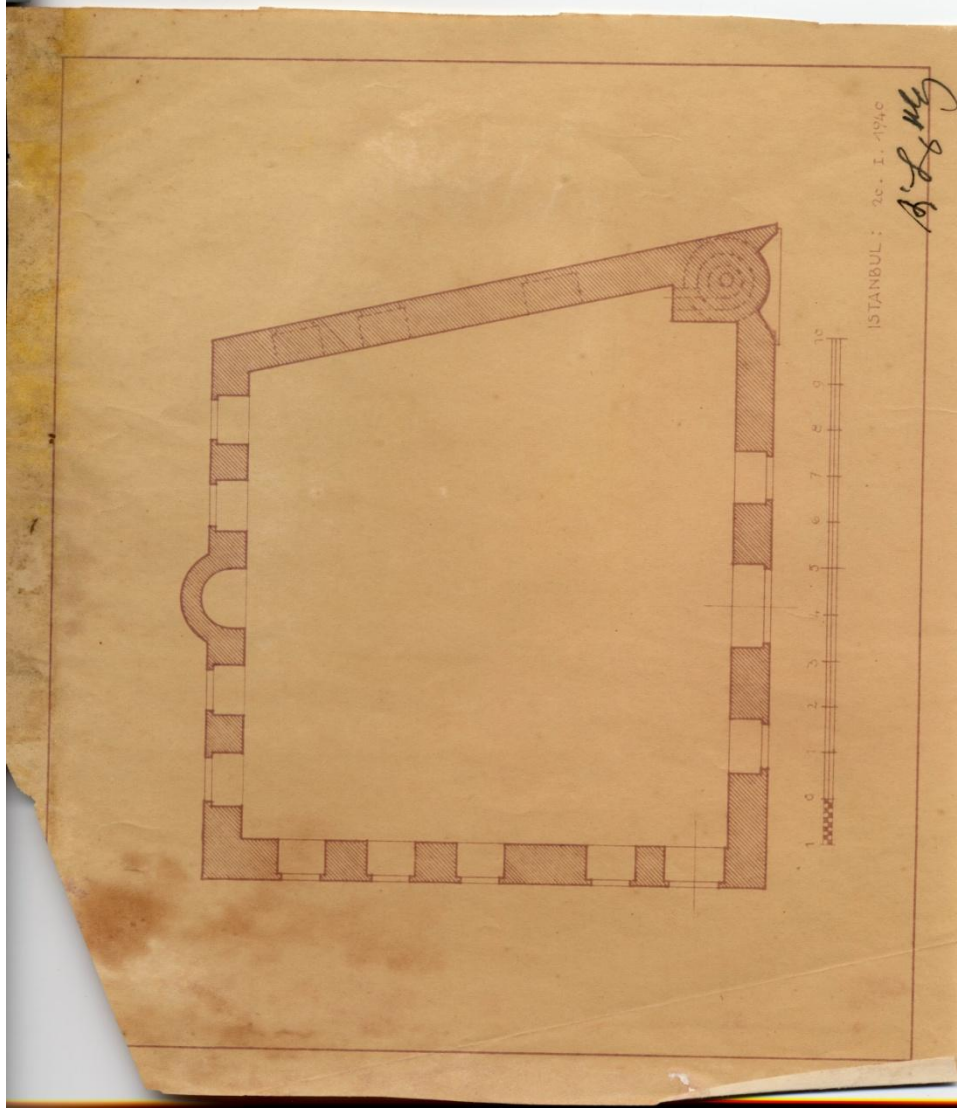
Semavi Eyice, mescid ile ilgili olarak, “*harap bir vaziyette olmasına rağmen 1940’larda henüz kolayca ihya edilebilir durumda olan Papazoğlu Camii artık İstanbul topografyasından silinip kaybolmuştur. Atatürk Bulvarı açılırken feda edilmesi ne kadar ne dereceye kadar gerekirdi sorusuna da artık cevap bulmak lüzumu kalmamıştır. Yalnız şunu belirtmek yerinde olacaktır ki, gösterişsiz, basit bir mahalle mescidi olmasına rağmen, güzel ve itinalı duvar örgüleri, şehrin sokak durumuna uydurulmuş şekli ve bilhassa minaresinin yerleştirilişi bakımlarından değişik bir eser olan bu yapının yıktırılması ile İstanbul değerli, küçük anıtlarından birini kaybetmiştir.*” diye belirtmektedir⁷⁶.

---

⁷⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, **İstanbul Belediye Mecmuası**, 198. , (Şubat 1942).

⁷⁵ **Eminönü Camileri**, s. 157-158.

⁷⁶ Semavi Eyice, “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri III”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, c. X-XI. , (1979-1980), s. 197-198, 202-203.

Fotoğraf 24. Papazoğlu Mescidi planı, 25 Ocak 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

2.10. Unkapanı Sinagogu

Köprübaşına yakın bir mevki üzerinde, sahil ile eski yol arasında yer almaktaydı. Bugünkü, Abdülezel Paşa Caddesi üzerindedir. 1985 tarihinde, Haliç çevre düzenlemesi çalışmaları kapsamında, sinagog binasından geriye kalmış olan bazı duvar bakiyelerinin de yıkılmasıyla ortadan kalkmış yapılardandır.

Fatih Sultan Mehmed'in iskân politikası sonucu İstanbul'a getirilen Yahudi nüfusun buraya iskân edilmesi sonucu Unkapanı ve Cibali arasındaki mevkide yerleşmiş bir Yahudi nüfus yer almaktaydı.

Eremya Çelebi'de, on yedinci yüzyılda Unkapanı ilerisinde Yahudi evleri ve kasapları bulunduğunu ve Cibali'de Yahudilerin ikâmet ettiğini belirtir. 1864 tarihli Hahamhane Nizamnamesinin 11. maddesi uyarınca Hahambaşılık Kançeleryası ve Hamambaşı ikametgâhı da Cibali'de bulunmaktaydı⁷⁷.

Unkapanı Senti içerisinde yer alan sinagog binası ise, miladi 1698 tarihinde, Avram Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Küçük ölçekli sinagog binası olan mitraş ile normal sinagog binası arasında bir ölçülere sahipti. Unkapanı ile Ayazma arasında Bezestan Mahallesi Tahtapuş İskelesi civarındaki bu sinagogun tamiri için yapılan müracaata Sultan II. Mahmud'un 8 Nisan 1837 tarihli fermanı ile izin verildiği görülmektedir. Bundan sonraki onarım kaydı da, 1931 olarak bilinmektedir. Sinagog 1968 senesinde bir de yangın geçirmiş ve 1976'da bir daha onarılmıştır. Bu onarım esnasında rutubetten korunmak için duvarları ahşapla kaplanmıştır.

Mimari özelliği ile dışarıdan pek dikkat çekmeyen yapı, iç mekân düzenlemesinde, geleneksel özellikte, ortada Teva'sı, etrafında iki sıra sedirleri, kadınlara ayrılmış son sırası ve dört ahşap sütun tarafından taşınmakta olan çatısı ile tipik Osmanlı mimarisi etkisini taşıyan bu sinagogdu⁷⁸.

---

⁷⁷ Eremya Çelebi Kômürcüyan, **İstanbul Tarihi; On yedinci Asırda İstanbul**, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1952, s. 18, 162; Süleyman Faruk Göncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı FATİH**, İstanbul Mayıs 2011, s. 515-516.

⁷⁸ Naim Güleriyüz, **İstanbul Sinagogları**, İstanbul 1992, s. 26-27.

2.11. Şazeli Tekkesi

Fotoğraf 25. Şazeli Tekkesi

Semtın günümüze ulaşmış tek tekke yapısı olarak da ayrı bir değer taşımaktadır. Unkapanı semti ile Cibali Semti sınırını oluşturan, Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde, Cemalettin Efendi Sokağı ile Bostan Sokağı'nın kavşağında yer almaktadır.

Banisi, Ahmed Halil Ağa olup, tekke yapısının ilk inşa tarihi tespit edilememektedir. Miladi 1886 senesinde II. Abdülhamid tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Avlu girişi üzerindeki ihya kitabesinde tekkenin bir yangın geçirdiği için tekrardan ihya edildiği belirtilmekte ancak bu olayın tarihi verilmemektedir.

30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren tekke, zaviye ve türbeler kanunu ile kapatılmasına kadar, faaliyetini sürdürmüş tasavvuf merkezlerindedir.

Tekke binasının ilk inşa edilişi ile ilgili olarak, bir tasavvuf teşekkülüleşmesi içerisinde, ilk postnişi, Şeyh Seyyid el-Hac Ahmed Efendi olduğu ve miladi 1826-27 senesinde vefat etmiş olduğu bilindiğinden. Bu esas alınarak tekke yapısının 18. yüzyılın sonlarında ya da 19. yüzyılın ilk çeyreğinde tesis edilmiş olduğu kabul edilmektedir. Vakfiyesi ise, Balmumcu el-Hac Ahmed Ağa ibni Halil ibni Receb tarafından yaptırılarak, 9 Rebiülahir 1208 (15 Ekim 1793) tarihinde vakfiyesi hazırlanmıştır⁷⁹.

Tekkeyi inşa eden kişiye atfen **Balmumcu Ahmed Ağa Tekkesi**, **Balmumcu Tekkesi**, **Balmumcu Hankahı**, ilk şeyhinin adına atfen Şeyh **Seyyid Ahmed Tekkesi**, **Şem’î Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi** veya Kapan-ı dakik (Unkapanı) dâhilindeki **Şazeli tekkesi**, **Şazeli Âsitanesi** gibi halk arasında pek çok isimle ifade edilen tekkenin, İstanbul’un önemli bir Tarik-i Şazeli dergâhı olarak önemi yanında, en eski iki merkezden birisi olması hasebiyle de ayrıca değer taşımaktadır. Teşekkül ettirildiği tarih itibariyle İstanbul’da kurulan ilk Şâzelî Tekkesi’dir.

İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuatı Defteri’ne göre, tekkenin zikir günü Perşembe idi. Hicri 1335/miladi 1917 senesinde tekke mamur haldeydi ve tekkede Perşembe günleri zikir yapılmaya devam ediliyordu⁸⁰.

1925 tarihinden itibaren ibadete kapatılan bu tasavvuf yapısı uzun yıllar, mesken olarak kullanılmasının ardından, Zeyrek Spor Kulübü lokali olarak kullanmıştır. Tekkenin mescit-tevhidhanesi bölümleri dışındaki diğer bölümler ise, günümüze ulaşmamıştır. Kible tarafında bulunan haziresi de ortadan kaldırılmıştır.

⁷⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, **Tekâyâ ve Zevâyâ Defteri**, no: 109, s. 2, sıra 15.

⁸⁰ A. Nazih Galitekin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmi, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri**, İstanbul 2003, s. 323, 250; Sema Göncüoğlu, “Tekkeler”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul 2003, s. 106-107.

1988 yılında mahkeme kararı ile tekke binasının lokal olarak kullanılması yasaklanarak tekke tahliye ettirilmiş ve mescit-tevhidhâne biçiminde yeniden inşa ve ihya edilerek 1989 yılı Ramazan ayının Kadir gecesini ibadete kazandırılmıştır⁸¹. Bugün, yapı bitişğinde olan minaresi ise sonradan inşa ettirilmiş olup orijinal mimari geleneği içerisinde yeri bulunmamaktadır.

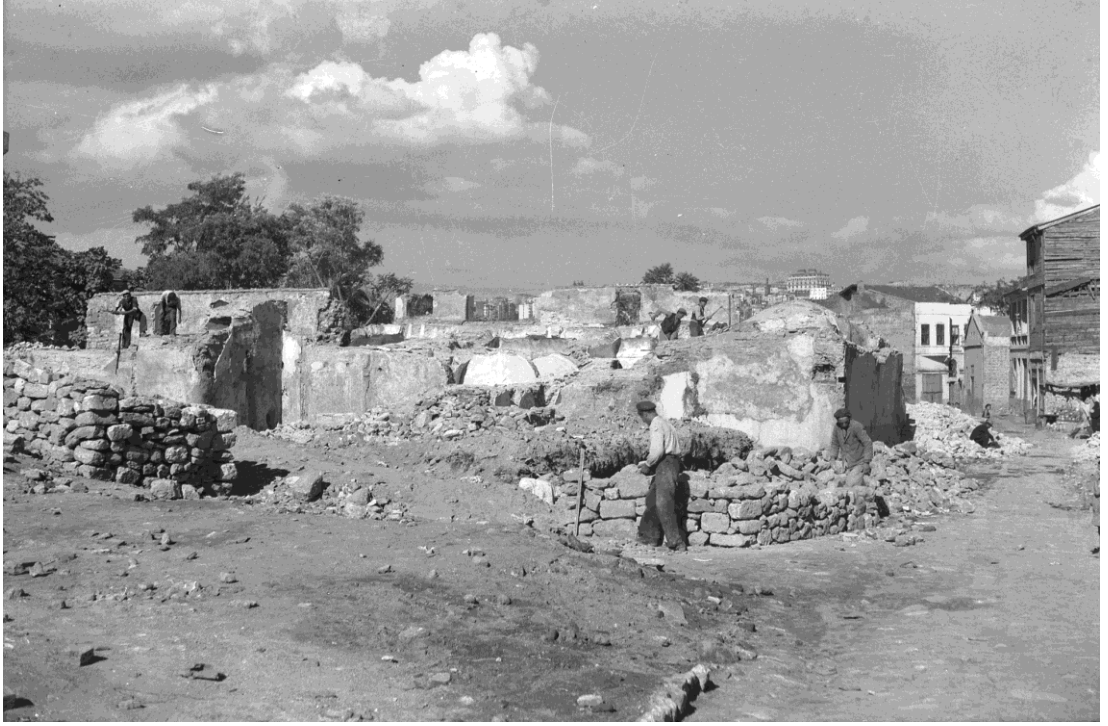
---

⁸¹ Fatih Köse, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şazeli Tekkelerinin Tarihi", **Vakıflar Dergisi**, c. 40. , Aralık 2013, s. 100-105.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAMAMLAR

3.1. Azebler Hamamı

Fotoğraf 26. Azebler Hamamı Unkapanı Köprü ve Atatürk Bulvarı Düzenlemeleri Çalışmaları Sırasında Yıkılırken. 1941 Senesi (Göncüoğlu Arşivi)

Evliya Çelebi'nin belirttiği üzere, Fetih sonrası Unkapanı bölgesinde ilk inşa edilen hamam yapısıdır. Fetih sonrası ilk inşa edilen hamam bugün Fatih Cami yakınında yer alan Irgatlar Hamamı olup, ikinci hamamda Azebler Hamamı idi. Yine Evliya Çelebi'ye göre, bir Bizans hamamı üzerine inşa edilmiştir⁸². Mimarisi ve fonksiyonları Osmanlı anlayışı içerisinde teşekkül ettirilmişti.

Hamam binası, Azebler Cami ile beraber istimlak edilerek ortadan kaldırılmıştır. Hamam binasının bugünkü yerinde, Merkez Bankası Kambiyo

⁸² Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 1.Kitap 1.Cilt, İstanbul 2002, s. 33.

Müdürlüğü binası bulunmaktadır. 1944 senesinde, Atatürk Bulvarı güzergâhı gerisinde kalmasına rağmen gereksiz yere yıktırılan kültür varlıklarındandı.

Hicri 887 C.âhir /miladi Temmuz 1482 tarihli vakfiyesinde, Azebler hamamı diye adı geçmektedir. Ve bu hamam bir çifte hamamdı⁸³.

3.2. Hacı Kadın Hamamı

Fotoğraf 27. Hacı Kadın Hamamı ve Hızır Bey (Hacı Kadın Camii) Görülmektedir. 1942 Senesi (Göncüoğlu Arşivi)

Unkapanı'nda Hızır Bey Camii Sokağı ile Hacı Kadın Caddesi'nin kavşak noktasında bulunan Hacı Kadın Camii'nin arkasındadır. Hacı Kadın Hamamı'nın, Hacı Kadın Camii ile bir alakası yoktur. Cami İstanbul'un fethinden hemen sonra miladi 1454 yılında, hamam ise camiden takriben 100 sene sonra yaptırılmıştır. Hacı Hatun olarak anılan Hacı Kadın, İskender Paşa'nın kızı, Mihrişah Hatun'dur. Vefatı,

⁸³ **Tehrir Defteri**, Vakfiye No: 232; Mehmed Mermi Haskan, **İstanbul Hamamları**, İstanbul 1995, s. 47-49.

hicri 947/miladi 1540 tarihlidir. Kabri ise, Kocamustafa Paşa ile Samatya arasındaki camii haziresindedir⁸⁴. Vakfiyesinde hamam-ı yekta olarak geçmektedir.

Sadece erkekler hamamı olarak inşa edilen yapıya ilerleyen tarihlerde bir de kadınlar bölümü de ilave edilerek çifte hamama dönüştürülmüştür. Hangi tarihlerde bu ilavenin yapıldığı ise bilinmemektedir. Soğukluk bölümü ile beraber, kubbe altında sekiz yüzlü göbek taşı ile dikkat çekicidir.

Fotoğraf 28. Hacı Kadın Hamamı, 1941.

3.3. Kemankeş Hamamı

Yeri ve ismi konusunda epey muallâk bir kaynak karışıklığı nedeniyle hakkında fazla bir malumat bulunmamaktadır. Evliya Çelebi'nin, "...atıcılara tahsis

---

⁸⁴ Haskan, a.e., s. 168.

edilmiştir” ifadesinden yola çıkılarak, Unkapanı’nda yer alan Atıcılar Kulübü yakınında yer aldığı ifade edilmektedir⁸⁵.

3.4. Mehmed Paşa Hamamı

Evliya Çelebi’nin aktardığı bilgilerden hakkında malumat edinebildiğimiz semtin kadim hamamlarından olan Mehmed Paşa Hamamı, tek fonksiyonlu hamamlardandı. Evliya Çelebi, İstanbul’da hamamların çoğunlukla çift fonksiyonlu olarak yapıldığını ama bu hamamın tek fonksiyonlu yapılmış olduğunu belirtir. Kadınların yararlanması için öğle namazından sonrası için tahsis edilirdi.

---

⁸⁵ Haskan, **a.e.**, s. 208.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEŞMELER VE SEBİLLER

4.1. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi

Fotoğraf 29. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi, 18 Eylül 1944
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

Kapan tüccarı Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa tarafından miladi 1817 yılında inşa ettirilmiş bir meydan çeşmesidir. Unkapanı sahilinde, Dekovili Sokağı'nda bulunurken bugün Haliç kıyı parkı içerisinde yer almaktadır. Halk arasında Unkapanı Meydan Çeşmesi olarak bilinirdi.

Gayet önemli bir dönem mimarisi özellikleri taşıyan meydan çeşmesinin üzerindeki kitabesi halen mevcuttur. Ve çeşme arazinin yapısı nedeniyle zemine oturmuş vaziyettedir. Haliç Çevre düzenlemesi çalışmaları içerisinde toprağa

gömülen kısımları açığa çıkartılmıştır. Ama yine de zemin kotu altındadır. Halen teknesi bulunmayan, suyu akmayan çeşmenin ana cephedeki kitabesi şu şekildedir⁸⁶;

*Bihamdillah muvaffak itdi Biiri
Bu ciy-i dil- kuşayı kıldı ôhad
Rıza-ullah için sahibu'l- hayrat
İmameyn aşkina eyledi icad
Kapani Hacı Hafız Ahmet Ağa
tu yevmü'l-kıyam namı ola yiid
Bu tam tarihi görüb didi Kenzi
Kıl ervah-ı şehit-i Kerbela şiid
sene1233(1817)*

Fotoğraf 30. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi'nin Eski Durumu, 18 Eylül 1944 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

Fotoğraf 31. a) Meydan Çeşmesinin Eski Hali / b) Meydan Çeşmesinin Bugünkü Hali

⁸⁶ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, c. I. , İstanbul 1943, s. 240; İstanbul **Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi**, 783 Nolu Dosya.

Fotoğraf 32. Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi'nin Kitabesi, 18 Eylül 1944 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi)

4.2. Hasodabaşı Hasan Ağa Çeşmesi

Halil Attar Mescidi'nin bulunduğu Arabacılar Mahallesi'nde yer almaktaydı. Yeni imar yolu açılması sırasında istimlak edilerek oryadan kaldırılmıştır. Mermer ve küfeki taşından yapılmış, hazneli çeşme tarzında Hasodabaşı Hasan Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Hicri 1184/miladi 1770 inşa tarihlidir. Atatürk Bulvarı'nın açılmasında yol gerisine taşınmış olan olan çeşme, ileriki tarihlerde de İMÇ Bloklarının inşası Hacı Kadın Cami yanına taşınmıştır⁸⁷. Çeşmenin kitabesi şu şekildedir;

*Rıza-ullah için sahibii'l- hayrat
İmameyn aşkına eyledi icad
Kapani Hacı Hafız Ahmet Ağa
İla yevmü'l-kıyam namı ola ytid
Bu tam tarihi görüb didi Kenzi
Kul ervah-ı şehit-i Kərbela şad
sene1233(1817)*

Evliya Çelebi'nin de çeşmeye şu şekilde tarih düştüğünü görüyoruz:

*Evliya Çelebi bu ab-ı nôbı nuş edip tarih dedi
Bir içim su ma sana kim şad ola can Hasan"*

⁸⁷ Tanışık, a.e., c. I. , s. 494.

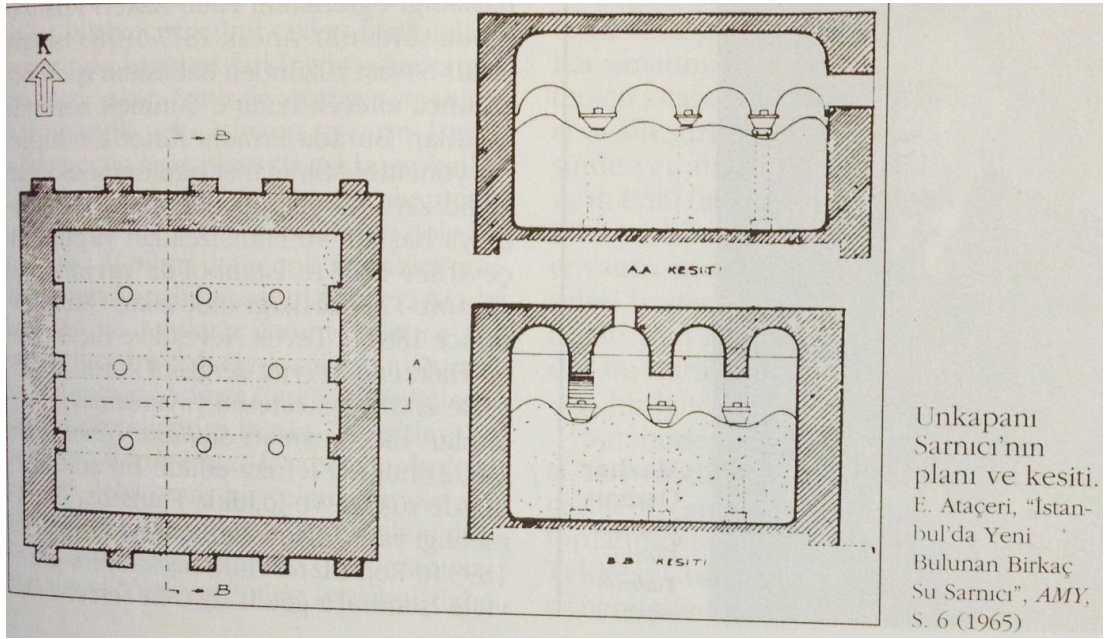
4.3. Kaptan-ı Derya Köse Ali Paşa Sebili

Sadaret Kaymakamlığı'ndan Kaptan-ı Deryalığa tayin edilen Köse Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Unkapanı Kapısı'nın iç tarafında kalan sebili kendi adına hicri 1083/miladi 1672 tarihinde vakfetmiştir. Evliya Çelebi sebile şu tarihi düşmüştür⁸⁸;

Verince Evliya Çelebi teşnelere su

Dediler tarihini ya Gânî Hû sene 1083(1672)73

4.4. Unkapanı Sarnıcı

Fotoğraf 33. Unkapanı Sarnıcı'nın Plan ve Kesiti

1961 senesinde, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın inşa hafriyatı sırasında ortaya çıkarılan bir sarnıç yapısıdır. Bugün, İstanbul Manifaturacılar Çarşısının beşinci bloğunun altında kalmaktadır. Bizans dönemine ait olması dışında kesin bir tarihlere de yapılamamaktadır. Kapalı bir su sarnıcı olma vasfı yanında, arazinin

⁸⁸ Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s.100.

yapısına uygun bir şekilde, bir binaya yükseklik sağlamak amaçlı bir altyapı teşkil ettiği düşünülmektedir.

8,55x8,05 m ölçülerinde kareye yakın bir plana sahip sarnıç yapısının duvarları kalın, kuzey ve güney duvarlarına dıştan, doğu ve batı duvarlarına içten yarım takviye payandaları yapılmıştır. Beşik tonozla örtülü yapının orta kısmında, yukarıdaki yapı için su alınan delik kısım bulunmaktadır. İçerisinde yer alan sütunların farklı üsluplarda ve ölçülerde olması bunların devşirildiklerini yahut ihtiyaç fazlası olduklarını göstermektedir. Çoğu yayvan çanak tarzındaki sütun başlıklarının kimisi korint tarzındadır. Sarnıç, bugün için etrafı duvarla örülerek kapatılmış bir vaziyette koruma altına alınmıştır⁸⁹.

4.5. Unkapanı Ayazması (Ayın Biri/Meryem Ana Kilisesi/Vefa Ayazması)

Fotoğraf 34. Unkapanı Ayazması

⁸⁹ Enis Karakaya, "Unkapanı Sarnıcı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII. , (1994), s. 327.

İMÇ Bloklarının hemen arkasında, Vefa Sempti sınırında yer almaktadır. Bu sebeple Vefa Ayazması olarak da bilinmektedir. Ayazma ve üzerinde yer alan şapelin inşa tarihi çok yakındır. Yapı 18. Yüzyılın sonlarında bir inanç mahalline dönüşmüştür.

Çok kesin olmamakla beraber, rivayetlere dayandığı üzere, bugün, mevcut şapel altında bulunan ayazmanın (kutsal su/ göze) inşası miladi 1080 tarihine dayandırılmaktadır. Şapelin inşası ise, 1750 tarihidir.

Ayazma ve şapelin kurulması rivayeti şu şekildedir; miladi 1750 yılında, bir Rum bu araziyi satın alıyor ve burayı satın alan Rum şahsın kızı da rüyasında bahçenin altında bir ayazma olduğunu görüyor. Ayazmayı beş yıl sonrası aramalarda 1755'te buluyorlar. Akan suyun kutsal ve her derde deva olduğu görülerek buraya bir şapel izni alınarak Rum Ortodoks Kilisesi idaresine bırakılmış ve ayazma Meryem Ana'ya adanmıştır.

Her ayın birinci günü, Ayazmanın kutsal olan günü olması sebebiyle Ayın Biri Ayazması diye de isimlendiriliyor⁹⁰.

---

⁹⁰ Niko Acemoğlu, **İstanbul Ayazmaları**, Atina 1988, s. 89.

BEŞİNCİ BÖLÜM

UNKAPANI'NDAKİ KAMU YAPILARI

5.1. Unkapanı Köprüsü (Hayratiye Köprüsü)

Fotoğraf 35. 19. yüzyıl (Eugene Flandin) “Hayratiye Köprüsü”

Osmanlı döneminde Haliç'te iki yakayı birbirine bağlayan ilk kalıcı köprü Azapkapı ile Unkapanı arasında Sultan II. Mahmud döneminde yaptırılmıştır. Ve 3 Eylül 1836 tarihinde ulaşıma açılmıştır. İstanbul'da tarihî yarımadaı Beyoğlu yakasına bağlayan bu köprü, Sultan II. Mahmud'un eşi, Bezmialem Valide Sultan hayratı olarak, tamamı ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Köprü geçişlerinde, herhangi bir geçiş ücreti talep edilmediğinden dolayı halk tarafından **Hayratiye Köprüsü** denilmiştir. 16 Ağustos 1864 tarihinde de köprüye, **Mahmudiye Köprüsü** denmeye başlanmıştır. Sonraları **Cisr-i Atik** olarak da adlandırılmıştır. Hicri 1282/ miladi 1865-66 senesinden itibaren de, arabalar ve hayvanlar için geçiş ücreti alınmaya başlanmıştır.

Köprünün inşa sorumluluğu, dönemin kaptanıderyası Fevzi Ahmed Paşa'ya verildi. Fevzi Ahmed Paşa nezaretinde, Haliç Tersanelerinde yapılması tamamlanan Unkapanı Köprüsü, dört yüz metre boyunda ve on metre eninde idi. İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'nden gelen gemilerin Haliç'e giriş çıkışını engellemek için açılıp-kapanan şekilde imal edilmiş olan köprünün açılış merasimi bizzat Sultan II. Mahmud tarafından baştanbaşa at sırtında geçilerek yapılmıştır.

Miss Pardoe, "yüzen köprü" (the floating bridge) olarak adlandırdığı bu yapının kemerli iki geçidi olduğunu ve fevkalâde zarif bir görünüme sahip bulunduğunu bildirmiştir. Bu köprünün tekniğini gösteren bir gravür de E. Flandin'in eserinde bulunmaktadır (L'Orient, I, lv. 20). İki uçta kazıklar üstündeki bölümlerden sonra altından kayıkların geçebilmesi için kemerli iki geçit yapılmış, ortaya büyük gemiler için de iki kanatlı bir kapı konulmuştur. Genişliği, yan yana iki araba ile iki kenarda yayaların aynı zamanda geçebileceği kadar olan yapıda (Alnar'a göre yaklaşık 10 metre), uçlarda ortalama 30 cm. çapında çam ağacı kazıklar kullanılmış, ortalarda ise köprü küçük dubalara oturtulmuştu. Köprünün miladi 1860 tarihine kadar bu mimari yapısını muhafaza ettiği de bilinmektedir⁹¹.

---

⁹¹ Semavi Eyice, "Haliç", **DiA.**, c. XV. , (1997), s. 278.

Fotoğraf 36. Tarihi Ahşap Hayatiye Köprüsü (Claude-Marie Ferrier Tarafından Çekilmiş 1859 Tarihli Unkapanı Bölgesini Gösteren Fotoğraf)

Ahşap köprünün zaman içerisinde yıpranması ve yeniden inşası söz konusu olduğunda, bir Fransız şirketi olan, Forges and Chantiers de la Mediterranee isimli şirkete, yüz otuz beş bin altın karşılığında yapılan anlaşma sonucu, ahşap köprü yerine metalden imal edilmiş bir köprü inşa ettirilecektir. Yedi yüz seksen metre uzunluğunda ve on sekiz metre genişliğinde olan yeni köprünün, Eylül 1872 tarihinde açılışı yapılan, 1890 senesinde tamirat gören köprü⁹² 1912 yılına kadar hizmete devam edecektir.

1877’de inşa edilen Galata Köprüsü sökülerek, 1912 tarihinde Unkapanı’na eski köprünün yerine yerleştirilecektir. Bu köprüde, 1936 senesine kadar burada hizmet verecektir.

⁹² BOA., Y.PRK.ASK nr. 65/116, 1 RA 1308 (15 Ekim 1890)

12 Şubat 1936 gecesi, çıkan şiddetli bir fırtına sonucunda bu köprüde yıkılıp yerine 1940 senesinden bugüne değin kullandığımız *Atatürk Köprüsü* adını taşıyan köprü inşa edilecektir⁹³. Köprü yirmi dört çelik duba üzerine kuruludur. Bugün köprü, Aksaray Semtinden başlayarak Unkapanı'na gelen Atatürk Bulvarı üzerinden Taksim'e uzanan yolun devamı niteliğindedir.

5.2. Unkapanı Değirmeni

Fotoğraf 37. 1894 Tarihli Unkapanı Bölgesi Fotoğrafı

Fotoğraf 37'de, sahip olduğu yüksekliği ile bölgedeki minareleri gerisinde bırakan bacasıyla Unkapanı Değirmeni görülmektedir.

Osmanlı dönemi Endüstri mirası yapılarından olan, Miladi 1870 inşa izin tarihli Unkapanı Değirmeni, Osmanlı dönemi İstanbul'un ölçü ve kapasitesi ile en büyük un değirmeni idi. Bulunduğu konum itibariyle, Bizans döneminden beri buğday ticaretinin merkezi olarak gelişmiş Unkapanı bölgesinde, birçok değirmen ve fırın bulunmaktaydı.

⁹³ Ahmed Lutfi, **Tarih-i Lutfi**, VIII. ,İstanbul 1328, ;Ahmed Lutfi, **Tarih-i Lutfi**, yayına hazırlayan; Abdurrahman Şeref, IX. ,İstanbul 1984, ; Ahmed Lutfi, **Tarih-i Lutfi**, yayına hazırlayan; Münir Aktepe, c. XIII. , İstanbul 1988, ;Yegân Kâhya-Gülsüm Tanyeli, "Unkapanı Köprüleri", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII. , (1994), s. 326-327.

Bölgenin abidevi binası olarak yer alan Unkapanı Değirmeni, Osmanlı resmi kayıtlarında *Beylik Değirmeni* ismi ile kayıtlıdır. Unkapanı Değirmeni'ne ait bulunan en eski dokümanlar 1912 tarihli şehir haritaları ve aynı dönemde Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından çizilen haritalardır. Her iki haritada da yapının planı ayrıntılı olarak belirtilmiştir. 1930 tarihli J. Pervititch haritalarında da yapıdan Unkapanı *Belediye Değirmeni* olarak söz edilir⁹⁴.

Bugün, dört duvar olarak bir bölümünü korumakta olan Unkapanı Değirmeni, Yavuz Sinan Mahallesi'nde, Unkapanı Değirmeni sokağı ile Yeni Hayat Sokağı arasında, 515 ada üzerinde yer almaktadır. Kuzeybatısında İMÇ Blokları, batısında Hoca Halil Camii bulunmaktadır.

Mimari yapı olarak değirmen binasının birçok binadan oluştuğu görülür. 1940 yılında devlet tarafından satılmış ve yeniden özel mülkiyet tarafından işletilmiştir. Bu dönemde yangın geçirmiş ve daha sonra Umumi Mağazalara satılmıştır. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yapımı sırasında, değirmen yapısı yıktırılmıştır. 1980'li yıllarda yapılan ihale ile Unkapanı Değirmeni, Ticaret Borsası tarafından satın alınmış ve otopark olarak kiraya verilmiştir⁹⁵.

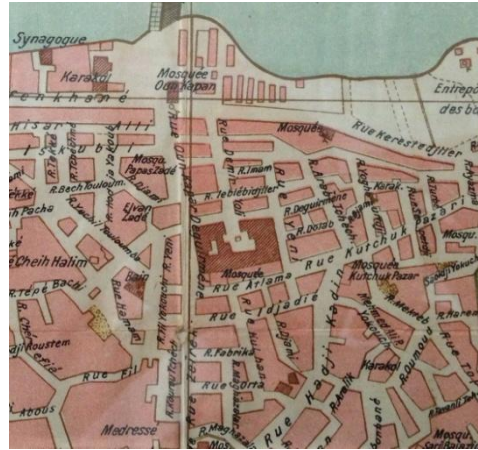
Fotoğraf 38. Unkapanı Değirmeni'nin Dört Duvar Kalmış Hali. (Füsun Seçer Kariptaş'dan)

⁹⁴ Füsun Seçer Kariptaş, **İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Değirmenlerinin Mimari Açından İncelenmesi Ve Unkapanı Değirmeni'nin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi**, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 14-18.

⁹⁵ Kariptaş, **a.e.** , s. 14.

Harita 6. (a) Unkapanı Bölgesi

Harita 6. (b) Unkapanı Bölgesi

Tarihi değirmen binası, depo binaları, fırın, yatakhane binası, dükkânlar, depo, bacalar ve sarnıç yapılarından oluşan kompleks bir yapı idi. Değirmen binasının dört giriş kapısı bulunmaktaydı. Limanı'na gelen buğday, değirmenin kuzeydoğu cephesine bakan kapıdan içeri girer ve içeride bulunan dekovil aksıyla

taşınarak depolara getirilirdi. Bu kompleks yapı içindeki esas değirmen binası, 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da yapılan ve buharla çalışan diğer değirmen yapılarında olduğu gibi, beş katlı, beşik çatılı ve üçgen alınlıklı idi. Değirmen binasının bulunduğu yerde bugün İstanbul Manifaturacılar Çarşısı Blokları bulunmaktadır⁹⁶.

5.3. Unkapanı Karakolhanesi

Fotoğraf 39. Unkapanı Bölgesi (1940)

(Yukarıdaki fotoğrafta Süleyman Subaşı Camii ile Unkapanı Karakolhanesi karşılıklı olarak görülmektedir.)

Eski bir Yeniçeri Karakolhanesi olan bu yapı, fetih sonrası ilk asayiş –kontrol noktalarından biri olarak uzun yüzyıllar mevcudiyetini korumuştur. Bugün hala Fatih Cami dış avlusunda bulunan tarihi karakol binası kadar, şehrin sosyal-kültürel, asayiş ve kontrol özelliğini bünyesinde barındıran bu vasfıyla kadim Osmanlı İstanbul'u için önem taşıyan yapılardan biri idi. Konumunu muhafaza etmesine rağmen

⁹⁶ Kariptaş, a.e. , s. 23.

yüzyıllık bir yıpranmışlığın sonucu olarak pek çok kez değişim ve yenilenme geçirdiği fotoğraflarda görülebilmektedir.

Haliç kıyısında, 19. yüzyıl içerisinde bazı karakol binalarının tekrardan inşa edildiği görülür. Unkapanı Karakolhanesi de, Maliye ve Nizamiye hazinelerinden karşılanmasına dair bu döneme dair belgeler eşliğinde öğrenildiğine göre, 15 yıl sonra tekrardan inşa edilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu yıllar 19 Eylül 1892 tarihini göstermektedir⁹⁷.1910 senesinde de son ciddi onarımını geçirecektir.

Fotoğraf 40. Unkapanı Karakolhanesi 1890 Senesi (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Arşivi)

⁹⁷ BOA. , Y.PRK. BŞK, nr. 27/75, 26 S 1310 (19 Eylül 1892)

Batı mimarisi üslûbunda inşa edilen Unkapanı Karakolhanesi binası ile Eminönü Balık Pazarı Karakolhane binasının aynı döneme denk geldiği görülmektedir. Balık Pazarı Karakolhanesi'nin mimarı ise İsviçreli mimar G. Fossati idi. Bu özelliği dikkate alarak Unkapanı Karakolhanesi'nin mimari ile ilgili olarak mimar G. Fossati olduğu düşünülebilir.

Eski Unkapanı Köprüsü'nün başında bulunan ve mermer sütunlu cephesiyle ampir üslûbunda iki katlı bu karakol binası, aynı köprübaşında, Süleyman Subaşı Cami ile karşılıklı bir vaziyette idiler. Cibali tarafında yer alan karakol binasının hemen arkasında bir de askeri depo bulunmaktaydı. Diğer yapılar gibi karakol binası da yol genişletilmesi çalışmasında yıktırılacaktır.

5.4. Unkapanı Askeri Tahiniye Fabrikası

Fotoğraf 41. Cibali Tütün Deposu ve Fabrikası Binasının Yakınında Yer Alan Askeri Tahiniye Fabrikası

Tahiniye kelimesinin, öğütülmüş tahıl ya da un anlamına gelmesinden dolayı, bu askeri yapı bu isimle ifade edilmiştir. 19. yüzyıl ortalarında kurulmuş ordunun un ihtiyacının karşılanması amacıyla teşekkül ettirilmiş un değirmenidir. Bu değirmen

öncesinde de askeri amaçlı kullanılan başka bir değirmenin Unkapanı Sempti içerisinde mevcut olduğu da bilinmektedir.

Sultan II. Mahmud döneminde, büyük sanayi kuruluşlarını modernize programı içerisinde Unkapanı'ndaki askeri un değirmenin de modernize edilmesi ve kapasitesinin de yükseltilmesi yoluna gidilmiştir.

Bu yönde, Unkapanı'nda da bir buharlı değirmen yapma görevi, İngiltere'nin önde gelen mühendislerinden olan Sir William Fairbairn'a verilmiştir. Ve bu değirmenin makinelerinin konacağı yapı prefabrik olarak İngiltere'de demir-dökümden imal edilmiştir. Ardından deniz yolu ile İstanbul'a taşınarak burada montajı yapılmıştır. Bu dökme demirden yapılan un fabrikası, üç katlı idi⁹⁸.

1898 yapım tarihli Fener Sempti'nde yer alan Stefan Kilisesi, adlı Bulgar demir döküm kilisesinin bu alanda yapılan ilk yapı olmadığı görülmektedir.

Unkapanı Askeri Tahiniye Fabrikası binası ile ilgili, 1913 senesinde Harbiye Nezareti tarafından yapılan sayım ve tespiti sonrası akıbeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. 1933 tarihli Pervititch haritalarındaki vaziyeti dışında bir bilgi de mevcut değildir.

1942 tarihinden 2005 tarihine kadar Tekel Genel Müdürlüğü'ne ait hizmet binası olarak kullanılan Tahiniye Fabrikası binası yeri bu tarihlerden sonra Tekel'in özelleştirilmesinin ardından yakınındaki vakıf üniversitesine verilmiştir.

---

⁹⁸ **1933 tarihli J. Pervititch Haritası.** (Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi adına Jacques Pervititch tarafından 1922-1945 yılları arasında yapılmış İstanbul haritalarında, semtlerin eski halini ve vaziyet planlarını görebilmekteyiz.)

5.5. Unkapanı Hali ve Hal Binaları

Fotoğraf 42. Unkapanı Hali ve Hal Binaları, 1948 Tarihi. (Göncüoğlu Arşivi)

İstanbul'un ilk hal merkezi olarak gelişim gösteren Eminönü, Yemiş İskelesi ve çevresinin eski adı *Meyvehoş* olarak bilinmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti idari biçimlenmesi içerisinde, *T.C. İstanbul Belediyesi Haller Müdürlüğü* olarak tekrardan yeni bir hukuki bir düzenlemeye gidilerek, Unkapanı yangını sonrası harap ve bakımsız bir konumda olan Eminönü ile Unkapanı arasındaki bölgeye taşınmasına ve yeni bir hal binası ile faaliyet göstermesine karar verilecektir.

İstanbul Belediyesi'nce, Keşif bedeli 268.415 lira 69 kuruştan ibaret bulunan Unkapanı'nda Ayazma kapısında inşa edilecek yeni Hal binası ile rıhtım kısmı için 01 Ekim 1933 tarihinde ihaleye çıkılacaktır⁹⁹. Ve 1935 tarihinde açılışı yapılacaktır.

Ragıp Gümüşpala Caddesi üzerinde, Haliç'e paralel uzanan kıyı boyunca yer alan *Merkez halin* Unkapanı yönündeki yerine taşınması ile halin kapasitesinde de zaman içerisinde hızlı bir artış gösterecektir. 1935 yılında ilk yapılan Merkez hal

⁹⁹ 01. 10. 1933 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi, ihale ilanı.

binası etrafına ilave binalar yapılacaktır. Yapılan bu ek binaların, sebze kısmı iki bölümden oluşmakta olup, birbirinden ayırt etmek için parsel ve körfez adlarıyla bölümler belirlenmişti. İlerleyen tarihlerde eski balık hali de sebze hali kapsamına alınacaktır.

1935 yılında açılan Merkez Hal binalarının, Unkapanı sınırları içerisindeki yeni binaların inşası uzun yıllara yayılan bir dönemi ifade edecektir.

Fotoğraf 43. Eminönü-Unkapanı Yolu

21 Ağustos 1940 tarihinde başlanan istimlaklerle Eminönü-Unkapanı arası yol genişletme ve yeni imar yolu düzenlemeleri, hal binasının da büyümesi ve genişlemesinin de önünü açacaktır.

Gece 12.00'den itibaren başlayan hal binasındaki hareketliliğin sabah 07.00 itibari ile sona ermesi ve ardından perakendecilerin getirdiği hareketlilik gibi Eminönü'nde trafiği her daim tıkayan, Anadolu'ya mal sevkiyatı yapan nakliye ambarları ile araç, hamal ve insan yoğunluğunun hal ve çevresinde sürekliliği, 1940-1959 seneleri arasında Eminönü-Unkapanı arasında yol genişletme faaliyetleri ve istimlaklerin sürmesine sebebiyet verecektir.

Meyve ve Sebze Hal binasının genişletilmesi çalışmaları kapsamında ilk olarak, 1946 tarihinde, 1947 senesi bütçesinden olmak üzere 500.000 lira tahsisat konulmasıyla hal binasının genişletilmesi programlanmıştır. Yapılan yol istimlâkleri ile Keresteciler'deki meyve sebze halinin düzenlenmesi gereğine ihtiyaç duyulmaktaydı. 2. Cihan Harbi'nin araya girmesiyle de hal içerisinde faaliyet gösteremeyip, hal dışında kalmış olan 180 kabzımalın vaziyetleri bugüne kadar senelerce sürüncemede kalmıştı. Ayrıca, daimi surette (+)10 derece sıcaklığı muhafaza edecek ve ihtiyacı her an için karşılayabilecek kadar malı içine alabilen bir binanın inşasına ihtiyaç bulunmaktaydı. Keresteciler ile Eminönü arasında açılacak olan cadde münasebetiyle Belediye'ce istimlâk edilen binalardan artakalacak olan sahada eski binaya bitişik olarak inşa edilmesi amaçlanmıştır. Böylece hale giremeyen 180 kabzımala da yer ayrılmış olacaktır¹⁰⁰.

1947 yılı bütçesi İstanbul Belediyesi içerisinde büyütülmesi hedeflenen hal binası ancak, 16 Haziran 1952 tarihinde ihalesi yapılacaktır. Ve yeni inşa edilecek Hal Binası'nın, 875.000 liraya ihalesi yapılacaktır¹⁰¹. 10 Temmuz 1952 tarihinde de temel atma töreni yapılacaktır. Ve yeni hal binasını önündeki rıhtım da, 1956 tarihinde 30.000 liraya yaptırılacaktır.

1955 yılı Ağustos ayında tamamlanan yeni hal binasının, İstanbul Belediyesi'nin kurmuş olduğu, Türk-Migros Teşkilatı'nın 1 Şubat 1955 tarihinde de faaliyete geçmesi ile hal binasının büyük bir kısmının Türk-Migros'a intikali söz konusu olacaktır.

Migros şirketi için Hal binasında 1200 metrekarelik yer tahsis olunması üzerine, Migros'a tahsis edilen yeni Hal binasından ayrı 36 dükkân daha yer verilecektir¹⁰². Migros Türk Şirketi'nin, Hal binası içerisinde ambalaj makinaları kurmasıyla, ilk ambalajlı gıda maddelerinin hal çıkışlı satışı da yapılmaya başlanmıştır.

---

¹⁰⁰ 01. 08. 1946 tarihli, **Akşam Gazetesi**.

¹⁰¹ 18. 06. 1952 tarihli, **Milliyet Gazetesi**.

¹⁰² 02. 06. 1955 tarihli **Milliyet Gazetesi**.

Unkapanı Hal Binası, Meyve Sebze Hali olarak öne çıkmakla beraber, Migros Türk'ün faaliyete geçmesi ile kuru gıda hali olma vasfını da taşımaya başlayacaktır. Ayrıca, Meyve Sebze Hali ile her daim iç içe veya komşu olmuş olan Balıkhali (Balıkhane) buradaki yeni hal bitişiğinde yer almaktaydı.

18 Mayıs 1953 tarihli, Milliyet Gazetesi'nde yer alan habere göre, Eminönü-Unkapanı yolu genişletme çalışmaları içerisinde, Balıkhane ve civarının istimlakine karar verildiğini öğrenmekteyiz. Ve buradaki bir kısım binaların yıkılmasına da başlandığı, uzun zamandan beri Balıkhane için aranılan yerin de nihayet bulunduğunu. Ve yeni Balık Hali'nin, Sarayburnu'nda Denizcilik Bankası'nın antreposu olarak kullanılan sarı binanın tahsis edildiğini bildirmektedir. Burasının toptan balık satışına tahsis edilerek, perakende satış için de ayrıca Mısır Çarşısı civarında da bir balık satış yeri vücûda getirileceğini de haberin devamında vermektedir.

10 Aralık 1956 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yer alan son haberden öğrendiğimiz üzere, Sarayburnu'na taşınamayan Balıkhali'nin (Balıkhane), Unkapanı Köprüsü ile Yeni Hal binası arasındaki sahaya nakli hususunda yapılan çalışmalar tamamlandığını. Ve 1957 senesinin Mayıs ayı başından itibaren de hizmete açılacağını haber vermektedir.

Mimari yapı olan hal binaları, Yüksek tavanlı hangar gibi bir düzenlemeye sahipti. Merkez hal binasının ortası büyük bir boşluk alan olarak teşekkül ettirilmişti. Ana binanın yan dış cepheleri boyunca ve orta boşluk içerisinde Sebze meyve komisyonculuğu yapanların toptancı dükkânları (yazıhaneleri) bulunmaktaydı.

Meyve-sebze, balık ve kuru gıda olmak üzere çok büyüyen ve gereken hizmeti vermekte zorlanan Unkapanı Hali'nin üç farklı hal olarak farklı yerlerde faaliyet yürütülmesine ve de Haliç'in temizlenmesi projesi kapsamında buradan taşınılmasına karar verilmiştir. Unkapanı'nda ki Merkez Hal binasının da 50 yıllık bir hizmetten sonra, 1985'de Bayrampaşa' da inşasına başlanan yeni tesislere taşınmasına karar verilmiştir. Sebze Hali'nde 15 Ocak 1986 Çarşamba günü son satışını yapmış ve bugünden sonra faaliyetine son verilmiştir.

Hal Bayrampaşa'da yapılan yeni tesislerine 289 adet yazıhanesi ile 1986 yılında taşınmıştır. Zeytinburnu İlçesi'nde bulunan 271 adet komisyoncu yazıhaneleri görülen lüzum üzerine 1997 yılında Bayrampaşa Merkez hal kompleksindeki yeni yerlerine taşınmış, 571 adet komisyoncu yazıhanesi ile Avrupa'nın ve Ortadoğu'nun en büyük hallerinden biri olmuştur.

Eski Unkapanı Hal binalarının taşınması üzerine, Unkapanı Semtine kadar, hal binalarının karşısında yer alan Küçükpazar semti'nde büyük etkilenme yaşanacaktır. Semt, hal çalışanlarının ve hal ile ilgili olanların konaklama yerlerinin başında geliyordu. Bu tarihten sonra semtin sosyal düzen ve yapısında büyük bir çöküntü yaşanacaktır.

5.6. Atatürk Bulvarı

Fotoğraf 44. Atatürk Bulvarı

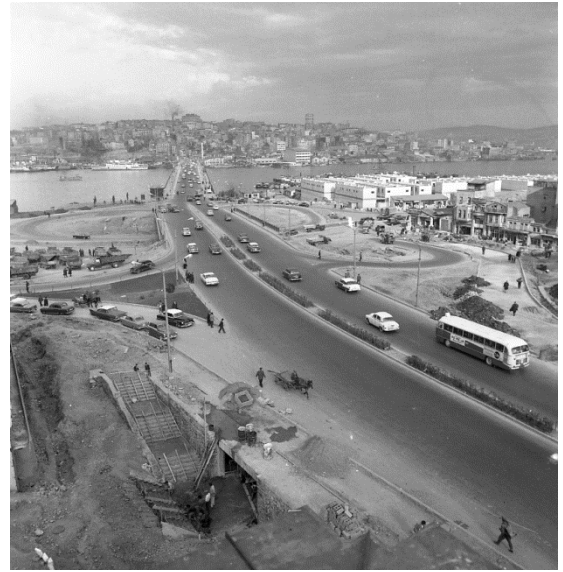
Atatürk Bulvarı'nın güzergâhı olan Saraçhane-Unkapanı arası, 1923-24 yılları arasında yol genişletilmesi çalışmaları ile oluşturulmaya başlanılmıştır. 1941 tarihinde yapılmaya başlanılan istimlâklerle yol genişletme ve bir meydan oluşturma çalışmaları başlanılmıştır. Atatürk Bulvarı, 27 Şubat 1943 tarihinde de

bugünkü gabarisiyle hizmete açılmıştır¹⁰³. Bulvarın bu birinci kısım güzergâhı üzerinde yer alan Azebler Camii, Unkapanı Karakolhanesi, Azebler Hamamı ve Papazoğlu Mescidi gibi yapılar bulvarın birinci yapım aşamasında yani 1940-1942 tarihlerinde yıktırılacaktır.

1958 tarih itibariyle de yapılan yeni bulvar düzenlemesi ve Unkapanı kavşağı çalışmalarında, Süleyman Subaşı Cami yıktırılacaktır.

(a)

(b)

Fotoğraf 45. a) Unkapanı Kavşak Çalışması (1958) / b) Çalışmanın Bitmiş Hali (Göncüoğlu Arşivi)

¹⁰³ Süleyman Faruk Göncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, c. I. , s. 63.

Fotoğraf 46. Unkapanı Atatürk Bulvarı

Fotoğraf 46’de görülen Atatürk Bulvarı 27 Şubat 1943 tarihinde de bugünkü gabarisiyle hizmete açılmıştır. Bulvar ortasında yer alan orta kaldırım alanının iki yanı bisiklet yolu idi. İstanbul’da ilk bisiklet yolu 1943 tarihinde hizmete açılmıştır. (Göncüoğlu Arşivi)

Fotoğraf 47. İMÇ Blokları 1967 (Göncüoğlu Arşivi)

5.7. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı

Fotoğraf 48. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın (İMÇ) İnşa Edildiği Alanın 1954 Tarihindeki Durumu (Göncüoğlu Arşivi)

1954 senesinde kurulan *Sınırlı Sorumlu İstanbul Manifatura ve Kumaşçılar Çarşı Yapı Kooperatifi* projesiyle yeni ve çağdaş bir manifaturacılar çarşısı kurma teşebbüsü üzerine İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın önerisi ile Bozdoğan Kemerini ile Unkapanı Köprüsü arasındaki alanın istimlak edilerek çarşı olarak değerlendirilmesine karar verilmiştir.

Bu alan içerisinde Bozdoğan Kemerinden itibaren Unkapanı'na doğru Atatürk Bulvarı üzerinde, Şebsafa Kadın Camii, Unkapanı'na doğru Hacı Kadın Camii ve Hamamı, Atlamataşı ve Yavuz Sinan Camileri ile arsanın içinde Kâtip Çelebi ve Hızır Bey Çelebi'nin mezarlarında bulunduğu eski eserler vadisi şeklinde bir tarihi hafıza bandı bulunmaktaydı.

Bu tarihi bölgenin imar planının olmaması üzerine Belediye'nin isteği üzerine bir *mevzi imar planı* yarışması düzenlenecektir. Ve bu yarışmaya katılan on dört proje arasından, Yüksek Mimar Cihat Fındıkoğlu, Yüksek Mimar Kamil Bayur, Yüksek Mimar Tarık Aka, Yüksek Mühendis Niyazi Duranay ve Yüksek Mimar Özdemir Akverdi'nin birlikte hazırladığı proje birinciliği kazanacaktır. Bu projenin uygulanacağı alanın Süleymaniye Külliyesi ve mahallesinin etekleri üzerinde yükselecek olması ve bölgenin kadim bir tarih alanı olması göz önüne alınarak Prof. Luigi Piccinato'nun önderliğinde bu projenin tadil edildiği de bilinmektedir.

Fotoğraf 49. İMÇ Bloklarının İnşası Sürerken 1965 Tarihi (Göncüoğlu Arşivi)

İstimplâk edilecek bu vadi üzerindeki mülk sahiplerine uygulanacak hukuki sürecin dikkate alınmaması gibi pek çok sıkıntılar sebebiyle oluşan karşı davalar sonucu kooperatif oluşumu ancak, bugünkü A blok dışındaki arsayı 6 Ağustos 1959 senesinde satın alabilmiştir.

19 Şubat 1960 tarihinde, yaşanan hukuki sıkıntılar ardından bölgenin imarı ve çarşı binalarının inşası için yeni bir yarışma düzenlenecektir. Yine bu yarışmaya mimarlar ilgi gösterecek ve on bir mimarlık bürosu hazırladıkları proje ile yarışmaya katılacaklardır. Bu projelerden, Site Mimarlık Bürosu'ndan Yüksek Mühendis

Mimar Doğan Tekeli, Yüksek Mühendis Mimar Sami Sisa ve Yüksek Mühendis Mimar Metin Hepgüler'in projesi birinciliğe layık görülecektir. İstanbul Belediyesi'nin de müdahalesi ile bu proje üzerinde, Hızır Bey ve Mustafa Kâtip Çelebi hazirelerinin korunması esas alınacaktır.

15 Mart 1961 tarihinde ikinci etap temel atma töreni gerçekleşecek ve ilk kısım 1967 senesinde, ikinci kısım ise 1968 senesinde tamamlanacaktır. 1. ve 4. blokları kapsayan ilk kısım 5. ve 6. Bloklar ikinci kısım olacaktır.

Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı (İMÇ), 6 kapalı avlu ve biri şadırvanlı avlu, diğeri de mezarlıklar avlusu olan iki açık avlu ile birbirine bağlanan altı bloktan oluşmaktadır. Projede 80-90 metrekarelik 1117 dükkân yapılması planlandıysa da bu sayı günümüzde 1194'tür.

Uzun yıllar Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı (İMÇ) olarak düzenlenen bu yapı içerisinde, 1. blokta mefruşatçılar ile tıbbi malzeme satıcıları, 2. blokta sanayi ve konfeksiyon makineleri satanlar, 3. blokta merkezi yönetim büroları, 4. blokta sanayi ve konfeksiyon makineleri satanlar, 5. blokta tesettür giyim eşyaları satanlar ve 6. blokta ise plak ve kaset satıcıları ile ses kayıt stüdyoları bulunmaktaydı. 6. Blok uzun yıllar Türkiye'nin ses sanatçıları için meşhur olmanın merkezi niteliğindeydi. Artık bu özelliğini yitirmiş durumdadır.

5.8. Mektepler

5.8.1. Unkapanı Merkez Mekteb-i Rüştîyesi

Mekteb-i Rüştîye ile ilgili tek bilgimiz arşiv belgesinde yer alan "mekteb binasının miladi 1893 tarihinde kullanılamaz durumda olduğundan Mehmed Emin Efendi konağına taşınmış olduğuna dair olan evraktır.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ BOA. , MF. MKT, nr.177/86-1, 29 M 1311 (12 Ağustos 1893)

5.8.2. Şebsefa Hatun Sıbyan Mektebi

Fotoğraf 50. Şebsefa Hatun Sıbyan Mektebi'nin 1941'deki Durumu (Göncüoğlu Arşivi)

Şebsefa Hatun Camii avlusunda bulunan kâgir mektep binası bugün, Atatürk Bulvarı üzerinde yer almaktadır.

Fevkâni mektep binası, bu özelliğini bu gün yitirmiş durumdadır. *Hadikatü'l-Cevami* adlı eserde kayıtlı olmayan mektepte kız ve erkek çocukların öğrenim gördüğü Hicri 1220/miladi 1885 tarihli vakfiyede belirtilmektedir¹⁰⁵. Uzun yıllar boş kalmış olan bina farklı dönemlerde, Şebsefa Hatun Camii Şerifi Onarma, Koruma ve Güzelleştirme Derneği binası, Türk Analar Birliği Merkezi, bir ilkokul dershanesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kullanıldıktan sonra halen imam lojmanı olarak değerlendirilmektedir.

¹⁰⁵ Güneş Ercan, *İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Mezuniyet Tezi, 1967, s. 59; Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *Journal of Turkish Studies*, Voluue 2, Cambridge 1978, s. 80.

1941 ve 1956'da yapılan yol düzenleme çalışmalarında mektebin altında bulunan akar dükkânlar ise toprak tesviyesiyle doldurularak iptal edilmiştir.

Kesme taş sağır bir duvar üzerinde bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık örgülü yapı tek katlıdır. Taş kemerli bir kapıyla giriş mekânına, bu mekânın solundan ise dersane mekânına girilir. Klasik tarzda tonoz örtülü tek dersane mekânı, üç cephesindeki pencerelerle ışık almaktadır.

5.8.3. Süleyman Subaşı Sıbyan Mektebi

Banisi Süleyman Subaşı'dır. Unkapanı'nda, Atlamataşı karşısında, dörtyol ağzında yaptırdığı, bu sıbyan mektebi kız ve erkek talebelere uygun bir mimari plan içerisinde inşa edilmiştir¹⁰⁶. Süleyman Subaşı Mektebi'nin 1894¹⁰⁷ ve 1908¹⁰⁸ tarihlerinde olmak üzere iki defa tamir edildiğini arşiv belgelerinden öğreniyoruz.

Sıbyan mektebi bitişiğinde, bani Süleyman Subaşı ile Kapani Mehmed Efendi'nin kabri bulunmaktaydı.

Mektep binası, 1958 tarihinde Süleyman Subaşı Cami ile beraber yıktırıldığı için mimari yapısı hakkında bir bilgiye sahip bulunmamaktayız.

---

¹⁰⁶ Mehmed Ziya Bey, **Boğaziçi ve İstanbul**, c. I. , İstanbul 2004, s. 333; **BOA.** , Si. Osm. 3/66 Süleyman Subaşı, Evkaf Def. III. No: 23891.

¹⁰⁷ **BOA.** , MF. MKT, nr.916/28, 25 Ş 1311 (3 Mart 1894)

¹⁰⁸ **BEO.** , nr. 3390/254186, 07 Ş 1326 (2 Kasım 1908)

ALTINCI BÖLÜM

SEMTİN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLERİ

Semtın tarihi ile özdeşleşmiş pek çok şahsiyet ile ilgili malumatı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde, İstanbul ile ilgili bölümünden öğrenebilmekteyiz. Evliya Çelebi'nin hikâyesi anlatımı içerisinde tarihe mal olmuş şahsiyetler üzerinden gündelik hayatın vaziyeti kadar, İstanbul'un fethi ardından semtın kuruluş aşamasındaki sosyal yapılanmayı da öğrenmekteyiz.

Evliya Çelebi'nin aktardığı bu bilgiler ışında, İstanbul'un bir Türk-İslam şehri olarak biçimlenişinde ve Unkapanı Semti'nin kuruluşunda rol oynayan şahsiyetler ile ilgili detaylı bilgilere de ulaşmaktayız.

Evliya Çelebi'nin eserinde ifade ettiği üzere, “Fatih’in askerleri İstanbul’u almak üzere şehrin etrafında toplandığında, bu orduda yetmiş yedi adet *mazanne-i kirame* denilen büyük velilerden Akşemseddin, Sivasi Kara, Molla Gürani, Hz. Emir Buhari, Molla Fenari, Cübbe Ali gibi ulu sultanlar vardı. Bunlar arasında Horosi Dede de bulunuyordu. Fatih, bu sultanlardan himmet rica edip “İstanbul Devleti'nin yarısı sizin, yarısı Müslüman Gazilerin ve dörtte biri hakırın olup ganimet mallarıyla her birinize birer zaviye, türbe, imaret, mektep, medrese, darülhadis medreseler yapayım” diyerek vaatlerde bulunmuştur¹⁰⁹.

Bu minval üzerine, fetih sonrası ilk iskân ve şenlendirme içerisinde yeni yerleşimler ve yeni yer ve mevkii adları ilk fetih gazileri ve fetih ordusu ile gelen ni'melceş¹¹⁰ tarafından verilecektir.

İşte bu ilk banilerden biri de Horosi Dede'dir. Kuşatma sırasında Osmanlı askerlerinin Unkapanı'ndan şehre girmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu nedenle Unkapanı Kapısı uzun yüzyıllar onun adı ile ifade edilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁹ Çelebi, **Seyahatname**, (Hazır) Kahraman- Dağlı, c. I. , s.57.

¹¹⁰ *Ni'melceş*; İstanbul'un fethine katılan, katılacak olan askerlerin ne mutlu, ne güzel askerler olduğunu ifade eden söz.

¹¹¹ Tarihi Unkapanı Kapısı'nın, dış eşiğinden içeri girilirken, sol taraftaki üst kapı eşiği üzerinde yer alan ve duvara gömülü horoz tasvirinden dolayı bu kapıya Horozlukapı denildiği de ifade

6.1. Horosi (Horoz) Dede

Evliya çelebi, Horosi Dede ile alakalı olarak şu bilgiyi aktarır; “*Horosi Dede atamız Türk-i Türkan Hoca Ahmed Yasefi dervişlerinden olup, Hacı Bektaş Veli ile Horasan’dan geldi. Yaşlı bir zat olup Fatih Sultan Mehmed ile İstanbul’a gelirken İslam ordusu içinde gece gündüz 24 saat 24 kere horoz sesi çıkarıp “Kalkın ey gafiller” gazileri uyandırdığı için Horoz Dede derlermiş. Merhum dedemiz Yavuz Er, gayet inandığı için bunların şerefiyyetine Unkapanı’nın iç yüzüne bir cami yaptırmıştır ki hala Sağrıcılar Çarşısı içinde Yavuzer Camii ve mahallesi derler. Daha sonra Horosi Dede, Horos Kapısı dibinde ölünce merhum dedemiz Unkapanı dışında cadde üzerinde sofada gömüp yanında bir abdesthane muslukları yaptı, hala ziyaret yeridir.”*

Bugün, Yavuzer Sinan Cami’nin güneydoğu dış cephesi önünde iki kabir ve şahide taşı yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi adına cami yaptırılan Yavuz Er Sinan ve diğeri de Horosi (Horoz) Dede’ye aittir.

6.2. Kapânî Deli Sefer Dede

Evliya Çelebi’ye göre, Kapânî Deli Sefer Dede, Unkapanı’nda Ekmekçi Ali Çelebi’nin fırını, çok şiddetli yandığı zamanlarda; içine girer ve rahat bir uyku çekermiş. Bir gün oradan çıkıp binlerce kişi ile vedalaşarak Unkapanı’ndan kendisini denize bırakıp kayıplara karışmıştır. Yedi yıldan sonra, Cezayir’den Kara Hoca ve Ali Peçenoğlu Kalyonları ile İstanbul’a gelerek Unkapanı’na yerleşir. Ancak, dilsiz olmuştur. Kara Hoca ve Ali Peçenoğlu adamları, “yedi sene önce bu Kapani Sefer Dede’yi, Septe Boğazı’ndan dışarı okyanus üzere bir balığa binip yüzerken gemimize aldık, uygun hava ile Cezayir’e gelirken geldiğimizde uygun hava ile Cezayir’e gelirken geldiğimizde balık da limana girdi, kenara düşerek öldü. Ölüsünü Sefer Dede ricasıyla gömdük” diye anlattıklarını belirtir.

---

edilmektedir. (Bakınız; Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 1.Kitap 1.Cilt, İstanbul 2002, s. 2-5.)

Deli Sefer Dede'nin kabri Unkapanı'nda olup kayıptır. Bir rivayete göre de, Horosi Dede'nin yanına defnolunmuştur.

6.3. Kapânî Mehmed Dede

Kapânî Mehmed Dede hakkında tek kaynak olan Evliya Çelebi'nin aktardığı üzere, birer piri fani olup, sırlarla dolu bir Allah dostudur.

Çelebi'ye göre, "Giysüdâr Mehmed Efendi derlerdi, zira yalın ayak ve başıkabak olup kâkülleri büklüm büklüm, salkım saçak ve dağınık şanlı bir derviş olduğundan Giysüdâr lâkabıyla ünlü bir kimse idi.

Yaz ve kışta beyaz bir İmroz kabasından başka elinde bir teber ile "*Lâ-cübbete velâsivâllâh*" diye dolaşır idi. Konya'da Erlizâde hazretlerinden el aldıktan sonra ilâhî cezbeye erişmiş, meczup ve harâbâtî erenlerinden olup Giysüdâr olmuştu."

Bugün kayıp olan kabrinin Unkapanı, Atatürk Köprüsünün köşesinde, Yavûz Er Sinân Câmii karşısındaki, Kapani Hacı Hafız Ahmed Ağa Meydan Çeşmesi'nin yanında olduğu rivayet edilmektedir.

6.4. A'zeb Baba

Unkapanı Senti içerisinde medfun Allah dostlarından biri olarak kabul edilir. Bugün yerinde başka bir binanın inşa edildiği yerde bulunan Azepler Cami (Elvanzade Mescidi) haziresinde kabri bulunmaktaydı.

Fatih Sultan Mehmed dönemi ulemalarından Hoca Sinan Efendi tarafından yaptırılmış olmasına rağmen, cami haziresinde bulunan, A'zeb Baba adlı bu Allah dostunun kabrinden dolayı cami hep bu ismi ile bilinmiştir.

1942 senesinde, Atatürk Bulvarı düzenleme çalışmaları istimlaklerinde, cadde güzergâhı dışında kalmasına rağmen cami ile beraber haziresi de ortadan kaldırılmıştır.

Mescid ile A'zeb Baba'nın kabri yıkılırken, amelelerin toprak altından “Bana dokunmayın” diye bir ses işittiklerini ve A'zeb Baba'yı kabrinden kaldırıırken, kefenli bulduklarını kaynaklar zikretmektedir¹¹².

6.5. İstanbul'un İlk Kadısı Hızır Bey

Hicri 810/miladi 1407 tarihinde Sivrihisar doğumlu olan Hızır Bey Çelebi, İstanbul'un ilk kadısı, âlim ve şâirdir. Sivrihisar kadısı Emîr Celâleddîn Arif'in oğlu olup, köklü bir sipahi ailesine mensuptur¹¹³.

Genç yaşında başarılı bir tahsil hayatına sahip olan Hızır Bey Çelebi, Sivrihisar Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Sultan İkinci Murad'ın yaptırdığı Ergene Köprüsü'ne üç mısrası Türkçe, son mısrası Farsça olan bir tarih yazması ona genç yaşta verilen değeri de göstermektedir. Öte yandan, Hızır Bey Çelebi, Molla Fenârî ile birlikte o zamana kadar gelen âlimlerin en üstünü olarak kabul edilmiştir. Türk edebiyatında ebced hesabıyla tarih söylemeyi geliştirmiş, hatta Türkçede ebcedle tarih düşürmeyi icat eden kişi diye telakkî olunmuştur.

Hicri 851/miladi 1447-48 tarihinde, Bursa Sultan Murad Medresesi'ne müderris olarak atanmasıyla pek çok talebenin de yetişmesine vesile olacaktır. Molla Kastalânî, Muslihiddîn, Hayalî, Hocasâde gibi pek çok Fatih dönemi ünlü âlim onun talebelerindedir.

Hızır Bey'in Fatih Sultan Mehmed döneminde de padişah tarafından değer verilen bir âlim ve yönetici olarak her daim şereflendirildiği de bilinmektedir. Fatih'in evlatları olan, Mustafa ve Bayezid için tertiplelediği sünnet düğününde Hızır Beyi tarihçi Şükrullah Efendi ile beraber davette karşısına oturttu bilinmektedir.

---

¹¹² Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. III. , (1960), s. 1685; Süheyl Ünver, **İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar**, Ankara 1976, 11; Anonim, **Fâtiḥ Câmileri ve Diğer Târihi Eserler**, İstanbul 1991, s. 62.

¹¹³ Nasreddîn Hoca'nın torunu olduğuna dair, Hüseyin Ayvansarayı'nın Hadikatü'l-*Cevami* adlı eserinde ifade ettiği bu bilgi maalesef başka kaynaklarla doğrulanamamaktadır.

Hızır Bey, İstanbul'un fethi sonrası, İstanbul'un ilk kadısı olmuştur. İlme vakıflığı nispeten iyi bir idareci olarak sevilen ve saygı duyulan bir âlim olarak, idâri işlerdeki doğruluğu ile de dönemi itibarı ile büyük saygı görürdü.

En ünlü eseri, akâid ilminden bahseden eseri, Cevâhir-ul-Akâid Kasîdesi'dir. Bu Arapça kaside yüz beş beyitlik olup medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Birkaç kere basılmış, şerh edilmiş, manzum olarak Türkçeye çevrilmiştir.

Hızır Bey Çelebi'nin üçü erkek, ikisi kız olan beş çocuğu bulunmaktaydı. Bu çocuklarından, Hoca Paşa diye anılan *Tazarruat* adlı eserin sahibi Sinan Paşa, Ya'kub Paşa ve Ahmed Paşa da dönemleri içerisinde tanınmış âlim ve edebiyatçı şahsiyetlerdi. Kızları da Sultan Hatun ile Fahrannisâ Hatun idi¹¹⁴.

İstanbul Kadılığı vazifesi sürecinde, bugünkü Kadıköy bölgesi kendisine geçimi için akar olarak tahsis edilmişti. İstanbul'un bu kadim semti bu nedenle adı uzun bir zaman süresi boyunca semt, Kadı Köyü adı ile ifade edilmekteydi. Ve zaman içerisinde semtin adı Kadıköy adına dönüşmüştür.

Fetihten sonra Şehremini vazifesi ile İstanbul surlarını da tamir ettiren Hızır Bey Çelebi, 1453 yılında İstanbul'un fethi ardından vefat ettiği sene olan hicri 863/miladi 1458 tarihine kadar İstanbul Kadılığını sürdürmüştür. Kabri yıkılmış olan Voynuk Şücaeddin Cami'nin mihrap duvarı gerisindeki haziresindeydi.

---

¹¹⁴ Şemseddin Sami, **Kâmus-ul-A'lam**, c. III. , (tarihsiz), s. 3047; Tıpkı Basım, Şemseddin Sami, **Kâmus-ul-A'lam**, c. III. , Ankara 1996, s. 3047; Anonim, "Evliya Çelebi", **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, c. VII. , (1993), s. 69-71; Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", **DİA**, c. XI. , (1995), s. 529-533.

6.6.Evliya Çelebi

Unkapanı Sementi'nin ilk kurucu banii ailesinden gelmekte olan Evliya Çelebi'nin, eseri olan *Seyahatnamesinde* ailesi ile ilgili malumata ulaşmamıza rağmen asıl ismi ile ilgili bilgiler mevcut değildir.

Dünyanın en büyük kaynak eserlerinden biri olan ve kaleme almış olduğu Seyahatnamesi, Osmanlı coğrafyası, demografik yapısı ve kültür varlıkları ile ilgili bulunmaz bir kaynak eser niteliğindedir. Eseri içerisinde alıntılacağı her bir olayı ve görüşmeyi detaylıca vermekte olan Evliya Çelebi, kadim dünyanın bilinen en büyük röportaj üstadıdır.

Seyahatnamesi ile meşhur bir Türk yazarı ve seyyahı olan Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde, Unkapanı Sementi'nde doğmuştur. Ailesi aslen Kütahyalı olup, *Ni'melceys*'den İstanbul'un fethi ile gelen bir aileye mensuptur. Babası Derviş Mehmet Zilli Efendi, sarayda kuyumcu olmakla beraber, tezhip, hat ve nakış sanatları ile musikiye vakıf ve gölge oyunları ustası idi. Osmanlı İstanbul'unun ilk ailelerinden birinin mensubu olarak derin ve seçkin bir ortamda yetişti. Ve ilk tahsilini atasının kurduğu Sıbyan Mektebinde, ardından da Hamid Efendi Medresesi'nde yedi yıl eğitim görmüştür.

Hafız, güzel bir sese sahip olması yanında makamlara hâkimiyeti ve pratik parlak zekâsı ile genç yaşta devlet idarecilerinin de dikkatini çekecektir. Melek Ahmed Paşa aracılığıyla Sultan IV. Murad'ın hizmetine girecektir. Gezmeye ilgisi çocukluğunda babasından ve yakınlarından dinlediği öyküler, söylenceler ve masallardan kaynaklandığını Seyahatnamesi'nde de ifade eder.

On ciltlik *Seyahatname* 'sinin birinci cildinde giriş bölümünde gezi merakını bir rüyaya bağlar. Ve bir gece rüyasında Hazreti Muhammed (s.a.v.)'i gördüğünü, “Şefaata ya Resulallah” diye şefaata isteyecekken, şaşırıp “Seyahat ya Resulallah” dediğini ifade eder. Böylece birçok ülkeyi gezme, tanıma fırsatı bulduğunu da yazar. Miladi 1635 senesinde, 24 yaşında, atasının nasihatı ile yaşadığı şehrin tanıma

amacıyla önce İstanbul'u dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başladığını da belirtir.

50 yıllık seyahati içerisinde karşılaştığı toplumların yaşama düzenini ve özelliklerini yansıtan gözlemleri bugün bile önemli bir kaynaktır. Kültürleri, günlük yaşayışları incelerken tamamen tarafsız ve kaynaklı aktarmaktadır. Bütün bu seyahat bilgileri içerisinde üslubu, son derece sade ve kolay anlaşılabilir. Ve konuşma diline yakın akıcı bu üslubunu yerel mizah unsurlarıyla da renklendirmiştir.

Evliya çelebi, bütün Osmanlı coğrafyası ve dışına gerçekleştirdiği seyahatleri birer gezi olmaktan öte birer devlet memuru veya temsilcisi olarak elde ettiği imkânlar dışında, Bahadır Giray gibi dostluğunu kazandığı ve kendisine iltifat gösteren devlet büyüklerinin sayesinde uzak yolculukları gerçekleştirebilmiştir.

Bu gezilerini, miladi 1640 tarihinde, Bursa, İzmit ve Trabzon'a düzenlediği İstanbul dışı geziler akabinde, 1645 senesinde Kırım'a Bahadır Giray'ın yanına gidecektir. Ardından, 1646'da Erzurum Beylerbeyi Defterdar zade Mehmed Paşa'nın muhasibi olmasıyla Gümüşhane, Tortum, Azerbaycan, Gürcistan ve doğu coğrafyası içerisindeki illeri gezme ve tanıma imkânına kavuşacaktır.

İki yıllık bu görev süresinin sonunda 1648 senesinde geri döndüğü İstanbul'dan Mustafa Paşa ile Şam'a gidecektir. Ve üç yıl Şam diyarını gezecektir. Tarihler miladi 1651 senesini gösterdiğinde Balkan coğrafyası Evliya Çelebi'nin yeni rotası olacaktır.

Sofya'nın ardından 1667-1670 seneleri arasında Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Kandiye, Gümölcine, Selanik yörelerini gezecektir.

70 yaşına kadar sürecek seyahatleri ardından, Evliya Çelebi'nin vefat tarihi ismi gibi belirsizlikler içerisinde. Miladi 1682 senesinde vefat etmiş olan Çelebi'nin kabrinin yeri bugün bilinmemektedir.¹¹⁵.

---

¹¹⁵ Kahraman - Dağlı, a.e., 1.Kitap 1.Cilt, s. 2-5.

SONUÇ

Unkapanı, Osmanlı İstanbul'unun buğday gümrüğü olan ve bu sebeple de un fabrikaları ve fırınları ile öne çıkan semt olması yanında fetih sonrası ilk kurulan Türk-İslam mahallerindendir.

Fetih gazilerinden Yavuzer Sinan tarafından ilk kez şenlendirilen ilk Osmanlı semtlerinden olması ile beraber ilk ticari hayatın teşekkülüne de burada şahit olmaktayız.

İstanbul'un iki korkulan afeti olan, depremler ve yangınlar bu kadim semtin her 100 yılda bir yıkılmasına ve her 30 sene de bir yanarak silüetinde ve iskân düzeninde sürekli bir değişim yaşanmasına şahit olunmuştur.

Bir İstanbul kapanı olarak buğday ve un ticaretinin merkezi yani Kapan olarak Unkapanı'nın isim kaynağı bile buna dayanmaktadır.

Unkapanı gümrüğü-kapanı, sadece İstanbul şehri ile sınırlı kalmamıştır. Balkan coğrafyası, Kırım ovasına değin buğday üretiminin bütün Osmanlı ve Akdeniz dünyasına nakli ve ticaretinin de yönlendirildiği merkez olarak uzun yıllar boyunca bir merkez olmanın yanı sıra semtin gelişiminde ve devamlı değişiminde etken olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Unkapanı'ndaki ticari hayat, sadece buğday ve un üzerinden dönen bir ticaretle de sınırlı da kalmamıştır. İstanbul'un en eski kereste depolarının ve ticari faaliyetlerinin merkezi de olmuştur.

Osmanlı İstanbul'unun ilk dönemlerinden itibaren kuyumculuk mesleğinin de bölgedeki yeri yadsınamaz.

Öte noktada, gölge oyunları eğlencesi içerisinde, Unkapanı Sempti'nin merkez olduğu da bilinmektedir.

Unkapanı Sempti, ticari hayat ile sınırlı olmayan sadece bir liman bölgesi olmanın ötesinde, sosyal, dini ve demografik zenginliği ile tipik bir Osmanlı liman

yerleşimiydi ve 19. Yüzyılın ortalarından itibaren de her türlü imalathane ve fabrikaların yükselen bacaları içerisinde ilk sanayii semtlerimizden biri olarak öne çıkacaktır.

Unkapanı Senti, Cumhuriyet dönemi ile başlayan yeni imar yolları açılması ve Eminönü-Unkapanı sahil yolu ile Atatürk Bulvarı'nın oluşturulması için gerçekleşen istimlakler sonucu sosyal ve fiziki dokusunu tamamen kaybetmiştir.

Bugün, Tarihi Yarımada içerisinde bir kavşak noktası olarak ve sadece son dönem kitle mimarisi ile İMÇ blokları ötesinde dikkat çekmeyen bir kadim İstanbul semti olarak tarihi yerini tamamlamaktadır. Tarihi Yarımada'nın uğradığı bilinçsizce gerçekleşen yeni imar planları uygulamaları içerisinde kötü bir örnek olarak semt bugünün kadim semti olmanın çok uzağında, sadece İstanbul'a doğru gerçekleşen nüfus göçünün ilk durak semtlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

ARŞİV BELGELERİ

BA, ZD, nr. 21, s.15, hk. 1, fî evâir-i sene1215/14-22 Temmuz 1800.

BOA. , HAT, nr.1500/52, 29 2 1222 (27 Şubat 1808)

BEO. , nr.3390/254186, 07 Ş 1326 (2 Kasım 1908)

BOA. , MF.MKT. , nr. 916/28, 25 Ş 1311 (3 Mart 1894)

BOA. , MF.MKT. , nr.177/86-1 29 Muharrem 1311 (12 Ağustos 1893)

BOA. , Y.PRK.ASK. , nr. 65/116, 1 RA 1308 (15 Ekim 1890)

BEO. , nr. 614/45977, 09 ZA 1312 (4 Mayıs 1895)

BEO. , nr.1404/105227, 15 B 1317 (19 Kasım 1899)

BEO. , nr. 1734/130029, 03 B 1319 (16 Ekim 1901)

BEO., nr. 3545/265851, 16 Ra 1327 (7 Nisan 1909)

BOA. , Y.PRK. BŞK, nr. 27/75, 26 S 1310 (19 Eylül 1892)

01. 10. 1933 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi, ihale ilanı.

1 Ocak 1941 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haber.

01. 08. 1946 tarihli, *Akşam Gazetesi*.

18. 06. 1952 tarihli, *Milliyet Gazetesi*.

02. 06. 1955 tarihli *Milliyet Gazetesi*.

BOA. , Si. Osm. 3/66 Süleyman Subaşı, Evkaf Def. III. No: 23891.

KAYNAKLAR

Acemoğlu, Niko: **İstanbul Ayazmaları**, Atina 1988, 89.

Ahmed Lutfi: **Tarih-i Lutfi**, VIII. ,İstanbul 1328.

Ahmed Lutfi: **Tarih-i Lutfi**, yayına hazırlayan; Abdurrahman Şeref, IX. ,İstanbul 1984.

Ahmed Lutfi: **Tarih-i Lutfi**, yayına hazırlayan; Münir Aktepe, XIII. , İstanbul 1988.

Anonim: “Evliya Çelebi”, **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, VII. , (1993), 69-71.

Anonim: “Unkapanı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VII. , (1994), 325-326.

Anonim: **Eminönü Camileri**, İstanbul 1987, 189.

Anonim: **Fâtih Câmileri ve Diğer Târihi Eserler**, İstanbul 1991, 62.

Anonim: **İstanbul Abideleri**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, tarihsiz.

Atsız, Nihal: “Kapan”, **Türk Ansiklopedisi**, XXI. , Ankara 1974, 224.

Aynural, Salih: “Kapan”, **DİA**, XXIV. , (2001), 338.

Aynural, Salih: **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları – Zahir Ticareti (1740-1840)**, İstanbul 2001.

Ayverdi, Ekrem Hakkı: **Osmanlı Mi’marisinde Fatih Devri (1451 - 1481)**, III. , İstanbul 1989, 512.

Başkan, Yahya: “Haliç Yangınları”, **Dünden Bugüne Haliç Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul 2004, s. 302.

Baudier, Michel: **Historie Générale du Serrail et de la Cour du Grand Seignur des Turcs**, Paris 1626, 16.

Doğru, Mehmet: Yüksel Kanar, **Eminönü Camileri**, İstanbul 1987.

Egemen, Affan: **İstanbul Çeşme ve Sebilleri**, İstanbul 1993.

Ergin, Osman Nuri: “İstanbul Yangınları”, **Mecelle-i Umur-i Belediye**, c. III. , (1995), s. 1183-1239.

Erzincanlı, Tuğba: “Şebsefa Hatun Külliyesi”, **TDİA**, C.38, S. 398.

Eyice, Semavi : “Haliç”, **DİA**, XV. , (1997), 278.

Eyice, Semavi: “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri III”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, X-XI. , (1979-1980), 197-198, 202-203.

Göncüoğlu, Sema: “Tekkeler”, **Fatih İlk İstanbul**, İstanbul 2003, s. 106-107.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk: **İstanbul’un Kitabı Fatih**, c. I. , İstanbul Mayıs 2011, s. 63.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk: **Yitik Mirasin Peşinden**, İstanbul Şubat 2008.

Güçer, Lütfü: **XVI-XVII Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964, 120.

Hafız Hüseyin Ayvansarayı, **Hadikatü’l Cevami**, Yayına hazırlayan; Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul, 2001.

Hafız Hüseyin Ayvansarayı, **Hadikatü’l-Cevami**, I. , İstanbul 1281.

Haskan, Mehmed Mermi: **İstanbul Hamamları**, İstanbul 1995, 49, 208.

İlgürel, Mücteba: “Evliya Çelebi”, **DİA**, XI. , (1995), 529-533.

- İşli, Necdet: “Süleyman Subaşı Camii”, **Arkitekt Dergisi**, 415, Haziran 1994, 88-89.
- Kahraman, Seyit Ali - Dağlı, Yücel: **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, 1.Kitap 1.Cilt sayfa, İstanbul 2002, 2-5.
- Kâhya Yegân,-Tanyeli, Gülsüm: “Unkapanı Köprüleri”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VII. , (1994), 326-327.
- Karakaya, Enis: “Unkapanı Sarnıcı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VII. , (1994), 327.
- Karıptaş, Füsün Seçer: **İstanbul’daki Osmanlı Dönemi Değirmenlerinin Mimari Açısından İncelenmesi Ve Unkapanı Değirmeni’nin Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi: **XVII. Asırda İstanbul Tarihi**, yayına hazırlayan; Kevork Pamukçüyan, İstanbul 1988, 162.
- Kuban, Doğan: **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, Çevirir; Zeynep Rona, İstanbul 1996.
- Kütükoğlu, Mübahat: 1869'da Faal İstanbul Medreseleri, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, VII.-VIII. , (1977), 377.
- Mantran, Robert: **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, çeviri; Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, İstanbul 1990, 169.
- Mehmed Ziya Bey, **Boğaziçi ve İstanbul**, I. , İstanbul 2004, 333.
- Müller-Wiener, Wolfgang: **Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanı**, çeviri, Erol Özbek, İstanbul Kasım 1998, 12-13.
- Naza, Emine: “Hacı Kadın Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, III., 477.

Öz, Tahsin: **İstanbul Camileri**, I. , Ankara 1987

Pakalın, Zeki: “Kapan”, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, II. , (1993), 164.

Pamukciyan, Kevork: **İstanbul yazıları**, yayına hazırlayan; Osman Köker, İstanbul 2002, 91-92.

Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. III. , (1960), s. 1685.

Sakaoğlu, Necdet: “Yangınlar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VII. , (1994), s. 427-438.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet: “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi (1839–1776)”, 28/46. , **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2009, 55–56.

Şehir Rehberi: 1918.

Şemseddin Sami: (Tıpkı Basım), **Kâmus-ul-A'lam**, III. , Ankara 1996, 3047,

Şemseddin Sami: **Kâmus-ul-A'lam**, III. , (tarihsiz), 3047.

Şerifoğlu, Ömer Faruk: **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul 1995, s.100.

Tanışik, İbrahim Hilmi: **İstanbul Çeşmeleri**, II. , İstanbul 1943-45.

Ünver, Süheyl: **İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit olanlar**, Ankara 1976, 11.

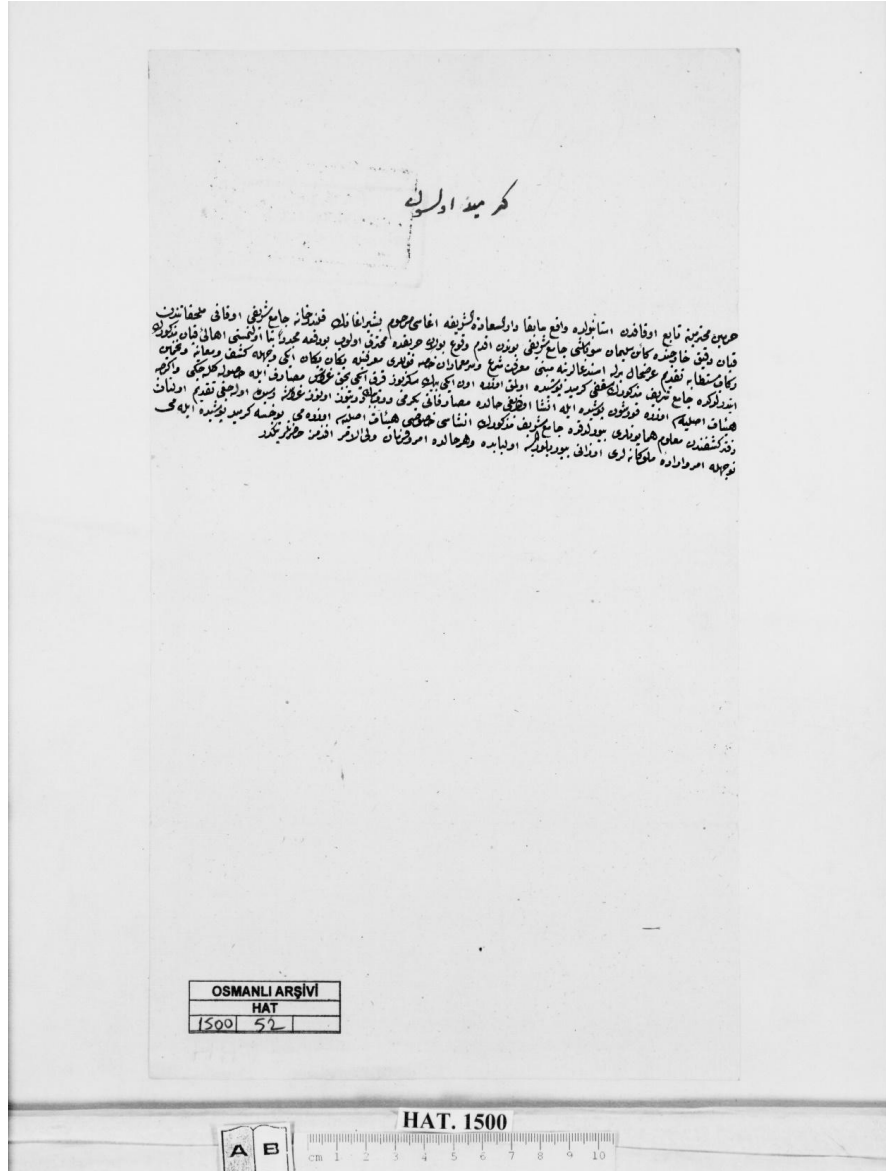
EKLER

BELGE ÖRNEKLERİ

EK 1: BELGE I BOA. , HAT 1500 / 52

29 Zilhicce 1288 (10 Mart 1872)

Yanmış olan Unkapanı'ndaki Süleyman Subaşı Camii'nin yeniden inşası hakkında.

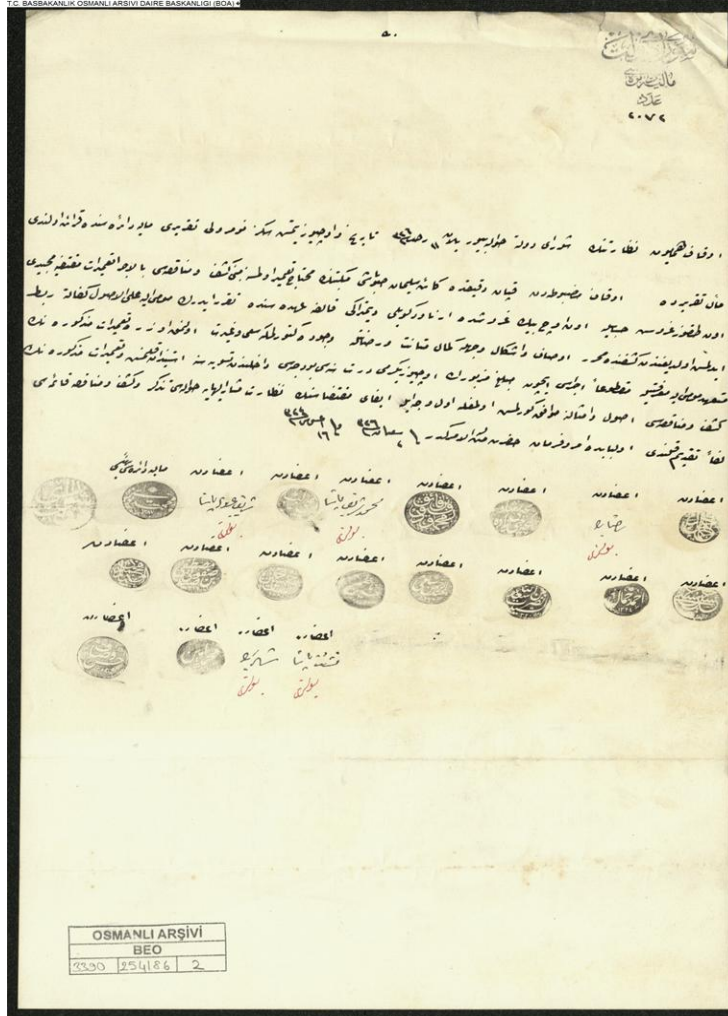

EK 3: BELGE III BEO 3390 / 254186-3

1326 Şaban 07 (2 Kasım 1908)

Unkapanı'ndaki Subaşı Süleyman Ağa Mektebi'nin tamiri hakkında

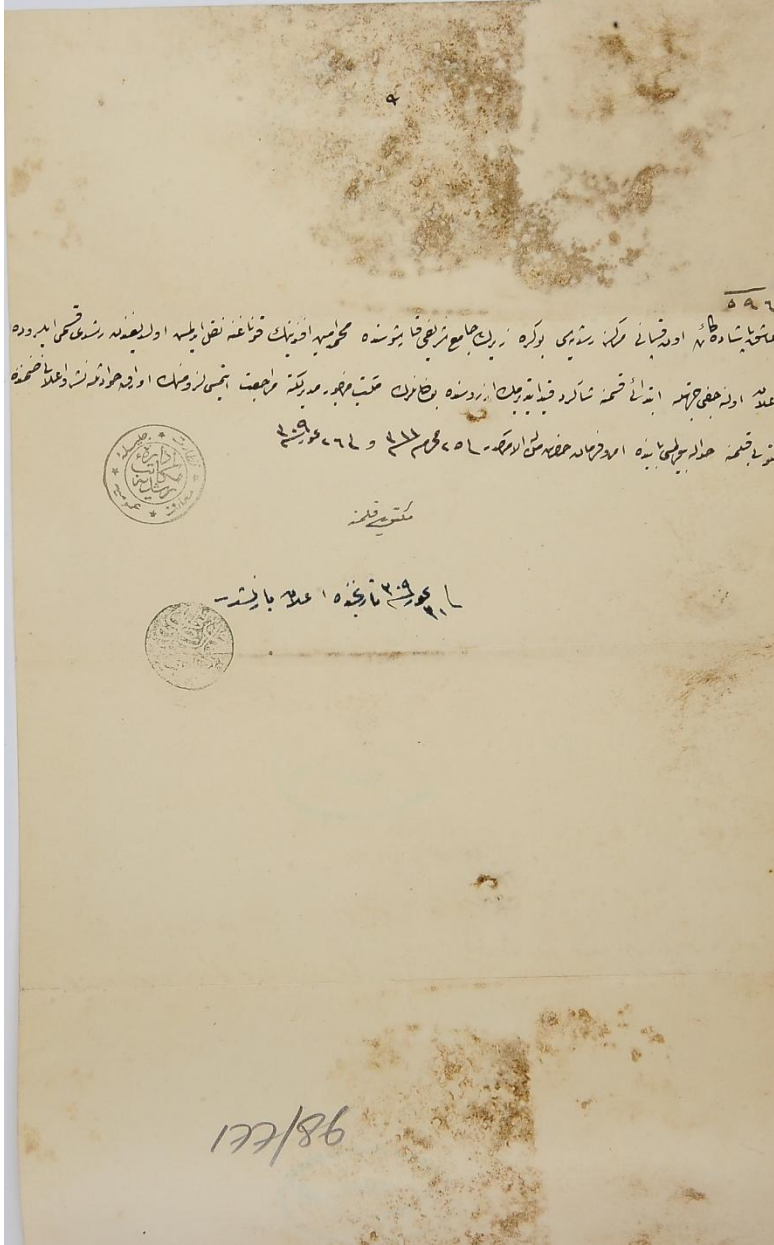

BEO.003390.254186.002

EK 4: BELGE IV MF.MKT 177 / 86-1

29 Muharrem 1311 (12 Ağustos 1893)

Unkapanı Merkez Rüşdiyesi Mehmed Emin Efendi Konağı'na nakledildiğinden açılışının ileride ilan edileceğine dair.

1 Rebiülevvel 1308 (15 Ekim 1890) Unkapanı köprüsünün tamiri hakkında.

۷۶
نظر
۵

دقیقه قیامی کو ریزه تعمیر مجرمه مدور و عبورک تعطیلی جائز اولدیغیله ایملک و بولاق
معمول کورینک برطانی قیام اولدیقمه ریکر طرفک سربست برغیمه روم مدور و عبور
زده قدر ضمیمه کیس تقضای اذنه سیه هفتت نادره هجده بولدیغی اویلاچی
تاکره مقدمه عاضانه هجوتاً سرفور و رایج تک تک عتیه اصفاغه لرین بیلیغ
واسطه بریلیمه و مذکور کوریده اجسی مقضای بعضی تعیرات کوریه کورقانه
عائت اولیون موقوفه عرصه و تقسیم قیام رسده کورسده ای اوزده دربروم
اوزرینه موضوع قیونک برینه ایش بولدیغی اوزرینه اولدیغی موقوفه و ضمیمه اول
برقیس صیقا بر روم من غیدیلون تعیراتی اجازتده صکره ریکر طرفک رض
بودجه اذاج و تقری لایحه مصله و عیبات مجوز عنانک انانی اجازتده
کورینک برطانی ضمیمه کیس تقضای اذنه سیه هفتت نادره هجده بولدیغی اویلاچی
بویلیک نایا اجازتده صرف نظاره هفتت ازه سنده متابیی برنجیم تقاضای
ایستدیرک اقتضای عیباته هکاه بستران اولون صولک نایا قدر اکلان اولدیغی
عینت اولون موار مقدره ده و شیخ ختم بولدیغی اولون ایسه اولدیغی کورینک
برکوم اولسونه تعطیلی اولور ضدوریه ده بولیمه اولمغه اویلاچی اولدیغی مقضای اذنه سیه هفتت نادره هجده بولدیغی اویلاچی

۱۸۹۰
نظر
۵

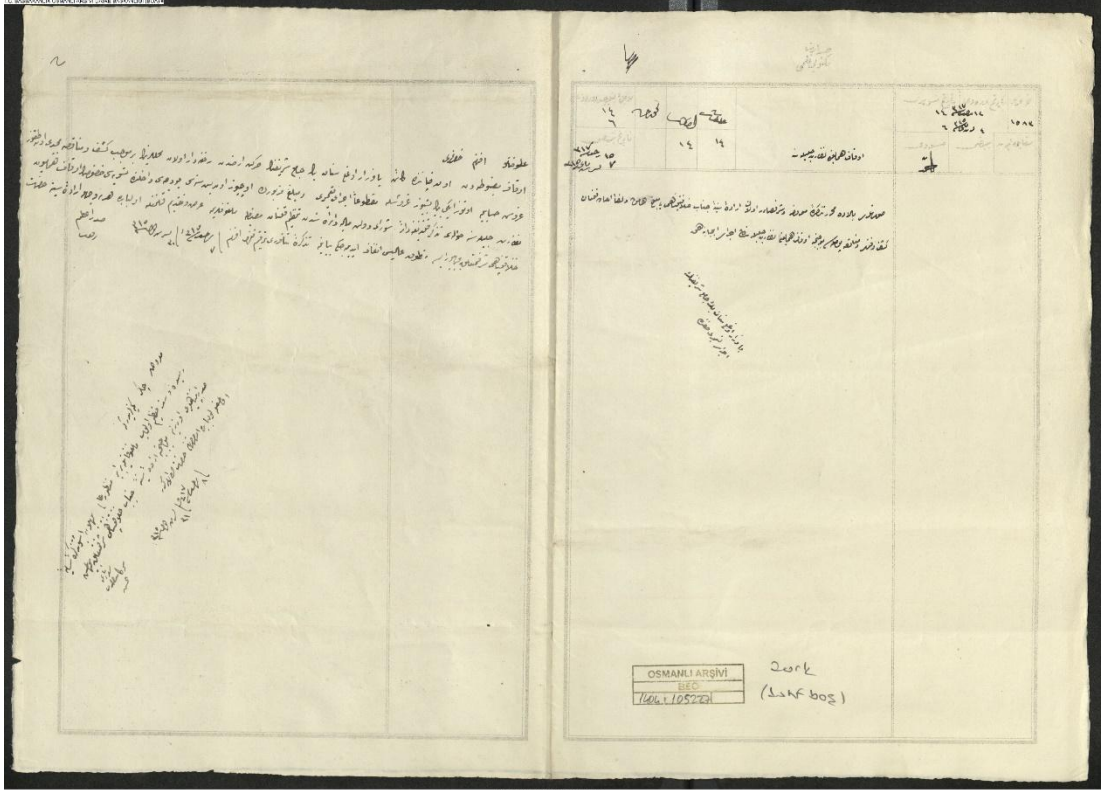
Y.PRK.ASK 65/116 1

EK 7: BELGE VII BEO 1404 / 105227

1317 Receb 15 (19 Kasım 1899)

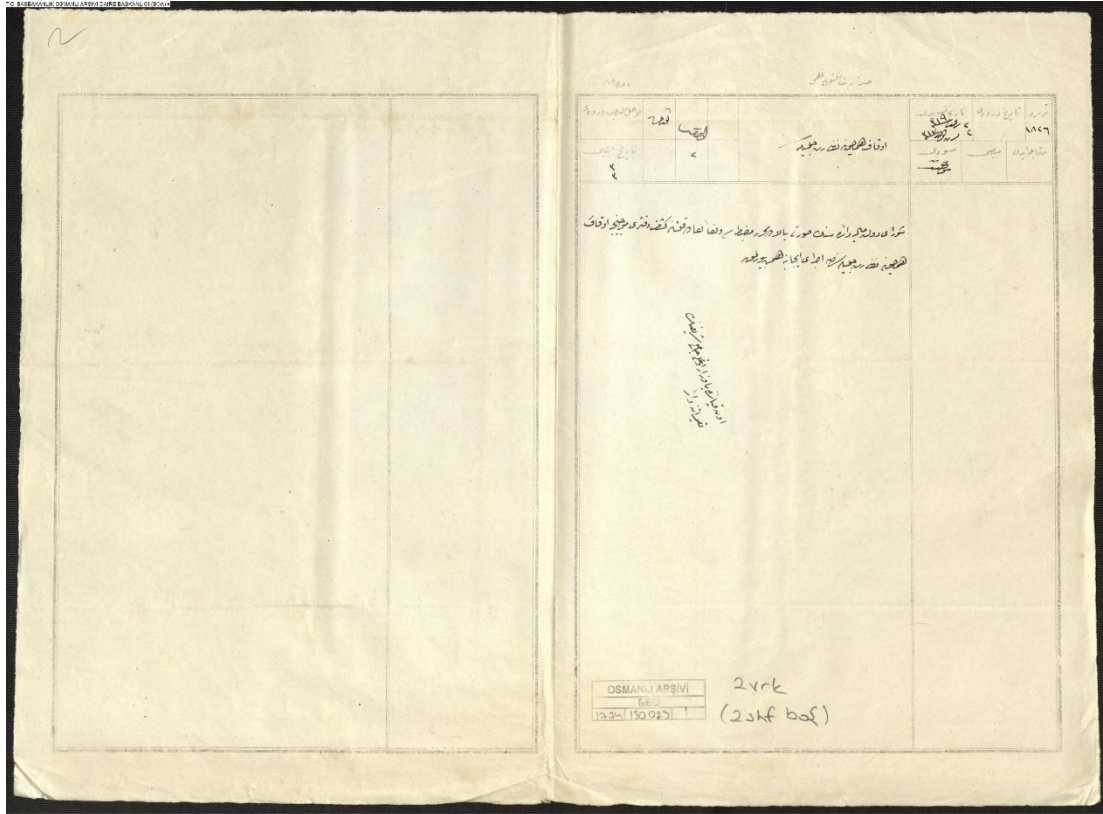
Unkapanı'ndaki Yavuzeroğlu Sinan Bey Camii'nin keşif defteri ve münakasa pusulası mucebince tamiri hakkında.

EK 8: BELGE VIII BEO 1734 / 130029-1

1319 Receb 03 (16 Ekim 1901)

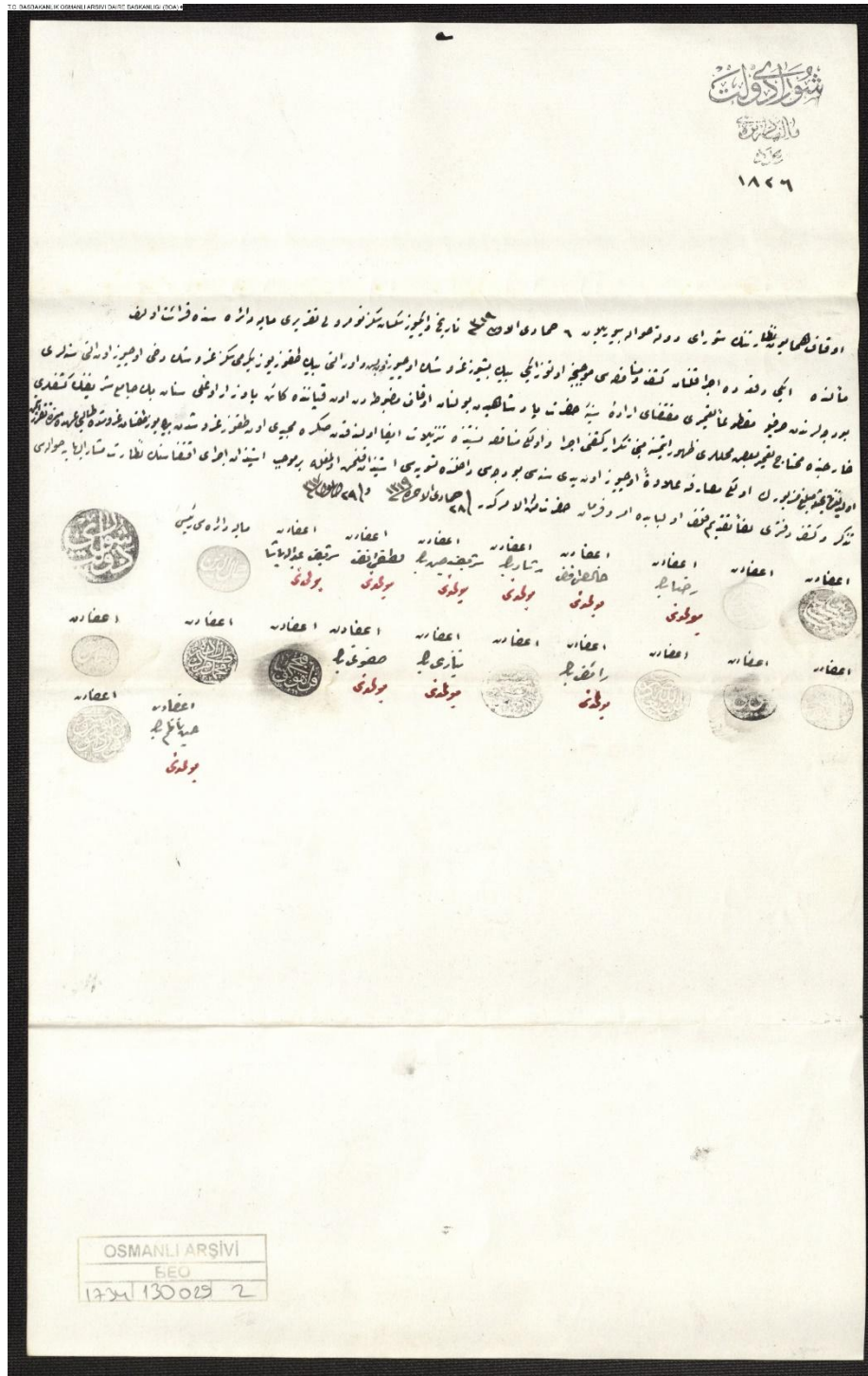
Unkapanı'ndaki Yavuzeroğlu Sinan Bey Camii'nin tamiri hakkında.

BEO.001734.130029.001

1319 Receb 03 (16 Ekim 1901)

Unkapanı'ndaki Yavuzeroğlu Sinan Bey Camii'nin tamiri hakkında

26 Safer 1310 (19 Eylül 1892)

Unkapanı'ndaki Nizamiye Karakolunun yeniden inşası hakkında.

بلد سردار محمد علی
باش کتات داره سی
۱۸۹۱

وزیر محب و ابرقانه ده علامه و قلم قلم سینه نقدی و توسیع ایستاد و کوری باشی جاده سنه یکمده جیران
نقشه اوردن قیاسه که نقیبه و خوفانه سنه مجدداً استا اولمده جهری بالاسنه خونیه جبهه آردن عثمانی طرفینه حکم
وضع ایندی که اوزره مقام سرکاری مکتوبین خناراقه قولدیه تنظیم ایندیریوبه حد حکم و نه هجرت ایندی
استیضاحه طرفه سرکاریه باندره حصه و تقسیم ایندی حواله بویوتو قطعه تاریخی لری التوجه بوله بعضی حاله
در کبیله ریک و معقد کویله اولدیقه شکرده بعضی قولدیه تاریخه استا و ایندیریوت بونورده تقصیر
انتخاب بویوتو حکم ایندی اوزره حضوره بویوتو معقد ایندی حصه و تقصیر موضعه کی وارد خاطر خناراقه
کری اولمده لریه اردوشانه اصابت بیلد مضره فتوحیه لریه هرگز نه ساغیری صدور بویوتو
انقاز حکم جبهه مبارزه قلمین مدد ساراقه لریه اولمده

عبد مکرری
کرا

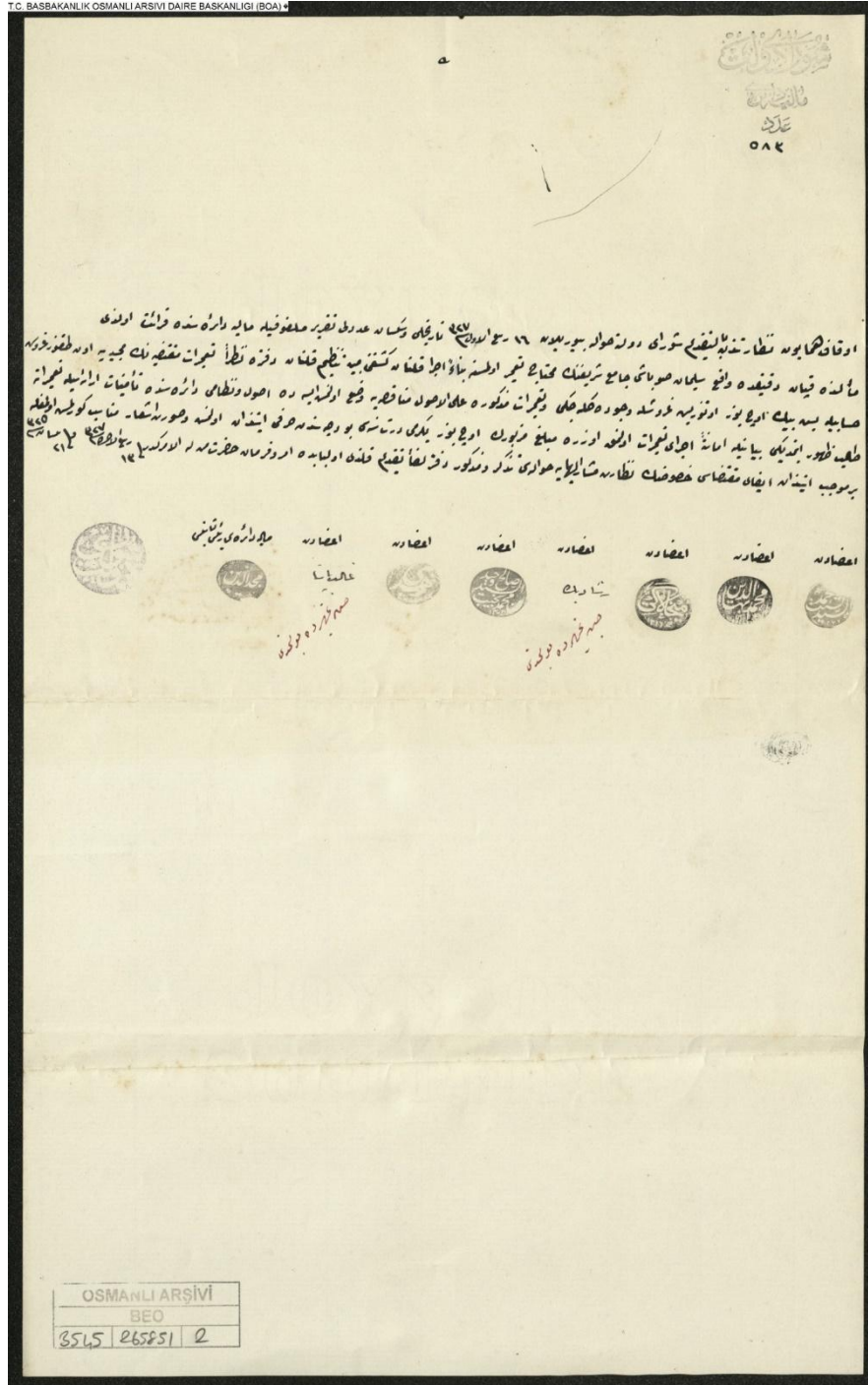
Y.PRK.BŞK 27 / 75

EK 12: BELGE XII BEO 3545 / 265851-3

16 Rebiülevvel 1327 (7 Nisan 1909)

Unkapanı'daki Süleyman Subaşı Camii'nin tamirine dair.

BEO.003545.265851.002